L-1+16.qxd 5/1/2005 10:37 AM Page 1

چاودێر

THE OBSERVER

Aweekly Political, Educational & Social Press

رۆژنامەیەکی سیاسی رووناکبیریی کۆمەڵایەتی هەفتانەیە

ژمارە (٢٦) دووشەممە ٢٠٠٥/٥/٢

پەیامی لێپرسراوی مەکتەبی ڕێکخراوە دیموکراتیەکان بۆ ٢٩ هەمین ساڵیادی دامەزراندنی کۆمەڵەی خوێندکارانی کوردستان

□ بۆ بەرزراگرتنی، مێژووی پڕ لەسەروەریو، خەباتی هەمیشە نەپساوەی کۆمەڵەی خوێندکارانی کوردستان، چ لەشاخو چ لەشاردا، ئەو مێژووەی سەراپای بەخششو داهێنانو خزمەت بووە بەتوێژی خوێندکاران. بۆ ئەم یادەیش، هەڤاڵ مەلا بەختیار، لێپرسراوی مەکتەبی ڕێکخراوە دیموکراتیەکان، پەیامێکی ئاراستەی سەرجەم کۆمەڵەی خوێندکارانی کوردستان کردووە.

ئەو پەیامە لەلاپەرە ٧ بخوێنەرەوە.■

کێ نارازییە، کە پەرلەمان باڵاترین دەسەڵات بێت؟

١- پێکهاتەی عێراقو پێکهێنانی حکومەتی..
(مەلا بەختیار)

٢- رۆژئاوا لەقەرزی عێراق خۆشدەبن..
(ئازاد عەلی)

لێکدانەوەی هەواڵ - ل (٢)

لەچاوەروانی دوا ئەڵقەی زنجیرەیەکدا.!
رەنج قەرەداغی

ئاوێنەی رۆژنامەگەری - ل (٦)

ریفۆرمو ریفۆرمی‌ئێران لەدیدی یاسایی د. صالحی نیک بەختدا

رەخنەو دیالۆگ - ل (٨-٩)

خوێندکارانی کۆلیژی هونەر لەچاوەڕوانی گۆڕینی پرۆگرامی‌خوێندن
ئا/ نەورۆز مەحمود

هونەر - ل (١٤)

دانیشتنی پەرلەمانو دەسەڵاتی سەرۆکی هەرێم

□ دوای هەڵبژاردنەکانی عێراقو کوردستان، وا چاوەڕوان دەکرا کە ئەرکەکانی دامەزراندنەوەی حکومەتی عێراقو یەکخستنو پێکهێنانی حکومەتی کوردستان خێراتر هەنگاوی بۆ بنرێ، بەڵام وابۆ سێ مانگ دەچێ، هێشتا کێشە حیزبیو تایەفەگەرییەکانی هەردوو حکومەتەکە، یەکالا نەکراونەتەوە. ئەگەر لەسەر ئاستی عێراق، کێشەی سوننیگەرای بەشدارنەبووی هەڵبژاردن هەبێ، کەزۆربەی حکومەتە عەرەبیەکان، داوای چارەسەری ئەو کێشەیە دەکەن، بۆیە حکومەتی عێراق دامەزراوە، زوو لەکوردستاندا، ئەو کێشەیە لەئارادا نییە. پێشتر، پارتیو یەکێتی، لەسەر پۆستەکان، بەتایبەتی پۆستی سەرۆک کۆماری عێراقو سەرۆکی هەرێمی کوردستان ڕێکەوتبوون، کەچی دەبینین، کێشە لەسەر دەسەڵاتەکانی هەرێم بە شێوەیەک دروست بووە کەدانیشتنی پەرلەمان لەلایەن پارتی دیموکراتی کوردستانەوە، بەستراوەتەوە بەدیاریکردنی دەسەڵاتی سەرۆکی هەرێم ئەمە لەکاتێکدا، هەم دەسەڵاتی سەرۆکی عێراق پێشتر دیاری کراوە، هەم دەسەڵاتی سەرۆکی ئیقلیمیش پێشتر لەلایەن پەرلەمانی کوردستانەوە، ڕێساو پرەنسیپەکانی گەلاڵە کراوی پەسەند کراوە. ماوەتەوە کەمێک دەستکاریو دوا بڕیاری لەلایەن پەرلەمانی نوێوە لەسەر بدرێ. کەواش بڕیار بووە ئەم پەرلەمانە، دەسەڵاتی تەواوی هەبێ بۆ هەموو بڕیارێک و ڕێگە نادرێ بەدەردی، دەردە حیزبیەکەی پەرلەمانی پێشودا ببرێ.

بەڵام.. بەداخەوە، هەم دیس، لەسەر یەک کێشە، کەئەویش جیاوازی بیرکردنەوەی هەردوو هێزی سەرەکی کوردستانە لەسەر دەسەڵاتی سەرۆکی هەرێم، لەسەر ئەم کێشەیە، بەبڕیاری پارتی، دانیشتنی پەرلەمانی کوردستان کەکتومت کارێکی یاساییو بەپێی ئەو بەڵێنانە بێ کە لیستی هاوپەیمانی کوردستان داویانە بەگەلی کوردستان، پێویستە پەرلەمان سەربەخۆ بێت، هیچ دەست تێوەردانی حزبیانەی تیا نەبێ، تەنانەت لەسەر دەسەڵاتی سەرۆکی هەرێمیش، تەنها پەرلەمان مافی بڕیاردانی هەبێ.

چونکە سەرۆکی هەرێم پەرلەمان دیاری دەکا. ماقوڵیش نییە، لەپەرلەمانی عێراقدا، بەو هەموو کێشەیەی عەرەبو شیعەو سونیو هێزەکانی دیکە، پەرلەمانی عێراق بتوانێ سەرۆکی کورد هەڵبژێرێ، بەڵام پەرلەمانی کوردستان، تەنها لەسەرداوای پارتی، نەتوانێ کۆش ببێتەوە بۆ تاووتوێکردنی کێشەکە، پەرلەمانێک گەل دەنگی بۆ دابێ، دەسەڵاتی یاسایی بێگومان تەنها لای پەرلەمانە. حیزبەکان هیچ دەسەڵاتێکی یاساییان نییە. ئەگەر بشیانەوێ یاسایەک، یان بڕیارێک، یاخود پرۆژەیەک، بکەنە بڕیاری پەرلەمانو حوکمەتی کوردستان جێبەجێ بکات.

هەق وایە حیزبەکان لەڕێگەی ئەندامانی پەرلەمانی لیستەکەی خۆیانەوە هەر بیروڕایەک هەیانە، بیخەنە ناو بەرنامەی پەرلەمانەوە. نەک لەدەرەوەی پەرلەماندا بڕیار بدرێ کەپێش وەخت پارتیو یەکێتی، یان هەر لایەنێکی دیکە بڕیاری حیزبی بدەنو ڕێک بکەون لەسەری، ئینجا، پەرلەمان هەروەکو، پەرلەمانەکەی پێشوو، بڕیاری لەسەر بدا. ئەگەر ئەم پەرلەمانەش وا بڕیار بدا، کەوابێ هەزار رەحمەت لەکفن دز!! ئەوە سەرەتای کارەکانی پەرلەمانە وای لێ دەکرێ ئاخۆ، لەمەودوا چی چاوەڕوانی دۆخی سیاسی کوردستان دەکات، کەهەموو لایەک باش دەزانن، گەلی کوردستان، هێشتا ئەرکی قورسی لەسەرە، شەڕی دەستوری لەو ئەرکانەیە کە لەمەودوا بەباشتر پەیوەندی تۆکمەتری هێزە سیاسیەکانی کوردستانی دەوێ. لەپێشەوەدا یەکێتیو پارتی.. با لەگەلەکەمانی نەشیشارینەوە، کە کێشمە کێشەکان وا بڕواو بەم شێوەیە پەرلەمان هەڵبسوڕێنرێ، ئیتر هەموو کوردێک هەقی خۆیەتی مەترسی سەرهەڵدانی کێشەی ناوەختی تریش بکات. هەقیش وایە هێزە سیاسیەکانی کوردستانو تەواوی ڕای گشتی، بەتایبەتی نوسەر، لەبەرامبەر کێشەیەکی ئاوادا، خاتری هیچ حیزبێک نەگرن. بەشێوەیەکی عەقڵانی بەرگری لەدەسەڵاتی ڕاستەقینەی پەرلەمان بکەن. هێزە سیاسیەکان ناچار بکەن پابەندی دەسەڵاتی یاسایی پەرلەمان بن.

لەپێشەوەدا، سەرۆکی عێراقو سەرۆکی هەرێم. ناکرێ ئەم دوو سەرۆکە سەروی دەسەڵاتی پەرلەمان هەڵبسوڕێن، تەنانەت بشیانەوێ، پەرلەمان دەسەڵاتی دڵخوازیان بۆ داڕێژێ.■

دوو رۆژنامەنووسی کورد دادگایی دەکرێن

□ رۆژی شەممە ٢٠٠٥/٤/٣٠ لە لقی چواری داد سەرای ئینقیلابی سنە، دادگایی رۆژنامەنووسان (سەعید ساعێدیو ئیجلال قەوامی) بەڕێوەچوو. لەم دادگایی کردنەدا بازپۆرس (شێخ لوو) تاوانەکانی ئەم دوو رۆژنامەوانەی بەم جۆرە راگەیاند: سووکایەتی بەڕێبەری بالایی شۆڕش و شتە پیرۆزەکان و دژوەستانەوە لەهەمبەر ئاسایشی نەتەوەیی لەڕێگەی پرۆپاگەندە کردن بۆ تەحریمی هەڵبژاردنو پەرە پێدان بەکێشەی ناوخۆیی قەومییەتەکانو پیشاندانی دیمەنێکی ناکارامە لە شۆڕشی ئیسلامیو سووکایەتی بە بەرپرسانی دام و دەزگاکانی نیزام و... هتد

لە درێژەی ئەم دادگایی کردنەدا ئەم دوو کەسە سەرەڕای ئەوەیکە ئاماژەیان بەوەدا کە باوەڕیان بە ئەو قسانە هەیە کە لە زانکۆی کوردستان دەریان بڕیوە و رەخنەیان لە عەقلانییەتێک هەیە کە ناتوانێت ئازادی و دیمۆکراسی دەستەبەر بکات، تەواوی تاوانەکانیان رەت کردەوە و بە بەڵگە ئەم چەشنە تاوانانەیان بە درۆ خستەوە.

بازپۆرس شێخ لوو بە بڕیاری دانانی بەڵگەیێکی چواردە ملیۆن تمەنی تاوانبارانی بە شێوەیەکی کاتی ئازاد کرد و وتی: دواتر بانگ دەکرێنەوە و دیسان لەم بارەوە ئەبێ وەڵام بدەنەوە.■

سویدو دانیمارک کوردەکانی سنوری ئوردن وەردەگرن

رەفسنجانی: کلیلی پەیوەندی ئەمەریکای لایەو کاندیدەکانی سەرۆکایەتی ئێران لاوازن

تیرۆریستەکانی عێراق، هەوڵی دروست کردنی چەکی کیمیاوی دەدەن

واشنتۆن - Afb

تیرۆر.. سی بەرامبەر زیادی کردووە

ئێران.. چالاکترین پشتیوانی تیرۆرە

هەواڵو مەترسی

□ ئێرانو هەڕەشەی پیتاندنەوەی یۆرانیۆم

کۆچێکی ناوادە

ÇAWDÊR

Political, cultural, social weekly press ..kurdistan iraq

No.: (26) 2-5-2005

THE OBSERVER

خاوەنی ئیمتیازو بەڕێوەبەری بەرپرس: مەلا بەختیار
ستافی کارا:
سامی‌هادی، جەمال حوسێن
ناهید حوسێنی
نەخشەسازی: جەلیل حسێن
ئینتەرنێت: سۆران عەبدوڵڵا
پیتچنین: سۆران بورهان؛
تەها حەمە نوری؛ ئیبراهیم حسێن

www.madaniat.org
info_chawder@yahoo.com

سلێمانی - شەقامی سالم
مەکتەبی ڕێکخراوە دیموکراتیەکان
تەلەفۆن: ٣١٤٠٤١٦ - ٣١٢٧١٢٠

نرخی: (٢٥٠) دینارە

ناوونی شەمسە — شەریک شعور

نوستوو

منالی نووستوومان هەیە کە دایکەکەی سێ چوار سەعات لایلایەی بۆ کردووە ئینجا گەیانویەتییە ئەو حاڵەتەو پارەی نووستووشمان هەیە -ئێمە نا، دەوڵەمەندەکان- کە ساحێبەکەی لەپێناویا هەزار ئالتەو ساڵتمی کردووە. حەرەسی نوستووشمان هەیە کە لە دائیرەو شوێنە گشتییەکانا تا سەعات نۆی شەو دیژلەمە ئەخۆنو لە دوای سەعات نۆوە وەزعەکە ئەیەنە دەست صودفە. سەعاتی نوستووشمان هەیە کە لە دەستی میللەتی کوردایەو بەو هەموو هەڵبەزو دابەزەوە لە زەمانی مێجەرسۆنەوە تا ئێستا خەبەری ...

وڵاتی ئەفیون

□ ئەمانە کۆمەڵێک کرێکاری کێڵگەیەکی رووەکی (خەشخاش)ن لەشاری قەندەهار.. بەرپرسانو پسپۆران لەوڵاتی ئەفغانستان، دەڵێن

ئێستا وڵاتەکەیان گەراوەتەوە بۆ ئاستی جاران لەبەرهەم هێنانی مادەی بێهۆشکەر. وڵاتی ئەفغانستان بری (٨٧٪)ی ئەفیون لەجیهاندا بەرهەم دەهێنێت.■

هۆڤان

رواڵەتی جیاواز

خوێندنەوەی: حەمە هاشم

□ کارە هونەرییەکانی هونەرمەندی کورد (حسکۆ حسکۆ) لەڕووی تەکنیکەوە تایبەتمەندی خۆیان هەیە، هەرچەندە وەک ناوەڕۆک جیاوازی زۆریان تێدا دەبینرێت، لەم بەرهەمەیدا، (حسکۆ حسکۆ) دەیەوێ جارێکی تر بگەڕێتەوە بەرەو تێکشاندنی شێوەکانو نزیکیان بکاتەوە، لەفۆرمێکی ئەبستراکتیکی. بەڵام بەشێوەیەک کە هیچ کام لە لوتکەو فیگەرەکان بەرەهایی نەچنە ژێرباری ئەو چەمکەو دەربڕینەکانی خۆیان لەنێو (ئاوت لاین)دا ون نەکەن..

هەمیشە لەتابلۆکانی ئەم هونەرمەندەدا، هێڵێکی ئاسۆیی لەسەرووی تابلۆکاندا، بەزەقی یان لەکەشێکی کاڵو تێکەڵاودا دەبینرێت، کە ئەوەش نیشانەی پەیوەندییەکی گرێدراوی تۆکمەیە بۆ سەرجەم کارەکانی (حسکۆ حسکۆ)

لە رووی تەکنیکەوە، وە سوود وەرگرتن لەو هێڵە، وەک گوزارشت لە هەندێک جارادا.

لەم بەرهەمەدا، دووکوتلەی سەرەکی بەرەنگی زاڵی رەشو سوور وەپەڵەی شینو سپی ویرتەقاڵی، کەوتوتە سەر پانتایی زەردێکی خەنەیی، کە هاوسەنگیو گونجانێکی ئیستاتیکی تۆکمە دەرەخسێنن، کە دەکرێ وەک دەربڕی دوو هێزی جیاواز ببینرێت، یان وەک دوو جەمسەری هەمەلایەنی شەڕانگێزی یان دووکێلی لێک جیاوازی یەک گۆڕ.. ئەم کارە هونەرییە بەبۆیەی زەیتی لەسەر کانڤاس ئەنجام دراوەو لەهەندێ گۆشەدا پاستیلوکەرەستەی دیکە بەکارهاتووە.■

مرۆڤو مەیمون

رزگار

ویستگەیەکی خلیسکان لەسەر بەفر لەبیابان

دیالۆگی هونەرو ئەنفال

میترا

میوانخانەیەک نرخی تەنها ژورێکی یەک ملیون دۆلارە

بانو

داهاتی گوگڵ بووە شەش بەرامبەر

فیستیڤاڵێک بۆ گۆرانی لاتین

باخوش

ئەو ژنەی دوو ملیون دۆلاری بۆخۆی لادا

زەنوێر

L-1+16.qxd 5/1/2005 10:38 AM Page 2

ریفۆرم و ریفۆرمی ئێران لەدیدی یاسایی د. صالحی نیک بەختدا

دکتۆر صالحی نیک بەخت
-ساڵی ١٩٥٢ لەیەکێک لەگوندەکانی سەقز لەدایک بووە.
-چۆتە زانکۆی تاران (بەشی یاسا) هەر لەو ساڵەدا لەرۆژنامەی (کەیهان) پەیامنێری کردووە.
-بۆ ماوەی (٤) ساڵ زیندانی کراوە بەتاوانی بەرگریکردن لە مافی کوردەکانو دوای سێ ساڵو نیو ئازاد کراوە.
-دوای ئازادبوونی بۆ ماوەی دوو ساڵو نیو کاری رۆژنامەوانی کردووە.
-پاشتر بۆ ماوەی چوار ساڵو نیوی تر زیندانی کراوەتەوە.
-زیاتر لە (١٠٠) کەسی لەرۆژنامەنوسانی ئازادیخوازو تێکۆشەری فارسو کوردی تورکی ئازاد کردووە، بەتایبەت نوێنەرانی کوردی فراکسیۆنی تاران کەتاوان بار کرابوو لەلایەن کۆماری ئیسلامی ئێرانەوە، هەر هەموو ئەو بەرگریانەش بێ بەرامبەر بووە.
-دوای ئازادبوونی لەزیندان تا (١٥) ساڵ بۆی نەبووە لەئێران بچێتە دەرەوە.
-لەم ماوەیەدا دەستی کردووە بەخوێندنی (حقوقی خصوصی) و دکتۆرای تیا وەرگرتووە، ئێستاش وەکو پارێزەر کاردەکات.

□ **چاودێر:** سەرەتا بەخێرهاتنتان دەکەین، ئێوە وەکو رووناکبیرو پارێزەرێکی باڵی چاکسازی لەکوردستانی ئێران، بزوتنەوەی چاکسازی ئێران چۆن تێ دەگەن، وە مێژووی ئەم بزاوتە چۆن دەخوێنیتەوە و ئەم بزوتنەوەیە چ کاریگەریەکی لەکۆمەڵگەی ئێرانیدا ناوەتەوە؟

صالحی نیک بەخت: پێش هەر شتێ سوپاسی میوانداری کردنی چاودێر دەکەم، بزوتنەوەی ریفۆرمخوازی لەئێراندا شتێک نییە تازە سەریهەڵدابێت یان پەیوەست بێت بەماوەی سەرۆکایەتی خاتەمیەوە، بزوتنەوەی ریفۆرمخوازی شتێکە لەسەرەتای شۆڕشی ئیسلامی ئێرانیەوە هەبووە، کە لەسەرەتاوە هێزە چەپەکان یان مجاهدینی خەڵق کە لەئێران بە (منافقین) ناویان دەبەن، کە دوایی هاتنە عێراقو لەگەڵ سەدام هاوکار بوون.

ئەوکات چونکە ئەوان هەبوون، هەرکاتێ بزوتنەوەی ریفۆرمیستی باس ئەکرا، سەلەفیەکان، یان ئەوانەی ئێستا پێیان ئەڵێن حافزکارەکان هەر کاتێک باسی ریفۆرم بکرایە یەکسەر ئەیان بردەوە بۆ لای چەپەکان، کە زۆر هەوڵیاندا بوو (چەپەکان) لەناو خەڵکدا بەدناو بکەن، وە دەیان وت ئەمانە بێ دینن ئەم چاکسازیەش، پاشتر لەساڵەکانی ١٩٨٣-١٩٨٤ ئیتر مجاهدین بەتەواوی سەرکوت کرا، بەوشێوەیەی کەکاری چەکداری بکەن نەمان، هێندێک لەچەپەکانیش دەرکران لەئێران، چونکە بەتوندی بەرپەرچدرانەوە، هەروەک لەساڵانی رابردووشدا لەعێراق بەرامبەر شیوعیەکانو دیموکراتەکان کراوە، هەروا ئەم کارانەش لەئێران بەرامبەر ئەمانە کرا.

لەبەرئەوەی شەڕ هێشتا بەردەوام بوو، خۆتان دەزانن شەڕ کاریگەری لەسەر کۆمەڵگە دادەنێ، ئیتر دەسەڵات بەناوی شەڕەوە بەریان بەدیموکراسی گرتو سەرکوتیان کرد و نەیانهێشت لەوکاتەدا ریفۆرمخوازەکان ببن.

قسەو بیروباوەڕی خۆیان ئاشکرا بکەن، بەڵام پاشتر کە شەڕ تەواو بوو ئیتر ئەو بزوتنەوە ریفۆرمخوازە وردە.. وردە دەستی پێکرد، لەناو رۆژنامەکاندا پەرەی سەند پاشان لەسەردەمی (هاشمی رەفسەنجانیدا) دروشمی گەشەپێدانی دەوڵەت بەرز کرایەوە، لەو خولی سەرۆکایەتیەشدا تاڕادەیەک نەئەهێڵرا دەنگی ریفۆرمخوازەکان بەرز بێتەوە، لەم خولەدا وەزارەتێک بەناوی وەزارەتی ئیتلاعات دروستکرا کەبەچەندن شێوەی جیاواز ریفۆرمخوازەکانی سەرکوت دەکرد، کەئیتر بزوتنەوەی ریفۆرمخوازی نەیتوانی پەرە بسێنێ، لەو کاتەدا کەسێ بەناوی (سەعیدی اسلامی) دەرکەوت، ئەو سەعیدی ئیسلامیە یەکێ بوو لەوانەی کەبەشدەت دژی رۆشنبیران بووەوە دژی تەواوی ئەو کەسانەی کەدژی بیروباوەڕی ئەو بووبن وەستایەوە، ئەو خەڵکانێکی زۆری لەرۆشنبیرانی فارس، تورک، کورد، وە هەتا ئەو رۆشنبیرە سوونی مەزهەبانەش کەهەبوون

بزوتنەوەی ریفۆرمخوازی لەئێراندا شتێک نییە تازە سەریهەڵدابێت یان پەیوەست بێت بەماوەی سەرۆکایەتی خاتەمیەوە، بزوتنەوەی ریفۆرمخوازی شتێکە لەسەرەتای شۆڕشی ئیسلامی ئێرانیەوە هەبووە، کە لەسەرەتاوە هێزە چەپەکان یان مجاهدینی خەڵق کە لەئێران بە (منافقین) ناویان دەبەن باسیان دەکرد

بەچەندین شێوە کوشتیان. ئەمە بوو بەباعیسی ئەوەی ئەو دەورە بەدەورەیەکی بەدناو، بەدەورەیەکی رەش لەمێژووی ئێراندا لەدوای شۆڕشی ئیسلامی بناسرێت، لەبەر خاتری ئەوە سەعیدی ئیسلامی ئەو جۆرە کە خۆیان ئەڵێن یان ئەو جۆرە کەپارێزەرەکانیان وتویانە، ئەو کەسە کە هۆکاری قەتڵە زنجیرەیەکان بوون، کەفروهەرو نوسەرەکانیان، ئەو شەخسە هات وتی شەخسی ئەوەڵی ئەوە وتی من بەئیتهامی چەندین نەفەر محاکەمە بکەن، جا لەبەر خاتری ئەمە دەورەی هاشمی رەفسەنجانیش ئەو جۆرە بوو بزوتنەوەی ئیسلاحی لەئێراندا سەرکوت کراو پەرەی نەسەند. لەهەمان کاتدا ئەم بزوتنەوەیە لەساڵانی ١٩٩٦-١٩٩٧ زیندوو بۆوە، ریفۆرمخوازەکان داوای ئەوەیان کرد کەخواستو داواکاریەکانیان بێتە دی، ریفۆرمخوازان لەئێران بەو کەسانە دەوترێ، کەداوای کۆمەڵگەیەکی مەدەنی کەمافی سیاسی تاکەکانی تیا بپارێزرێ، ئەوجۆرە کەلەدەستوری ئێراندا هەیە وە لەچوارچێوەی ئەم رژێمو حکومەتەدایە، بیچەسپێنن، ئەوان یەکەم شتیان ئەوەیە ئەڵێن ئەبێ مافی مرۆڤ بپارێزرێ، دووەم دەبێ ئازادی سیاسی حیزبو گروپی بەڕەسمی دانی پیابنرێ.

جگە لەوەش ئازادی چاپو بڵاوکردنەوەش هەبێت. لەدواجاردا ریفۆرمخوازەکانی ئێران هەر لەسەرەتاوە پاردۆکسیک لەناو کارەکانیاندا هەیە، ئەویش ئەوە کاتێ داوای، ئەم چاکسازیو مافە سیاسیو مافی مرۆڤو ئەوانە دەکەن، کێشەی تریان هەیە، کە ئەو ئازادیە بۆ پارتە چەپەکان یان پارتێکی تر کە لەناو دەستوری ئێراندا نەبێت.

هیچ مافێکیان نییە، بۆنموونە ئەوان قەت ناڵێن پارتە چەپەکان ئازاد بن چونکە لەڕوانگەی ئەوانەوە، ماددین یان پەیڕەوکاری ماتریالیزمی دیالیکتیکین، ئەوان ناتوانن لەئێراندا هەبن، هەر ئەوە یەکێک بوو لەکێشەی ریفۆرمخوازان لەسەرەتاوە، ریفۆرمخوازەکانیش کاتێ باسی ئەو ئازادیانەیان دەکرد لەناو خۆیاندا رووبەڕووی کێشەیەکی تریش دەبوونەوە، کە ئەوە بوو کەئێران فرە نەتەوەیە، نەتەوەی زۆری تیایە، کوردی تیایە، تورک، بەلوج، تورکمان عەرەبی تیایە.

دوو زۆرینەی نەتەوەی تیایە کەتورکەکانن پاش ئەوانیش کوردە، کە ئەڵێم تورکەکان پێم وایە نزیکەی ٣٥ ملیۆن نەفەربن، کوردەکانیش بەئامارەکانی دەوڵەت چوار ملیۆنن، بەڵام من پێم وایە حدودی شەش ملیۆن نەفەربن بەوانەی لەملاولا پەرتەوازە بوون.

ئەم بزوتنەوە ریفۆرمیستەیە، ئەم پارادۆکسەشی هەبوو لەرەفتاریدا، چونکە نەیدەتوانی ئەو مافانەی کەئەم نەتەوانەش داوای ئەکەن، مافی خوێندنو نوسین بەزمانی کوردی، هاوبەش بوونی ئەم نەتەوانە لەبەڕێوەبردنی سیاسیدا، بۆیە لەگەڵ ئەم کێشەیەدا رووبەڕوو بۆوە.

وەختێک بزوتنەوەی ریفۆرمیستی توانی لەساڵەکانی ١٩٩٦-١٩٩٧-١٩٩٨ پێش هەر شتێ توانی ئاغای خاتەمی بهێنێتە سەر کارو ئەنجومەنی شەشەمی دوای شۆڕشی ئیسلامی هاتە سەر کار، نەیتوانی بەوجۆرەی کەبانگەشەی بۆ دەکردو لەرۆژنامەکانیشیاندا قسەیان لەسەر دەکرد نەیتوانی ئەو مافانەی کەدەیانویست بیسەلمێنن بەدوو بەڵگە نەیانتوانی بیسەلمێنن، یەکێکیان ئەو جۆرە پارادۆکسە بوو کەتیایاندا بوو ئەوەیتریش، ئەو بزوتنەوەیە بووکە بەرامبەریان بوو، واتا بزوتنەوەی محافیزکار وەزۆربەی دەسەڵاتو سەرچاوەی هێزیان بەدەستەوە بوو وەکو دەسەڵاتی دادوەری، سوپا، پۆلیس، (شورای نیگابان) ئەوانەیان بەدەستەوە بوو بۆیە نەیانتوانی ببەنە پێشەوەو لەناوخۆیدا شکستیان هێنا.

چاودێر: هەیە پێی وایە بزوتنەوەی ریفۆرمیستی لەئێراندا لەڕاستیدا سەر بەدەوڵەتەو بەشێکە لەسیاسەتەکانی دەوڵەت، نەک بزوتنەوەیەکی سەربەخۆ بێتو جدی بێتو بەڕاستی مەبەستی بێت گۆڕانکاری بکات، تۆ لەمبارەیەوە دەڵێی چی؟

صالحی نیک بەخت: من پێم وایە ئەم قسەیە، قسەیەکی دروست نییە، چونکە ئێمە وەکو کورد وە وەکو پارێزەر، هەڵبەتە ٣٠٠-٤٠٠ پارێزەری کورد هەیە، ئێمە پارێزگاری دەکەین لەهەر ریفۆرمێک کە لەوڵاتدا دەکرێو لەهەر شتێک کەمافی مرۆڤ ئەپارێزێ، چونکە یاسا لەدنیادا ناتوانێ لەدەرەوەی ئەو مافە سروشتیانە بێت کەمرۆڤ هەیەتی، ئەو وەختە ئێمە وەکو کۆمەڵێ پارێزەرو کۆمەڵێ رۆشنبیر داکۆکیمان کرد لەوە، چونکە لەماهیەتی خۆیدا ئەم مەسەلەیە هەر ئەو شتەیە کەمحافزکاران ئەسڵەن لایان وەکو (پاژنەی ئاشیل) وایە ئەگەر خەڵک بەم شتانە بگرن، هەرگیز ناتوانن بەناوی سەرۆک، بەناوی ئاینو مەزهەب فکری خۆیان بدەن بەخەڵک، لەبەرئەوە من ئەو قسەیە بەدروست نازانم چونکە ئەو مەسەلەیەی کەئەوان باسی دەکەن لەناوەڕۆکدا پێچەوانەی سروشتی ئەوانە چونکە ئەگەر بڕیار بێت ریفۆرمخواز بێتو مافی سروشتی مرۆڤ نادیدە بگرێ.

تۆ مافی بەشداریکردنی خەڵک لەبەڕێوەبردنی سیاسیدا قەدەغە ئەکەیتو ئەوانیش ئەم شتانە رەت ئەکەنەوە، هەر وەختی یاسایەکی وایان ئەبردە پەرلەمانەوە یەکسەر (شورای نیگابان) کە لەدەست محافزکارەکان بوو رەتیان دەکردەوە. ئەمە ناکرێ بڵێین شتێک بێت کەدەوڵەت دروستی کردووە یان بڵێین ریفۆرمخوازو محافرکارەکان ئەڵتەرناتیڤێک بوون بۆ پاراستنی دەسەڵات، نا، وانە بوو کۆمەڵگای ئێران وەکو هەموو کۆمەڵگایەکی تری رۆژهەڵاتی ناوەڕاست وایە، کۆمەڵێکی محافزەکار هەر سوننەتین، سەلەفین، بەدوای ئەوەوەن دەسەڵاتە سوننەتیەکەی خۆیان بپارێزنو ئامادە نین رێگە بدەن بەکەسی تر هەبێت. ئەم بزوتنەوە ریفۆرمیستییە لەسعودیەش هەیە، لەمیسریش هەیە، کۆمەڵی خەڵک وا ئەزانێ هەرکەسێ وتی من دینینم، ئیتر دینی ناتوانێ ئیسلامی تەڵەب بێت، دینیش ئەتوانێ ئیسلاح تەڵەب بێ، لانی کەم تاڕادیەک.

چاودێر: لەکۆتایی قسەکانی پێشووتردا، باسی ئەوەت کرد کەبزوتنەوەی ریفۆرمیستی دژی ئەوەن فرە حیزبی هەبێت بەمانای حیزبی چەپ و مارکسی وە دژی زۆر شتی ترن کەپێچەوانەی بنەما سەرەکیەکانی جمهوری ئیسلامی بێت، ئەی ئیسلاح مانای چییە ئایا ئەمە دووبارە هەمان ئەو رایە دووپات ناکاتەوە کەئەوانیش درێژکراوەی دەسەڵاتن؟.

صالحی نیک بەخت: منیش لەقسەکانی پێشوومدا وتم، ریفۆرمخوازان کەسانێک نین کەبڕۆن تا کۆتاییو رادیکاڵانە ریفۆرم بکەن، تاڕادەیەک دێن لەگەڵمان، ئێوەش دەزانن لەهەموو بزوتنەوەیەکدا، هەتا لەکوردستانیشدا ئەو بزوتنەوانە هەندێکیان زۆر رادیکاڵن، هەندێکیان زۆر محافزن، لەهەر سەردەمێکدا

ئێران فرە نەتەوەیە، نەتەوەی زۆری تیایە، کوردی تیایە، تورک، بەلوج، تورکمان عەرەبی تیایە، دوو زۆرینەی نەتەوەی تیایە کەتورکەکانن پاش ئەوانیش کوردە، کە ئەڵێم تورکەکان پێم وایە نزیکەی ٣٥ ملیۆن نەفەربن، کوردەکانیش بەئامارەکانی دەوڵەت چوار ملیۆنن، بەڵام من پێم وایە حدودی شەش ملیۆن نەفەربن بەوانەی لەملاولا پەرتەوازە بوون

بێت، هەرکەسێک ئەتوانێ بۆ خۆی هاوپەیمانێک دروست بکاتو بڵێ ئەمە هاوپەیمانمە، ئەوڕادەیە دوای ئەوەی ئیتر بەو رادەیە گەیشتین ئەوکەسە ناتوانێ بێ لەگەڵ ئێمە. لەنەزەری ئەمەوە بیگرە لەشاری سلێمانی دا شارەوانی ئەیەوێ خەڵک وەرزش بکەن ئەوەی کەپیرەو زیاترلە ٥٠-٦٠ ساڵە تاڕادەیەک ئەتوانن بێن لەگەڵمان، ئەوانەی کەچل ساڵن تاڕادەیەکی تر، ئەوانەی کەلاووگەنجن زۆر جوان ئەتوانن حەرەکەت بکەن، لەموبارەزەی سیاسیشدا هەر بەو جۆرەیە، کەسانێک هەن ئەتوانن تا ئاخر بێن لەگەڵ ئێمەدا کەسانێکیش هەن تاڕادەیەک ئەتوانن بێن لەگەڵمان. ریفۆرم لەئێراندا هەر لەو رۆژەوەی کەتەی کرد، کەسانێکی تیا بووکە رادیکاڵ بوونو بەمانای تەواو بڕوایان بەمافی مرۆڤ هەبوو، بڕوایان وابووکەسنوری ئەو دەسەڵاتانە سنوردار بکرێو تەواوی دەسەڵات بگوێزرێتەوە بۆ خەڵکو پەرلەمانو ئەنجومەنی پارێزگاو شارەکان، هەتا ئەیانوت ئەو دەسەڵاتانە کەلەسەرەوەن دەبێ لەو سنورەدا بێت کە لەدەستوردا نوتقی پێکراوە.

ئیتر پایەی رابەری دەسەڵاتی رەهای نەبێت. ئەوانە کەسانێک بوون وابوون، کەسانێک لەناو ئەمانەدا بوون کەبەسنورێک قایل بون لەناویاندا هەم رۆحانی هەبوو، هەم رۆشنبیری سیاسی هەبوو، هەم کەسانێک بوون کەلەڕابردوودا سوننەگەرا بوون، هەم کەسانێک بوون کەخوازیاری ئازادیەکی سیاسی بوون لەچوارچێوەی پەرلەماندا، لەبەرامبەردا کاتێک ئەوە هاتە ئاراوە کە لەکاتی ئیش کردنیشدا ئەم جیاوازیە کاریگەری دانا لەناویاندا، ئەوە بوو ئەیانوت خۆپیشاندانەکانی ئێمە بەپۆلیسو دەسەڵاتی یاسایی سەرکوت کراو تێکۆشەرانی سیاسی دەستگیر دەکرا.

ئێمە دەبێ بڕۆین تا کۆتاییو خۆپیشاندانمان هەبێت کەسانێکی تریش هەبوون، ئەیانوت دەبێ بەیاسایی کار بکەین، دەرەنجام هەر ئەم جیاوازیە کەدەرەنجامی تێڕوانینیان بوو بۆ مەسەلەکە، کە بووە هۆی ئەوەی جیاوازیان تیا دروست بێت، بەڵام بەمانای ئەوە نییە کەبەگشتی ریفۆرمخوازەکانو محافزکارەکان وەکو یەک بوون، بەپێچەوانەوە بەبڕوای من بزوتنەوەی ریفۆرمی بەڕادەیەک هێزی رادیکاڵیزە بووە کەناتوانێت لەگەڵ محافزیندا هەماهەنگیان هەبێت لەکارێکدا.

چاودێر: لەناو بزوتنەوەی ریفۆرمیستیدا، لەڕاستیدا چەند رەوتێکو چەند تەیارێک هەیە، نموونە بزوتنەوەی چاکسازی ئاینی لەناو خۆیدا چەند باڵێکە وە لەدەرەوەشیدا بزوتنەوەیەکی ریفۆرمیستی هەیە کە رووناکبیرانی سکۆلار کاری تیا دەکەن کەرەخنە لەبزوتنەوەی ریفۆرمی ئاینی دەگرن بۆ نموونە (محەمەد زەیمەران، رامین جهانبگلو، سید جواد طباطبایی ئەوانە زۆرجار، رەخنە لەبزوتنەوەی ریفۆرمیستی ئێرانی دەگرن کەبەڕاستی نەیانتوانیوە بەباشو بەرادیکاڵانە پرۆژەکانی خۆیان بخەنەڕوو، تۆ پێت وایە، رووناکبیرانیش جۆرێکە لەبزوتنەوەی ریفۆرمیستی لەکۆمەڵگەی ئێرانیدا؟.

صالحی نیک بەخت: بێگومان ئەوەی کەرووناکبیران لەدەرەوەی ئێران، ئەوەی هەندێک لەرۆشنبیران لەناوخۆی ئێراندا، رەخنە دەگرن لەبزوتنەوەی ریفۆرمخوازی ئەوە دروستە چونکە ئەو بزوتنەوەیە نەیتوانی لەسەرەتاوە خۆی رادیکاڵیزە بکات، دوای ئەوەی رادیکاڵیزەشیان کردن نەیانتوانی، چوارچێوەیەکی سیاسیو رێکخراوی یەکگرتوو بگرنە بەر.

چونکە پارتی سیاسیو گروپی جۆراوجۆر لەناو ئەم بزوتنەوەیەدا بوون، وە وەختێکیش ئەوان دەسەڵاتیان کەوتە دەستو لەسەروشیانەوە ئاغای خاتەمی کەرابەری بزوتنەوەی ریفۆرمیست بوو، نەیتوانی بەوجۆرەی کە میللەت پێی وابوو سود وەربگرێ، بەمانای ئەوەی کەوەختێ ئەو قسانەی وتوتە ناتوانی سەریخەیت باش وایە داوای لێبوردن بکەیت لەخەڵکو بڵێی کارەکەم تا ئێرە هێنا، لێرە بەدواوە ناتوانم. هەروەها ئەنجومەنیش نەیتوانی ئەوکارە بکات، چونکە ئەنجومەن بەدەیان یاسای بۆ ئازادی ژنانو پاراستنی مافی مرۆڤ بۆ لابردنی ئەشکەنجە لەزیندانەکانی ئێراندا.

بۆ ئازادی نوسەرانو رۆژنامەنوسان، گەیاندە ئەنجومەن و پێشنیاری کردو دەنگیان لەسەردا، بەڵام هەر یاسایەک کە لەپەرلەمانەوە دەردەچێ ئەبێ دوای ئەوە بەڕەزامەندی (شورای نیگابان) بێت، ئەوانە هەموویان لەمحافزەکان بوو وە ئەو یاسایانەی کەپەرلەمان دەریدەکرد هەموویان رەت دەکردەوە، ئەسڵەن پەرلەمان نەیتوانی یاسای هەڵبژاردن کەپێشتر گەڵاڵە کرابوو، دەسەڵاتی دابوو بەشورای نیگابان کەئەتوانێ (نەزارەتی) تەواو ببێت، چاک بکات، جا وەختێک من هەڵدەبژێردرێم ببم بەسەرنوسەری رۆژنامەیەک وەختێ ناتوانم سەرنوسەری بکەم واتە ئەو ئامانجەی هەیە بیبەمە پێش ئیتر ئەبێت کەنارگیر بم، ئەوەی ئەوان کێشەیان بوو ئەمە بوو.

هەر لەسەرەتاوە نەیان ئەتوانی لەسەر مەسەلەی یەکێتیو یەکسانی کەسەکان لەکۆمەڵگەدا بەئامانج بگەن، مەسەلەن گەر بڵێین چەپەکانیش ئەم مافەیان هەیە یان میللەت و نەتەوەکانی تری ناو ئێران مافیان هەیە، ئەوان ئەترسان لەوە، هاتن رێگەیەکیان گرتەبەر کەیەکیدەگرتەوە لەگەڵ محافزکارەکاندا، وەختێکیش گەیشتنە دەسەڵات، لەو دەسەڵاتە سوودیان وەرنەگرت.

چاودێر: یەکێک لەو رەخنانەی کەڕووبەڕووی ریفۆرمخوازەکان دەکرێتەوە بەتایبەت لەناو رووناکبیرانی کورد، ئەوەیە ریفۆرمخوازان چیان بۆکورد کردووە؟ کورد چەند سودی لەو پرۆژەیە وەرگرتوە؟ بۆ نمونە لەدوا ژمارەی رۆژهەڵاتدا، (محەمەد رەزا خاتەمی) سکرتێری گشتی بەرەی موشارەکەت لەوتوێژێکدا لەگەڵ رۆژنامەی رۆژهەڵات دەڵێ بەردەوام دەبین لەپشتیوانی کوردەکان.

پرسیارەکە لێرەدا ئەوەیە، ئەوان لەماوەی (٨) ساڵی دەسەڵاتیاندا چیان بۆ کورد کردووە، ئەو بەردەوام بوونی پشتیوانییە مانای چییە؟

صالحی نیک بەخت: هەڵبەتە ئاغای محەمەد رەزا سکرتێری گشتی حیزبێکە بەناوی حیزبی موشارەکەت لەپەرلەمانو لەناو بزوتنەوەی ریفۆرمیستیدا لەباقی هێزو حیزبەکانی تر بەهێزترە، کەزۆربەیان رۆشنبیری ئاینی بوون کە ئەو کەسانە بوون لەپێشدا دەسەڵاتیان بەدەستەوە بوو هاتبوونە دەرەوە، چونکە بیروباوەڕیان لەگەڵ محافزکارەکاندا یەک نەبوو، ئەمانە هیچ کارێکیان بۆ هیچ یەکێک لەنەتەوەکانی ئێران نەکردووە، تەنها دەسکەوتیان ئەوەبوو پارێزگارێکی کوردیان کرد، بەپارێزگاری پارێزگای کوردستان، لەشارەکانی تردا هیچ کارێکیان نەکرد، کە بەمەعنای علمی و یاسایی، واتە هەقی کورد یا هەر میللەتێکی تر بەشێوەیەکی یاسایی بچێیە مەجلیسەوە، وە یاسایەک تەسبیت بکرێ، ئەگەریش بیان کردایە قەتعەن شورای نیگابان رەتی دەکردەوە.

بزوتنەوەی ریفۆرمیستی تەنها دەسکەوتێکی کە هەبوو بۆ ئەو میللەتانە شتێک بوو کەوەکو خولی رەفسەنجانیو سەردەمی شەڕ سەرکوت نەکرێن، بەم شێوەیە لەکوردستاندا چەند رۆژنامەیەک دامەزرا کە لەپێشتردا نەبوو، بەدرێژایی ئەم هەشت ساڵە ژمارەیەکی زۆر رێکخراو NGO ی مەدەنی لەکوردستاندا دامەزراوە، دەسکەوتێکی تری گرنگیشی بوو، ئەم هەشت ساڵە بەرامبەر بە ٨٠ ساڵ کتێبو نوسراوە بەزمانی کوردی نوسرا.

لەسەر مێژووی کورد لەسەر مێژووی شۆڕشی کوردی کەئەمە فکری خەڵکی ئێرانیشی بەرامبەر مرۆڤی کورد ئاوەزکرد کە خەڵکی کورد تەنها چەک هەڵناگرن ئەوانیش وەکو ئێمە خوازیاری ئازادین بەتایبەت وەختێک ئێمە ئەمەمان خستەڕووکە ئێمە خوازیاری جیابونەوە لەئێران نین، بەڵکو ئێمە لەچوارچێوەی ئێراندا شتێکی وەکو فیدرالیزم ئەو مافانەمان بدەنێ.

چاودێر: کە قسە لەسەر ئێران دەکەین، قسە لەسەر دەوڵەتێکی یەجگار گرنگ دەکەین لەرۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا، دەوڵەتێک بەباشو بەخراپ کاریگەری بەسەر هەموو ناوچەکەوە هەیە، پرۆژەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستی گەورە.

ئەو شەڕەش کە لەعێراق کەوتەوە کەتیایدا دیکتاتۆریەت رووخاو تیایدا کۆمەڵگەی عێراقی بەکوردو شیعەوکەمێژوویەکی درێژی چەوسانەوەیان هەبوو هاتنە مەیدانو پرۆسەی سیاسیو ئازادیەکانی لێکەوتەوە، تۆ پێت وایە ئەمانە چەند کاریگەری دەبێت لەسەر ناوچەکە بەگشتیو تا چەند پشتیوانی دەبێت لەبزوتنەوەی ریفۆرمخوازی لەئێران؟

صالحی نیک بەخت: ئەمە سەرەتا پرۆژەیەکە لەلایەن ئەمریکاو کۆمەڵێک تیۆریستانەوە کە لەئەمریکادا هەنو باڵێکن لەناو حیزبی کۆماریدا ئەو پرۆژەیان راگەیاندووە، لەزەمانی کۆماریخوازەکانی ئەمریکادا، ریفۆرمخوازەکان بۆئەوەی دەسەڵات بگرنە دەست بێ ئومێد بوون، بەڵام پرۆژەی ناوەڕاستی گەورە چ لەدەست ریفۆرمخوازەکاندا بێت، چ لەدەست محافزکارەکاندا بێت دەبێت قبوڵی بکات.

ئێرانو حکومەتەکەی ئیتر ناتوانێ لۆکە بنێتە گوێچکەی خۆیەوەو ئەم دەنگە نەبیستێ، رۆشنبیرە فارسەکانیش دەڵێن ئەمە شنە بایەکە، ئەگەر ئێستا ئێمە خەبەرمان نەبێتەوە بەیانی ئەبێ بەدەنگی تۆپ بەخەبەرمان بێتەوە، جا ئەوە من ئەتوانم بڵێم بزوتنەوەی ریفۆرمیستی لەئێراندا نەک نەمردووە بەڵکو بەبڕوای من ئێستا بەبێدەنگیەکی رادیکاڵانەدا دەڕوا.

ئێرانو حکومەتەکەی ئیتر ناتوانێ لۆکە بنێتە گوێچکەی خۆیەوەو ئەم دەنگە نەبیستێ، رۆشنبیرە فارسەکانیش دەڵێن ئەمە شنە بایەکە، ئەگەر ئێستا ئێمە خەبەرمان نەبێتەوە بەیانی ئەبێ بەدەنگی تۆپ بەخەبەرمان بێتەوە، بزوتنەوەی ریفۆرمیستی لەئێراندا نەک نەمردووە بەڵکو بەبڕوای من ئێستا بەبێدەنگیەکی رادیکاڵانەدا دەڕوا

بەڵام کەنەیتوانیوە دەسەڵاتی هەبێت، ئەوە مانای ئەوە نییە کەنەماوە، چونکە هەموو دیکتاتۆرەکان وا دەزانن ئەگەر جێگەیەک سەرکوت بکەن وا ئەزانن هەموو شتێک تەواو و بنبڕ بووە، ئەم فیکرە کە لەئێراندا هەیە کەرۆژنامەنوسانی ریفۆرمخواز بگرین.

نوسەرانی ریفۆرمخواز بگرین، رۆشنبیران سەرکوت بکەین، نەیەڵین کەس قسە بکات، ئەمە پەیوەستە بەمێژووە، وە جێگەی نەماوە، ئەم بزوتنەوەیە کە لەچوارچێوەی دەستوری ئێراندا خەباتی دەکرد ئەیوت ئەمانەمان دەوێت، ئیتر پەڕیوە لەم شتانە، ئەگەر دەرفەتێکی بۆ دروست بێتەوە بەشێوەیەکی ترو بەزمانێکیتر دەردەکەوێتەوە، من دەمەوێ بڵێم ئەم شتە سەرکوت نەبووە، لەژێرەوە هەر بەردەوامی هەیەو فراوان دەبێت ئەو کەسانەی کەدەیانوت لەدەستورەوە کار بکەن بێ ئومێدبوون لەوەی ئەم شتە ببێت، جاگەربچینەوە سەر پرۆژەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستی گەورە، بێگومان کاریگەری هەیە لەسەر ئێرانو کاریگەریەک کە لەعێراقەوە دروست بووە، کە لە لوبنانەوە دروست بووە، کەبڕوام وایە لەکۆنگرەی چەند رۆژی داهاتووی حیزبی بەعسی سوریاشدا دەرکەوێ، کە سەرۆکی سوریا دەنگەکەی بیتسووەو ناچارە، ئەم دەنگە لەئەفغانستان هاتە ئاراوە، لەگورجستان هاتە ئاراوە، لەئۆکرانیا هاتە ئاراوە ئەمە درک پێنەکەین بەڕاستی دەبێ خەوەکەمان زۆر قورس بێت یەعنی ئیتر زۆر بێ هۆش بووین.

چاودێر: بەشێوەیەکی گشتی گۆڕانکاریەکی گەورە لەناوچەکەدا بەڕێوەیە، تۆ تا چەند پێت وایە پرۆژەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستی گەورە بەسودی کورد دەشکێتەوە، بۆ نمونە لەتورکیا کورد بەدرێژایی خەباتی خۆی نەیتوانیوە هیچ مافێک لەدەوڵەتی تورکیا بسەنێ، بەڵام، تورکیا خەریکە دەبێتە ئەندام لەیەکێتی ئەوروپاو خەریکە دان

بەمافە مەدەنیەکانی کورددا دەنێ؟

تۆ تا چەند پێت وایە ئەو پرۆژەیە لەقازانجی کوردە، لەکاتێکدا رووناکبیری کورد هەیە پێی وایە ئەو پرۆژەیە کەبەشێکی دانەبڕاوە لەسیستەمی جیهانگیری هەوڵدانە بۆ زاڵبوونی سەرمایەو چەوساندنەوەی نەتەوەکان بۆ مەرامی تایبەتی دەوڵەتە سەرمایەدارەکان؟

صالحی نیک بەخت: بیرکردنەوە لەم بابەتە، تێڕوانینی زۆر جیاواز هەڵدەگرێ، من جارێک پاش ٨ مانگ لەئازادکردنی عێراق و لەساڵڕۆژی دەستگیرکردنی ئۆجەلان شتێکم نووسی لەسەر ئەمە، (پەیامەکانی ئۆجەلان لەزیندانەوە) ئەمە ناونیشانی بوو لەرۆژنامەی (شرقدا) بڵاوبۆوە، من پێم وایە ئەوەی کاریگەری دادەنێ لەسەر کێشەی کورد لەتورکیا ئەوەیە تورکیا بچێتە یەکێتی ئەوروپاوە، چونی تورکیا بۆ ناو یەکێتی ئەوروپا وای لێدەکات ناچار بێت مافەکانی مرۆڤ بپارێزێ کە بەمانای ئەوە دێت ئازادی بۆ هەموو چینو توێژەکانی تورکیا بێتە ئاراوە، کەئازادی دروستکردنی پارتە، ئازادی مەدەنییە کەتوانی ئەمانە بهێنێتە ئاراوە بۆ یەکێتی ئەوروپا ئەوکات دەبێ داوای مافی چارەی خۆنوسینی خۆمان بکەین، ئەویش لەرێگەی چەکەوە نا، جگە لەعێراق کەهەر نەیتوانی بەتەواوی لەو رێگەیەوە بگاتە ئەنجام. بەگشتی ئۆتۆنۆمی، فیدراڵیو هەتا سەربەخۆیی تائێستا نەیتوانیوە لەڕێگەی شەڕی چەکداریەوە بێتە دی، یەعنی ئسوڵەن دیدگای من ئەوەیە، جارێک من بیست ساڵ لەمەوپێش لەتەک مام جەلال قسەم کرد، عەرزم کردن، ئەسڵەن مەسەلەی چەک، مەسەلەی خودموختاری مەسەلەیەک نیە بەوەسیلەی چەک حل بکرێ، ئەسڵەن مەسەلەیەکی حقوقییە ئەبێ حقوق دابنێین بۆئەوەی دەستەبەر بکرێ، ئەمە لەچوارچێوەیەکدا دیاری ئەکرێ کەکۆمەڵگەکەی بڕوای بەحقوق هەبێ، ئەگینا کۆمەڵگەیەک وەکو حزبی بەعس لەعێراق یا موحافیزین لەئێران یا شۆڤێنیەکانی تورکیا هیچ بڕوایەکی بەحقوق نیە تا ئێمە بێین باسی حقوقیان لەگەڵ بکەین.

ئەمما ئەگەر کۆمەڵگەیەک بەوجود بهێنین کەبڕوای بەحقوق هەبێ، بەڵکو هەموو ئەو شتانە لەچوارچێوەیەکی یاساییەوە چارەسەر دەکرێ، بەبڕوای من چونی تورکیا بۆ یەکێتی ئەوروپا تەواو لەسودی کوردە، بەپێچەوانەی ئەو برادەرانەی دەڵێن ئەوە لەخزمەت گلۆبالیزەیشندایە نەتەوە بچکۆلەکان لەناو دەبات، نەتەوە بچکۆلەکان لەناو ناچن.

وە لەقازانجی کوردی دەزانم، من بڕوام وایە گلۆبالیزیشن بەئایدۆلۆژیالیبرالیزمە، بەڵام بنەما ئابووریو کۆمەڵایەتیەکەی ئازادی سەرمایەدارییە.

چاودێر: دوا پرسیارمان ئەوەیە، لەچەند ساڵی رابردودا باروودۆخی سیاسی کورد گۆڕانکاری گەورەی بەسەردا هات، لەتورکیا، لەئێران، لەسوریا بەکورتی داهاتووی کورد چۆن دەبینی؟

صالحی نیک بەخت: بەداهاتووی کورد زۆر گەشبینم، ئەوەی لەعێراقدا هاتۆتە ئاراوە زۆر کاریگەریی دائەنێ، وە لەسوریاش، سەرۆکی سوریا تێگەیشتووە باروودۆخ شتێکی دیکەیە، کارێک کەکردی هەموو زیندانیەکانی قامیشلوی ئازاد کرد، بەڵام ئەم کاریگەریە بەوە نایەت کەحکومەتێکی سەربەخۆی کوردستان لەسەرتاسەری کوردستان دروست بێت.

لەئێستادا زەمینەی ئەوە نییە، ئەمما لەمەدا کەکورد کارێکی لەسەرەتادا کردوویەتی دیموکراسی بۆ ئێران یان بۆ عێراق، وەخودموختاری بۆکوردستان ئێستا کەفیدراڵیزم مەرحەلەیەکی تازە ترە، من پێم وایە لەکۆتایدا قبوڵی ئەکەن، گەشبینم ئەمما کەدۆستانێکی کەئێمە هەمانە بەردەوام بن لەگەڵما. بەگشتی زۆر گەشبینم بەئایندەی کوردستان.

چاودێر: زۆر سوپاس

صالحی نیک بەخت: سوپاس بۆ ئێوەش.■

هەندێک لەرۆشنبیران لەناوخۆی ئێراندا، رەخنە دەگرن لەبزوتنەوەی ریفۆرمخوازی ئەوە دروستە چونکە ئەو بزوتنەوەیە نەیتوانی لەسەرەتاوە خۆی رادیکاڵیزە بکات، دوای ئەوەی رادیکاڵیزەشیان کردن نەیانتوانی، چوارچێوەیەکی سیاسیو رێکخراوی یەکگرتوو بگرنە بەر، چونکە پارتی سیاسیو گرووپی جۆراوجۆر لەناو ئەم بزوتنەوەیەدا بوون

laparakan.qxd 5/1/2005 9:50 AM Page 1

پێکهاتەی عێراق و پێکهێنانی حکومەتی پێکهاتەکان

مەلا بەختیار - ئەمستەردام ٢٠٠٥/٤/٢٦

□ بەدرێژایی دامەزراندنی دەوڵەتی داتاشراوی عێراق لە قاڵبدانی زۆرەملێی ئەم چەند پێکهاتەیەی بەزەبرو زەنگ، کێشەی پێکهێنانی دەوڵەت و پاشان حکومەتی عێراق هەمیشە لەناو ئەو پێکهاتەیەدا هەبووە. شیعە بەسوننەو سوننە بە شیعەو کورد بەوان و دیموکراتیخوازەکان بەبەشێکیان، هەمیشە رازی نەبوون. ئەمە جگەلە لاوازی سیاسی نوێنەری ئەو پێکهاتانە لەناوەراست و خواروی عێراقدا. هەربۆیە، کەدەوڵەتەکە دامەزرا، بەریتانیا پاشایەکی لە سعودیە بۆ قەرزکرد، کە پاشاکەش لەبنەماڵەیەکی هاشمی بوو. ئەمە لەکاتێکدا عەرەبستانی سعودیش، خۆی تازە دامەزرایەوە. خۆیشی وڵاتەکەی دواکەوتوو بوو، تەنانەت ئێستاش پێش نەکەوتووە. تازە تازە رێگە دەدەن ژن بۆی هەبێت ئوتومبیل لێبخورێت!!

ئاماژەکان وادەگەیەنن کەوا، هێشتا نەک ناتوانرێ دڵنیاییەک هەبێ بۆ چارەسەری دیموکراسی کێشەکان، بەڵکو مەترسی زیاتر دەبینرێ. گرنگترین ئەو مەترسیانەش لەوەدا دەبینرێ کەهێزە باڵا دەستەکانی عێراقی عەرەبی، مەزهەبگەران و بەناچاری دیموکراسی و فیدرالیەتیان قبوڵ کردووە

بەو حاڵەش، عێراق لەبەردەم کێشەکاندا نەک خۆی رانەگرت، بەڵکو ئەگەر بەریتانیاو سوپاو هێزە ئاسمانیەکەی نەبوایە، حکومەتی پادشایەتی ئەوکات بەرگەی دوو ساڵیشی نەدەگرت.

کوردستانیش سەربەخۆیی بەدی دەهێنا. هەتا ساڵی ١٩٥٨ بەزەبری بەریتانیاو هەستی ناسیۆنالیزمی عەرەب و قەبەکردنی هەژموونی عێراق، حکومەتی پادشایەتی و ستەم کاری ئەوکات پارێزرا، بەڵام لەوە زیاتر بەرگەی نەگرت.

هەلومەرجی دوای ئەوە باش بوو، هێزە سیاسیەکانی عێراق دەرسێکی گەورە وەربگرن و ئاراستەیەکی هاوچەرخ بدۆزنەوە بۆ رێکخستنەوەی عێراق، ئەمەش بەبێ سەلماندنی مافی چارەنوسی پێکهاتەکانی، هەرگیز نەدەهاتە دی. مەخابن، پێچەوانەکەی سەپێنرا. لەوساشەوە، نەهەلومەرجی جیهانی و نەدۆخی ئیقلیمی و نە ئاستی سیاسی لایەنە سیاسیەکانی عێراقیش، لەو ئاستەدا نەبوون، ئەرکی شارستانی راپەرێنن. ئیدی.. سەپاندنی رێبازی ناسیۆنالیزمی عەرەبی دواکەوتوانەو قەبەکردنی لەئەندازە بەدەری قەوارەی عێراق و پاساو هێنانەوەی سونیگەرایی بۆ دەسەڵاتەکانی دەوڵەتەکە، هەموو ئەوانە کێشەکانی عێراقیان نەک چارەسەر نەکرد، بەڵکو قۆرتریشیان کرد. سەرەنجام، هەم هێزە چەپەکانی عێراق بەو زیادەرۆییەی لەرێبازی چەپدا هەیان بوو، گەیشتنە بن بەست، هەم هێزە لاوازە دیموکراسیەکانیش شکستیان خوارد، کوردیش ناچاری شۆڕش هەڵگیرساندن کرایەوە.

لەناو ئەم چوارچێوە سیاسییەدا، حزبی بەعس هەلەکەی قۆزتەوەو قەیرانەکانی بەئاراستەی کودەتایەکی سەربازیدا برد، ١٩٦٣ شکستی هێنا، هێزە پێشکەوتوەکانی عێراق دەرسیان لێوەرنەگرت، بەڵکو خراپتر بوون، هەتا ساڵی ١٩٦٨ جارێکی دیکە هەلی قۆزتەوەو ئەمجارە بەعس دەرسی باشی لەشکستەکانی پێشووی وەرگرت و سەرومر (٣٥) ساڵ فاشیەتی سەپاندە سەر وڵاتەکە.

١٩٥٨ کەرەوتی دیموکراتی عێراقی هەڵگەرایەوە لە دیموکراتی، جگەلە کورد، باقی هێزەکانی عێراق، لەچەپەوە بۆ راست، پاساویان بۆ رژێمی (قاسم) دەهێنایەوە. پارتی دیموکراتی کوردستانیش ناچار بوو (گەرچی زەقیش) ١٩٦١ پەنا بۆ شاخەکانی کوردستان و بەرەنگاری بەرێ، هەتاکودەتای یەکەمی بەعسیەکان، دوای ئەوە هێزە سیاسیەکان، راچڵەکین، بەتایبەتی حزبی کۆمۆنیستی عێراق، بەهەموو قوربانی و ئاڵوگۆڕە سیاسیەکانەوە، بەو هەموو رێکەوتنە جۆراوجۆرانەوە کە لەگەڵ رژێمی بەعسدا کران، بەعس لەساڵی ١٩٦٨ەوە بۆ ساڵی ١٩٧٥ حوکمرانی خۆی کرد. لەسەر دەستی هێزە بەرهەڵستکارەکانی کوردستان، عێراق نەرووخا. دوای ئەوەی شۆڕشی ئەیلولی ١٩٧٥ دوای رێکەوتننامەی ٦ی جەزائیر روخێندرا، دۆخێکی زۆر خەتەرناک خولقا، بەتایبەتی لەسەر نەبوونی نەتەوایەتی کورد. ئەمجارەش کورد ناچار بوو (هەمدیس گەرچی زوو بوو) ١٩٧٦ بداتەوە شاخ. بەڵام بەئاراستەیەکی سیاسی سەراپا جیاوازتر لەساڵی ١٩٦١، شۆڕش بەرپا بکاتەوە، ئەمجارەش، جگەلە هێزە سیاسیەکانی کوردستان، هیچ هێزێکی تر پارسەنگی قورسیان نەدایە پاڵ شۆڕشی کوردستان. (بەعسی رەسەنی عێراق و گروپی ئەلقاعیدەو ناسریەکان) لەگەڵ بەرپابوونی شۆڕشدا بوون، بەڵام بەهەموویان نەیان دەتوانی (٢٠) پێشمەرگە چەکدار بکەن. سەرەرای ئەمەش، مەرجی سەرەکییان بۆ پشتیوانی کردنی شۆڕشی نوێ ئەوەبوو بەناوی شۆڕشی عێراقییەوە بەرپا بکرێ، هەرواش کرا، کەشۆڕشەکەش هەڵگیرسا ٩٩٪ قوربانیەکانی شۆڕشەکە لەکوردستاندا لەسەر کورد بوو. ئەو کاتە بۆ پێکانی دەگوترا: هێزە عێراقیەکان هەتا دوا پێشمەرگەی کوردستان لەگەڵ شۆڕشی عێراقی بەر لە کوردستانەوە بەرپا کراون.

کودەتای ساڵی ١٩٧٨ و سەرەتای ساڵی ١٩٧٩ ئەمجارەش دوای سێ ساڵ، (١٩٦١یش دوای سێ ساڵ بەر هەڵمەتی فاشیانە کەوتن) پارتی کۆمۆنیست بەر هەڵمەتێکی فاشیانە کەوتنەوە (دووجار لەهەمان کونەوە پێیانەوە درا) هاتنەوە شاخ. پێشترو پاشتریش شیعەگەرانکانیش پەلاماری فاشیانە دران، بەڵام ئامادە نەبوون هاوپەیمانی لەگەڵ شۆڕشی کوردستاندا بکەن.

لەشەستەکانەوە، دۆخی سیاسی و بەرهەڵستی پێکهاتەکانی عێراق، جیاواز بوو لەدۆخی سیاسی بەرهەڵستکارانی سەردەمی پاشایەتی کە بەریتانیا بەزۆری لەباتی دەوڵەتی عێراق شەری بەرهەڵستکاران و کوردستانی دەکرد. ئەمجارە، دەوڵەتی ناسیۆنالیزمی عەرەبی عێراقی بە پشتیوانی تەواوی ناسیۆنالیزمی عەرەبی و بەرژەوەندییە ئابووریەکانی نوێی زلهێزەکان، شەری بەرهەڵستکاران و کوردیان دەکرد.

سەرەنجام، بەرهەڵستکارانی کوردستان و عێراق چەندیان کردو قوربانی دا، رژێمی فاشییان پێ نەروخا. بە پێچەوانەی سەردەمی پاشایەتی، هەلومەرجێکی جیهانی هاتە پێشەوە، ئەمریکا پێویست بوو لەدەرەوە بێت و هاوکاری هێزەکانی بەرهەڵستکاری بکات.. بۆ روخاندنی فاشیەکان. دەرکەوت رژێمە فاشیەکان وەکو هەمیشە، بەجەنگ دەروخێنن. بەرهەڵستکارانی، دەتوانن زۆریش بدەن. ئێستا .. سەدام روخاوە، رۆژگار گۆڕاوە، عێراق پێک دەهێنرێتەوە، دەبا بزانین، دوای ٨٤ ساڵ لەئەزموونی سیاسی، بەراستی هێزە سیاسیەکانی عێراق و پێکهاتەکانی ئەم وڵاتەدا، دەرسیان لەو روداوانەی رابردوو وەرگرتووە، هەر بەراستیش ئەم هێزو پێکهاتانە نایانەوێ جارێکی تر تێک هەڵبچنەوە؟

دەرسە سیاسی و دەستوریەکانی رابردوو، رون و ئاشکران. ئەویش نەبونی دیموکراسی و نەسەلماندنی مافە سیاسیەکانی کوردستان و هێزو پێکهاتەکانی دیکەیە. سەرچاوەی کێشەکان، دەگەرێتەوە بۆ نەبوونی دیموکراسی. ئەم سەرچاوەیە رۆشن ئەبیسترێ، باقی بەشەکان چارەسەر دەکرێن.

بەپێچەوانەشەوە، سەرچاوەکە، لێڵ بێ، بەشێوەیەکی کاتی کێشەکان ئارامیش بکرێتەوە، پاشان دەئاڵۆزێتەوە. بەڵکو دوور نییە کارەساتی دیکەشیان لێ بکەوێتەوە. بەڵام ئەمجارەیان، بەناوی ئاین و مەزهەبەوە، جاری پێشوو بەناوی ناسیۆنالیزمی عەرەبییەوە.

ئاماژەکان وادەگەیەنن کەوا، هێشتا نەک ناتوانرێ دڵنیاییەک هەبێ بۆ چارەسەری دیموکراسی کێشەکان، بەڵکو مەترسی زیاتر دەبینرێ. گرنگترین ئەو مەترسیانەش لەوەدا دەبینرێ کەهێزە باڵا دەستەکانی عێراقی عەرەبی، مەزهەبگەران و بەناچاری دیموکراسی و فیدرالیەتیان قبوڵ کردووە. بەناچاری ئازادی و ئازادی ویژدان و مافەکانی ژنانیان سەلماندووە. ئەم بریارانەش کەبەناچاری دەدرێن، مەترسی زۆریان بۆ سەر دۆخەکەو رێرەوە تازە سەرهەڵدراوەکەی دیموکراسی هەیە. بۆی هەیە، ژینگەیەکی سیاسی دیکەی پێچەوانەی ئەم ژینگەیە بخولقێ، ئەو هێزانە لەدیموکراتی هەڵبگەرێتەوە. مێژوو پرە لەم جۆرە رووداوانە. بەتایبەتی مێژووی کوردستان.

لەهەلومەرجێکی ئاوادا، هێزە دیموکراتیەکان دەبێ لەهەموو هێزە سیاسیەکان و پێکهاتەکانی دیکەی عێراق وریاتربن. چونکە ئەو هێزانە دیموکراتیان نییەو دەسەڵاتیان دەوێ. مەترسی لەسەر نەتەوەکەیان و بەڵکو لەسەر مەزهەبیەکەشیان نییە. بەڵام کورد وا نین. هێشتا بەشێکی هەرە گرنگی کوردستان لەتەعریب رزگار نەکراوە، ئەوەی ناشهێڵێ رزگار بکرێ، هەر ئەو هێزە نا دیموکراتیانەن کەبەناچاری چونەتە ژێرباری دەسەڵاتی دیموکراسیەوە. ئەمە جگە لەوەی کوردستان، لە ١٤ ساڵی رابردوودا دیموکراتی و سەرکەوتنێکی زۆری بەدەست هێناوە، ناکرێ ئەم سەرکەوتنانە بخرێتەوە گرەوی ئەگەری سیاسی نەزانراو، ئەو هەلەی ئێستاش هەڵکەوتووە، مەرج نییە، هەر وا بمێنێتەوە. بۆیە، زۆر گرنگە، هێزە کوردستانیەکان هەتا زووە پێشەکی کێشەکانی ناو خۆیان باشتر چارەسەر بکەن، هەتا بیان پەرژێ یەک هەڵوێست باقی مافە دیموکراتیەکانی کوردستان بەدی بهێنن، لەپێشەوەدا گێرانەوەی ناوچە تەعریب کراوەکان. ئینجا مافە دیموکراتیە دەستوریەکان، هەروا دیاریکردنی جوگرافیای کوردستان.

پێمان وایە، ئەو سیاسەتەی سەرکردایەتی کوردستان گەلێ گرنگە کەسورن لەسەر پاراستنی هێزی پێشمەرگەو پرنسیپی (توافق) لەپاڵ ئەم سیاسەتە گرنگانەشدا، پێمان وایە حەق نییە ئەو توانایەی کوردستان هەیەتی، لەچاوەروانی کۆبونەوەی نەزۆکدا لاواز بکرێ.

دەکرێ فشاری باشتر بەکاربهێنرێ، هەروەکو چۆن بۆ کەرکوک پێش هەڵبژاردن بەکارهێنراو سەریشی گرت. ئەوەتانێ لیستی ئەیاد عەللاوی بەسەرکەوتنێکی کەمتر، فشار بەکاردێنێ. دەشتوانێ پێکهاتنەوەی پێکهاتەکانی عێراق ماوەیەکی باش دواش بخا. سەرەرای ئەوەی دەستکەوتی باشیشی پێدراوە. سوننە، کەبەشدرای هەڵبژاردنیشیان نەکردووە، دەستکەوتێکی زۆریان دەوێ کەناشزانرێ گەر بەشداریشیان بکردایە، هێندە سەردەکەوتن کەئەو دەستکەوتانەی ئێستا پێیان دراوە دابین بکەن.

سەرکردایەتی هیچ لایەکیش بۆی نییە، بەناوی کوردەوە دەستی دەست خەرۆیی بۆ هیچ لایەک و دەوڵەتێک، درێژ بکا. هیچ پاساوێک لەم بەرەوەدادی هیچ لایەکی سیاسی کوردستان، نادا. دەشبێ، کێشەکان شەفافتر لەوەی هەیە، بخرێنە بەردەم رای گشتی و رۆژنامەکان، هەتا بیرورای خەڵکی دیکەش بزانرێ نەک تەنها حیزبەکان بریار بدەن و بەس

دەی کورد بۆ کە لەهەموویان زیاتر خاوەن مافە، لەهەموشیان زۆرتر بەدرێژایی مێژووی عێراق ستەمی لێکراوە، لەهەموو لایەکیش فرەتر لەساڵی ١٩٦١ وە لەپێناوی ئەم سەرکەوتنەدا قوربانی داوە، کەچی ئێستا منەتی پێدانی مافیشی بەسەرەوە بکەن!! لەکاتێدا جارێ مافە خوراوەکانیشی بەدەست نەکەوتۆتەوە.

لەم دانیشتنەوەی بناغەکانی پێکهاتنەوەی عێراقدا، لەم هەلومەرجە هەڵکەوتووەدا، کورد پێویستە هەموو دەرسەکانی مێژووی بخاتە پێش چاوی، هەتا دڵنیا نەبێ لەتەواوی مافەکانی و لەناو دەستوردا نەیان چەسپێنێ، ناکرێ جارێکی دیکە بەهیچ بەڵێنێک دەست خەرۆ بکرێنەوە. سەرکردایەتی هیچ لایەکیش بۆی نییە، بەناوی کوردەوە دەستی دەست خەرۆیی بۆ هیچ لایەک و دەوڵەتێک، درێژ بکا. هیچ پاساوێک لەم بەرەوەدادی هیچ لایەکی سیاسی کوردستان، نادا. دەشبێ، کێشەکان شەفافتر لەوەی هەیە، بخرێنە بەردەم رای گشتی و رۆژنامەکان، هەتا بیرورای خەڵکی دیکەش بزانرێ نەک تەنها حیزبەکان بریار بدەن و بەس.■

رۆژئاوا لەقەرزی عێراق خۆش دەبن، بەڵام دەوڵەتانی عەرەبی خۆش نابن

ئازاد عەلی

□ سەرچاوەیەکی بانکی مەرکەزی عێراقی رایگەیاند کەوا هەتا ئێستا یەک ملیارونیو دۆلار، قەرەبووی حکومەتی کوەیت و کۆمپانیا کوەیتیەکان و هی تر کراوە. هەروەها گوتیشی، هەتا ئێستا عێراق ٥٪ داهاتی نەوتەکەی دەخرێتە سەر حسابی کوەیت و کۆمپانیای دیکەی کەنداو و هی تریش.

ئەم هەواڵە هەتا ئێرە ئاسایی دێتە بەرچاو، بەڵام کاتێک دادەنرێت عێراق ١٢٠ ملیار دۆلار قەرز دەبێ هەمووی وەکو قەرەبوو بداتەوە، کاتێک دەزانرێت،

چەند جارێکیش ئەو وڵاتانە گفتیان داوە، بەڵام هەتا ئێستاش مانگانە پارەی مۆڵکراوی خۆیان وەردەگرن و خۆشیان بێ دەنگ کردووە

وڵاتانی کەنداو چ فشارێکی دارایی، بە تایبەتی لەم هەلومەرجە دژوارەدا، دەخەنە سەر عێراق، ئەم راستیەش لەکاتێکدا زەق و رەق و ناخۆش دەبێت، کەبزانرێت وڵاتانی رۆژئاوا، لەرێگەی یانەی پاریسەوە زۆربەی قەرزەکانی کەم کردۆتەوە، بەڵام وڵاتان و کۆمپانیاکانی عەرەب و کەنداو هێشتا لەهیچ رێژەیەکی خۆیان خۆش نەبوون. ئەمە لەکاتێکدا ئەگەر کوەیت و دەوڵەتانی عەرەبی کەنداو و کۆمپانیاکانیان، لەقەرزەکانیان خۆش ببن، ٩٠٪ی قەرزەکانی لەئەستۆ نامێنێت، چەند جارێکیش ئەو وڵاتانە گفتیان داوە، بەڵام هەتا ئێستاش مانگانە پارەی مۆڵکراوی خۆیان وەردەگرن و خۆشیان بێ دەنگ کردووە.

رۆژئاوا.. بەپێی بۆچوونی زۆربەی ناسیۆنالیزمەکانی عەرەب و دەوڵەتانی عەرەبی بێت، بۆ پارەو ئابوری مۆنۆپۆلن، هەرواشە، بەقسەی خۆشیان بێت، عەربیش لەسەخاوەتا هاوتای نییە، رۆژئاوا مەسیحی و دەوڵەتانی عەرەبیش ئیسلامین. کەچی دەبینین، عێراق لەم میحنەتەدا، وڵاتانی عەرەبی کەنداوی هەرە دەوڵەمەند ئاوا رەفتاری لەگەڵدا دەکەن، رۆژئاوایش بەم شێوەیە. هەڵبەتە بەم سیاسەتە ئابورییەی رۆژئاوا، دوربینی نەخشەی ئابوری، بەڵکو مۆنۆپۆلیشی تیادایە، بەڵام لەهەمان کاتدا، هی وڵاتانی عەرەبیش، هەمە چاوچنۆکی ئابووری، بەڵکو رقی تۆڵەسەندەوەشی تیادایە، واتە:

رۆژئاوا.. بەبەرنامەیەکی وردی ئابوری هاوچەرخ تەماشای قەرزی لە وڵاتانی قەرزداردا دەکات، بەڵام وڵاتانی عەرەبی، گەرچی کەنداوەکانیان دەوڵەمەندیشن، کەچی بەعەقڵیەتی دەوارنشینی بیابان سەیری قەرزی قەرزدار دەکەن. ئەمەش، رەنگدانەوەی ئاستی تێگەیشتن و پێگەیشتنی وڵاتانی عەرەبییە، تەنانەت لەم سەردەمە پێشکەوتوەشدا. بێگومان وڵاتانی ئیماراتی عەرەبی، لەم هاوکێشەیە دەرکردووە. وڵاتانی عەرەبی، لە سێ راپۆرتی نشونمای نەتەوە یەکگرتووەکان، سەلماوە کە لەدۆخێکی خراپی ئابووری، سیاسی، کۆمەڵایەتی، تەندروستی، خوێندەواری، روناکبیری و زانستیدان.

ئەمە جگەلەوەی، لەدوا راپۆرتدا کەسەرەتای مانگی چوار لە عەممانی پایتەختی ئوردندا بڵاوکرایەوە، دەرخراوە کە لەناو گەلانی عەرەبیدا، کەمترین ئازادی هەیە، کەمترین ژنیش، مافێکی کەمی سەربەستییان هەیە. کێشەکانی هەناوی وڵاتانی عەرەبیش: سیاسی، ئابوری، مەزهەب و نەتەوەیی... هتد. لەسەردەمی رابردوودا بەچارەسەر نەکراوی ماونەتەوە. بەمەش ناوی وڵاتانی عەرەبی و سیستەمەکانیان، ئاوساوی کێشەو بێشەیە. ئەم هەمووکێشەیەش، بێگومان دەبنەکایەی دواکەوتنی عەرەب، هەم وەکو دەوڵەتانیان و هەم وەکو نەتەوەکەشیان. ئەم کێشانەش، لەناوچەکەدا، بەڵکو لەهەموو جیهانیشدا، رەنگی نالەبار دەدەنەوە. دەشبنە هۆکاری دواخستنی چارەسەرکردنی گیروگرفتەکان. هەروەکو دەبینین، ئەوە کوردستان، ئەوە سودان، ئەوە فەلەستین، ئەوە پۆلیساریۆ، ئەوە تەتەرەکانی مەغریبی عەرەبی، ئەوە لوبنان، ... هتد، کە لەسەد ساڵی رابردوودا، چارەسەرنەکردنی ئەم کێشانە لەکوردستان و ناوچەکانی دیکەدا، لایەنی کەم دوو ملیۆن قوربانییان لێکەوتەوە. ئەمە جگەلەو هەموو زیانە ئابووری و کۆمەڵایەتی و زانستییە، لەمانەش نالەبارتر، چارەسەرنەکردنی کێشەکان، سەرچاوەی راستەقینەی سەرهەڵدانەوەی ئیسلامگەراکانن، بەتیرۆریستەکانیشەوە.

ئەوەتانێ، دوای روخانی سەدام و دوای ئەوەی جیهان بەرەو جیهانگیریش ئاراستە دەکرێ، دەبینین، وڵاتانی کەنداوی چۆن مامەڵە لەگەڵ قەرزی سەدامدا دەکەنەوە، کەگەلانی عێراق هیچ گوناهێکیان لەم قەرزانەدا نەک نییە، بەڵکو گەلی کوردستان قوربانی دەستی ئەو قەرزانەشە، کەبەشێکی زۆری وڵاتانی کەنداوی پێشکەشی سەدامیان دەکردو سەدامیش چەکی کوشندەو کۆکوژی پێ دەکڕی، بەشی زۆریشی لەکوردستاندا بەکاری دەهێنن.

ئەگەر، دەوڵەتانی عەرەبی کەنداوی، بۆیان هەبێت لەسەر سەندنەوەی قەرزەکانیان خۆش نەبن، گەلانی عێراق بەگشتی و گەلانی کوردستان بەتایبەتی، مافی خۆیەتی داوای قەرەبوو کردنەوەی ئەو هەموو قوربانی و زیانە مادیانەی بکاتەوە کە زۆر زۆر زیاتر لە کۆمپانیاو دەوڵەتانی کەنداو، زیانی بەهۆی ئەو یارمەتیانەوە لێکەوتووە، کەبەشی هەرە زۆری پارەکانیشی درێژە پێدانی جەنگی عێراق بەرامبەر کوردو دواییش ئێران، دەوڵەتانی عەرەبی کەنداوی دابینیان دەکرد. ئەوەتانێ، جگەلە مەسەلە سیاسیەکان، کە کورد گیرۆدەی بووە، مەسەلەی قەرز وەرگرتنەوەش بۆ کورد بۆتە کێشەیەکی تر. لەکاتێکدا کوردستان خۆی قوربانی ئەو کێشە

جگەلە مەسەلە سیاسیەکان، کە کورد گیرۆدەی بووە، مەسەلەی قەرز وەرگرتنەوەش بۆ کورد بۆتە کێشەیەکی تر. لەکاتێکدا کوردستان خۆی قوربانی ئەو کێشە ئابورییە یە کە هەیە

ئابورییە یەکە هەیە.

ئەمەش هەڵبەتە، لەکاتی جەنگدا چەند زیانی پێگەیاندووین، لەکاتی بونیادنانیشدا هەر زیانمان پێ دەگەیەنێت. چونکە بەشێکی ئەو قەرزدانەوەیە بەر کوردستانیش دەکەوێت، هەر بۆیە، لەدابینکردنی بودجەی تەرخانکراو بۆ کوردستان، بودجەیەکی کەم بۆ کوردستان دانراوە، هۆیەکی گرنگی ئەم قەرزدانەوەیە بووە..!■

laparakan.qxd 5/1/2005 9:51 AM Page 2

کورتیلە باس

سونیگەراکان دوای تێکشانیان، دان بەهەڵەدا دەنێن

□ ئەوەتەی رژێمی سەدام روخاوە، هەتا هەڵبژاردن لەعێراقدا ئەنجامدراوە، سوننیگەراکان لەپێشدا هەڵە دەکەن و هێشتا لەناو گێژاوی هەڵە رزگاریان نەبووە.

رۆژی ٢٩ی ئەم مانگە، سەرۆکی حزبی ئیسلامی عێراق کە سوننیگەران و سەر بەئیخوان موسلمینن، لەوتارینوێژی هەینیدا دانی بەهەڵەی شەوننیگەراکاندا ناوە کە نەیانزانیوە چۆن سیاسەت دەکەن، بەڵام دوای هەڵبژاردنی عێراق راچڵەکیون.

ئەم قسانەی سەرۆکی حزبی ئیسلامی عێراقی، راشکاوییەکی پڕ لەداخی سیاسی سوننیگەراکانی تیادایە. بەم قسانەدا دەردەکەوێت کە ئەم سوننیگەرانە لەناو خۆیاندا، ناکۆکییەکی زۆر لەناویاندا لەسەر بەشداری کردن و نەکردنی هەڵبژاردنەکە، هەبووە. سەرەنجام، وادیارە رەوتی رەتکردنەوەی هەڵبژاردن سەرکەوتووە لەناویاندا. هەر لەقسەکانی سەرۆکی حیزبی ناوبراودا دیارە، کە هەرگیز چاوەروانی سەرەنجامی سەرکەوتووی هەڵبژاردنەکانیان نەکرد. ئەمەش دەریدەخات کە ئەم تاقمانە، چەند کورت بین بوون لەسیاسەتی ناو عێراق. چەندیش بێ ئاگابوون لەهەستی سیاسی خەڵکە. عەقڵی تایەفەگەری بەسەریاندا تەواو زاڵبووە، رەقیشیان لەشیعەگەراکان بووە، زانیویشیانە سەنگی ئەوتۆیان نابێت لەهەڵبژاردنەکاندا، سەرەنجامی ئەو هەموو لێکدانەوانە، وا دیارە پشتیان بەتیرۆریستەکان بەستووە هەڵبژاردنەکە شکست پێ بهێنن. بۆیە، بەشدارییان نەکرد، کەئەمەیە عەقڵیەتی تایەفەگەری دواکەوتووی پاشکۆی ئەم و ئەو دەوڵەت. بۆیە، پێویستە لەهەموو تایەفەگەرییەکان بترسین. پشتی دیموکراتیان هەرگیز پێ نەبەسترێت.■

دەوڵەتانی دراوسێی عێراق نەرمی دەکێڵن

□ کۆبوونەوەی دەوڵەتانی هاوسنوری عێراق، ئەمجارەش لەتورکیا سازکرا. هەموو دەوڵەتانی هاوسنوری تورکیا بەشدارییان تیا کرد. بەعێراقیشەوە ئەم کۆبونەوەیەش دوای هەڵبژاردنی عێراق، خۆی لەخۆیدا، دەریدەخا کەئەم دەوڵەتە هاوسنورانە، خەریکە مامەڵەی باشتر لەگەڵ کێشەکانی عێراقدا دەکەن. سیاسەتی کردنەوەی جاران و هەڕەشەی دەستێوەردانی ناو کاروباری عێراق، لایەنی کەم لەکۆبونەوەیەکی رەسمیدا وازلێ بێنن.

ئەوەتەی گەمارۆ خرایە سەر رژێمی سەدام و لەکوردستاندا فیدراڵی راگەیەندرا، ئێران و تورکیاو سوریا، ناوبەناو کۆدەبوونەوەو کۆبونەوەکانیشیان دەکردە سەکۆی هەڕەشەلێکردنی ئەزموونی فیدراڵی لەکوردستان، پاساوەکەیشی، یەکێتی خاکی عێراق بوو.

بەم پاساوە، دوژمنایەتی ئەزمونی فیدراڵیەتیان دەکرد. ساڵەها بەبیانوی گەمارۆی ئابوری جیهانی بۆ سەر عێراق. گەمارۆیەکی توندی خستە سەرکوردستان، تەنانەت فلتەری جگەرەشیان لێ قەدەغەکرد.

ئەم سیاسەتەو گەمارۆیە دادی سیاسەتی لەناوبردنی ئەزمونەکەی کوردستانی نەدا. دەستکێشانەکانیان بۆ شەڕی ناوخۆ خستەکار، ئەمەش شکستی خوارد. وردە وردە کەوتنە مامەڵەکردن لەگەڵ دەسەڵاتی کوردستان هەتا سەدام رووخا. دوای ئەوە نەخشەو پلانی تر بەکارهات، هان دانی تورکمانەکان، شیعەکان، سونیەکان، هۆزەکان، تیرۆریستەکان.. هتد ئەمانەش گەرچی زیانی زۆریان گەیاند بەڵام پرۆسەکەیان هەڵنەدێراند.

ئێستاش خەریکە، نەرمتر دەبن و باشتر لەجاران دێنە، پێشەوە بۆ دروستکردنی پەیوەندی ئابوری، سیاسی، دیپلۆماسی. رەهەندی رووداوەکان وا دەگەیەنن کەهەتا بێت زۆربەی دەوڵەتانی دراوسێ، لەبەر فشاری نێو دەوڵەتی و دۆخی ناوخۆیان، لەمەودوا نەرمتریش دەبن لەوەی هەن. هەر ئەمەش لەبەرژەوەندی هەمواندایە.■

تورکیا پەیوەندی خۆی لەگەڵ لۆبیی جولەکە لە کۆنگرێسی ئەمریکا بەهێز دەکات

□ لەپاش ٩٠ ساڵ بەسەر تێپەربوونی قەتڵ و عامی ئەرمەنیەکان لەلایەن ئیمپراتۆریەتی عوسمانیەوە، ئەمریکا بۆ یەکەم جار لەسەر زاری جۆرج w بۆش، سەرۆکی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا، دڵتەنگی و پەژارەی خۆی بەرامبەر بەو کارەساتە رادەگەیەنێت و بەکارەساتی گەورە ناوی دەبات. داواشی لە یەکێک لەپەیمانگەکانی ئەمریکا کردووە کە لێکۆڵینەوە لەو کارەساتە بکات و لەهەوڵی ئەوەشدایە کۆنگرێسی ئەمریکی بریارێک لەبەرژەوەندی ئەرمەنیەکان دەربکات دژبەتورکیا. لەلایەکی ترەوە تورکیا لەهەوڵداندایە بۆ بچوککردنەوەی قەتڵ و عامکردنی یەک ملیۆن و نیو ئەرمەنی لەبەردەم رای گشتی. هەر لەو چوارچێوەیەدا کەوتۆتە گفتوگۆ لەگەڵ لۆبی جولەکە لە کۆنگرێسی ئەمریکا بۆ دەرنەکردنی بریاری لەو جۆرە لەلایەن کۆنگرێسەوە. لۆبی جولەکەش لەبەرامبەر ئەمەدا داوای لەتورکیا کردووە کە دەبێت پەیوەندی خۆی لەگەڵ ئیسرائیل باش بکات کەلەوە و پێش ساردی کەوتبوە نێوانیانەوە لەسەر مەسەلەی فەلەستین، هەر لەوچوارچێوەیەدا سەرۆک وەزیرانی تورکیا سەردانی ئسرائیلی کردوە و چەندین پرۆتۆکۆڵی لەگەڵ ئەو وڵاتەدا بەستووە بەتایبەت لەبواری سەربازی و کرینی ٣٠ فرۆکەی سەربازی لە ئیسرائیل.■

مۆزەخانەی ئیتنۆگرافی زانکۆی سلێمانیماڵێکە بۆ هەمووان

ئا/ سالار خوارەحم

□ لەسەردانێکمان بۆ مۆزەخانەی ئیتنۆگرافی زانکۆی سلێمانی چاومان کەوت بە بەڕێوەبەرو کارمەندانی ئەم مۆزەخانەیە، بۆ چەند ساتێکیش گەڕاینەوە دوێنێی باو باپیرانمان و بەهێواشی گوزەرێکمان بەرۆحی پیرەمێردی نەمرداکردوو لەنزیکەوە ئاشنابووم بەئامێری چاپخانەکەی مامۆستای نەمر بۆ کەمێ ئاورم لەو بابەتانە دایەوە کەنەوەکانی پێش ئێمە لەگەڵیاندا گوزەریان کردووەو کردویانەتە دیارییەکی بەنرخ بۆ ئەم نەوەیە، سەیرم کرد میللەتی کوردیش کەم تر نیە لەمیللەتانی جیهان لەڕووی فولکلۆرو کەلتورو کەلەپورەوە، بۆیە حەزم کرد گفتووگۆیەک لەگەڵ بەڕێوەبەری مۆزەخانەکەدا "عبدالرحمن محەمەد قادر" ساز بدەم بۆئەوەی زیاتر شارەزای ناسنامەی میللەتی خۆمان بین.

×سەرجەم چین و توێژەکانی کۆمەڵ سەردانی ئەم مۆزەخانەیە دەکەن

×مێژووی مۆزەخانەکەو چۆنێتی دروست بوونی لەسەرەتاوە؟

-ئەم مۆزەخانەیە لەساڵی (١٩٧٣) لەلایەن چەند بەڕێزێکەوە بیرۆکەی دروست بوونی گەڵاڵە بووکەئەم بەڕێزانەن "دکتۆر کەمال فواد،

فاروق حەفید، ئەنوەر قەرەداغی، سمکۆ عەزیز، قادر کوردی، کامیل ئەحمەد مەعروف" دواتر لیژنەیەکیان لێ پێک هێنرا بۆ کرینی بینایەک، ئەم بینایە کەئێستا مۆزەخانەیە موڵکی "حاجی فەقێ شاڵی" بووە لیژنەکە بەڕێژەی "١٢٠٠٠" ئەوکاتە کراوە، دوای ئەوە کەبیناکە لەلایەن دڵسۆزانەوە ئامادە کرا وەک "مامۆستا فاروق حەفیدو مامۆستا کامیل ئەحمەد" دواتر لیژنەیەک پێکهات بۆ کرینی بابەتی میللیەکان و دەوڵەمەندکردنی مۆزەخانەکە لەلایەن سەرۆکی زانکۆی ئەوکاتەوە ئیفادکران بۆ ناوچەکانی کوردستان بەتایبەت لادێکان.

×مۆزەخانەکە لەچەند بەش پێک دێ؟ چەند کارمەندتان هەیە، ئەرکەکانیان چۆنە؟

-مۆزەخانەکە لەهەشت کەرت و دوو هۆڵ و هۆڵێکی پیرەمێرد پێکدێ هەرچەندە بەشی بابەتە میللیەکان ناکات، ئەو کارمەندانەی لێرە کاردەکەن دڵسۆزانە کارەکانیان بەئەنجام دەگەیەنن، جگە لەئەرکی فەرمانبەری خۆیان، ئەرکی پاراستنی کەلەپوری میللەتیشیان لەئەستۆیە، هەمیشە بەردەوامیشن لەدەوڵەمەندکردنی مۆزەخانەکە جگە لەمانەش بەردەوام بەشێوازی جوان دەم بەخەندە پێشوازی لەمیوانەکانی مۆزەخانە دەکەن.

کۆی ئەو فەرمانبەرانەی کەلێرە داکار دەکەن "١٤" فەرمانبەرە کە "٦" فەرمانبەریان کارگێڕیەو "٣" فەرمانبەری کارگوزاریشیان پاکەرەوەن و "٤" فەرمانبەری کارگوزاریش پاسەوانن، "١" باخەوانە جگە لەبەڕێوەبەر، شەوبۆ عەبدوڵڵا - ئاواز عەلی - دڵخۆش جەمال -بەدیعە محەمەد - یاسین رەشید فەرمانبەرانی کارگێڕین.

×ئەتوانی بەڕێوەبەرەکانی پێش خۆت دەست نیشان بکەی؟

-ئەو بەڕێزانەی کەپێش خۆم لێرە خزمەتیان کردووە وەک بەڕێوبەر بەهەڵەدا نەچووبم ئەمانەن:

١-کاک فاروق حەفید ٢- کاک عەلی رەزا ٣- کاک فازل عەلی عەباس ٤- کاک ئازاد عەبدولواحید ٥- دکتۆر سەلام فەرەج ٦- دکتۆر عوسمان شێخ عەبدوڵڵا ٧-کاک محەمەد کەساس ٨- مامۆستای خوالێخۆش بوو "حسین علی" کە بە "حسین جەمبووش" ناسراوە لەگەڵ داوای لێبوردنم لەپاش و پێشی ناوەکان.

×جێگەی ئێستای مۆزەخانە بۆ کات و سەردەمی خۆی گەورەترین و گونجاوترین جێگە بووە.

×کێن ئەو کەسانەی سەردانی مۆزەخانە دەکەن؟

-لەهەموو چین و توێژی کۆمەڵ سەردانمان دەکەن بەتایبەتی "خوێندکاران بەهەموو قۆناغەکانی خوێندنەوە، وە ئەوانەی لەهەندەرانەوە سەردانی کوردستان دەکەن ئەو میوانانەی کەئەجنەبین و بەمیوانی سەردانی کوردستان دەکەن.

×سەرچاوەی دەوڵەمەندی مۆزەخانەکەتان لەبابەتە فۆلکلۆریەکان چۆن دەست دەکەوێ؟

-بۆ بەدەست هێنانی بابەتە فۆلکلۆریەکان و کەلەپوریەکان پشت ئەبەستین بەسێ بنەماوە.

أ-دیاری هاوڵاتیان کەپێشکەشی دەکەن.

ب-ئیفادکردنمان و گەڕانمان بەدوای بابەتە فۆلکلۆری و کەلەپوریەکاندا لەناوچەکانی کوردستان.

ج-کرینی ئەو بابەتانەی کە لەکەرت و هۆڵەکاندا نیمانە.

×مێژووی ئەو بابەتانە کە لەمۆزەخانەکەدا هەیە ئەگەڕێتەوە بۆ چەند ساڵ؟

-ئەو بابەتانەی لای ئێمە نمایش دەکرێ و پارێزراوە پەیوەندی بە "٣٠٠ تا ٣٥٠" ساڵی پێش خۆمانەوە هەیە، بەڵام بابەتی تریشمان هەیە کەتەمەنیان زۆر لەپێش "٥٠٠" ساڵەوەیە کەئەو بابەتانەش تەمەنیان زۆرترە، ئەچنە قالبی "ئەتنۆی و ئاسەوار".

ئەکرێ بووترێ ئەو بابەتانەی کە لە "٣٥٠" تەمەنیان زۆرترە "ئاسەوارن".

×چاپخانەکەی پیرەمێرد لێرە پارێزراوە؟

-بەڵێ، پاراستنی ئەو چاپخانەیە ئەرکێکی زۆر گەورەی نیشتمانیە، چونکە ئەم چاپخانەیە

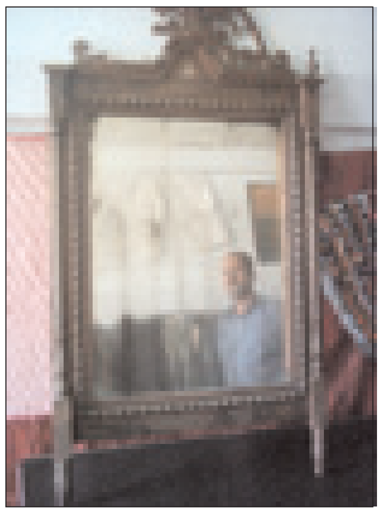

لەسەردەم و کاتی خۆیدا چەندین بڵاوکراوەی پێ ئەنجام گەیەنراوە وەک "ژین، ژیان".

×بۆ مۆزەخانەکانی دنیا دەوامیان دوو شەفتە بەڵام ئێوە تا کاتژمێر (١)ی نیوەڕۆ

پێشوازی لەمیوان دەکەن؟

-لەبەرئەوەی ئێمە وەک فەرمانبەرانی زانکۆ دەوام دەکەین، دەوامی ئاسایی زانکۆش ئەوکات ژمێرە تەواو دەبێ.

×بۆ دەوڵەمەندکردنی مۆزەخانەکەمان پێویستمان بەهاوکاری هەموو لایەکە.

×هاوکاری حوکمەت و وەزارەتی پەیوەندیدار؟

-ئێمەش وەک ئەو بەشانەی زانکۆ کەم تا زۆرێ بێ بەش نین لەچاکسازی و نوێ کردنەوەی مۆزەخانەکەمان، بەپشتگیری بەڕێز سەرۆکی زانکۆ و یاریدەدەری سەرۆک بۆ کاروباری کارگێڕی، چەند مانگێ لەمەوپێش سەرۆکایەتی زانکۆ، ئەنجوومەنی زانکۆ، لیژنەی بۆردی چاکسازیان پێکهێنا کە لەبەڕێز "دکتۆر جواد نعمت و دکتۆرە رافیدە عەبدوڵڵا و خۆم" لیژنەکە دروست بووە، لیژنەکەش بەردەوام بووە لەدەوڵەمەند کردن و فراوان کردن و نەخشەکێشانی بەرنامەیەک بۆ نوێ کردنەوەو بەشێوە فۆلکلۆریەکەی خۆی، وە بەردەوامیشین لەجوانکردنی جۆری نمایش و زیادکردنی بابەتەکان وەک "دروستکردنی ماکیەتی جلوبەرگی ناوچەکانی کوردستان و ماکیەتی کارە دەستیە کوردەوارییەکان، وە بۆ ئاشنا بوون شارەزای پەیداکردنی رێخستنی مۆزەخانە لەلایەن وەزارەت و سەرۆکایەتی زانکۆوە لیژنەی بۆردی چاکسازیان ئیفادکرد بۆ کۆماری ئیسلامی ئێران، خۆشبەختانە ئێمەش توانیمان ئەو زانیاریانە کۆبکەینەوە کەمۆزەخانەی ئیتنۆگرافی پێوست دەکات رەچاوی بکات بۆ زیاتر دەرخستنی رووی جوانی، لیژنەکەش بەشێوەی "مەراحیل" دەستمان کردووە بەجێ گەیاندنی نەخشەکە بۆئەوەی لەداهاتوودا مۆزەخانەی لەمەڕ خۆشمان هاوشێوەی مۆزەخانەکانی جیهان بێت.

×لەداهاتوودا جێگەیەکی باشترو شیاوتر بۆ مۆزەخانەکەمان دابین دەکرێت

×بۆچی مۆزەخانەکانی دنیا وەرشەی تایبەتیان هەیە، بەڵام ئێوە تا ئێستا بیرتان لێ نەکردووەتەوە؟

-نەبوونی وەرشە لەمۆزەخانەکەماندا ئەگەڕێتەوە بۆ بچوکی مەساحەی مۆزەخانەکەمان وەچەند هەفتەیەکیشە بەپشتیوانی راستەوخۆی بەڕێز سەرۆکی زانکۆ (دکتۆر عەلی سەعید" لەهەوڵ داین بۆ کردنەوەی وەرشەیەک.

×جوگرافیای مۆزەخانەکەتان لەگەڵ جوگرافیای ئەم دەوروبەردا ئەگونجێ؟

-بێگومان مۆزەخانە تایبەتمەندێتی خۆی هەیە مۆزەخانەکەشمان بۆ سەردەم و کاتی خۆی جێگەو شوێنی باشی هەبووە، لەبەرئەوەی گەورە ترین بیناو گونجاوترین بینا بووە، بەڵام بۆردی چاکسازی پێشنیازی ئەوەی کردووە کە بۆ داهاتوو جێگەیەکی شیاوترو باشتر بۆ مۆزەخانەی ئیتنۆگرافی دابین بکەن، پێم وایە ئەنجومەنی وەزیران و وەزارەتی خوێندنی باڵاو توێژینەوەی زانستی و سەرۆکایەتیش رەزامەندیان دەربڕیوە بۆ دابین کردنی و دروست کردنی مۆزەخانەیەکی هاوشێوەو گەورەتر، کەشێوەی فولکلۆری لەخۆی بگرێ لەناوچەی "کۆمەڵگەی زانکۆی نوێ"دا.

×پەیوەندی مۆزەخانەی ئیتنۆگرافی بەمۆزەخانەی ئاسەوارەوە چۆنە؟

-سەرەتا مۆزەخانەی ئیتنۆگرافی سەر بەوەزارەتی خوێندنی باڵاو توێژینەوەی زانستیە، بەڵام مۆزەخانەی ئاسەوار سەر بەوەزارەتی رۆشنبیرییە، ئێمە ئەو بابەتانە ئەگرینە خۆ کەپەیوەندی بەژیانی رۆژانەی کورد و میللەتەکانی ترەوە هەیە لەڕووی تەمەن و مێژوویشەوە دیاری کراوە، ناساندنی کەلتوری و فولکلۆرییە بەنەوەی ئەمرۆ، بەڵام مۆزەخانەی ئاسەوار پەیوەندی بەو بابەتانەوە هەیە کەلەڕووی جۆرو شێوەو کات و تەمەنەوە زیاترە، وە پەیوەندی راستەوخۆی بەئاسەوارەوە هەیە، پێشم وایە کارئاسانی بۆ یەکتر دەکەین.

×ئەو بابەتانەی کەتەمەنیان زۆر بێت دەچێتە قاڵبی ئاسەوارەوە

×پێشنیاری ئێوە بۆ هاوڵاتیان چیە؟

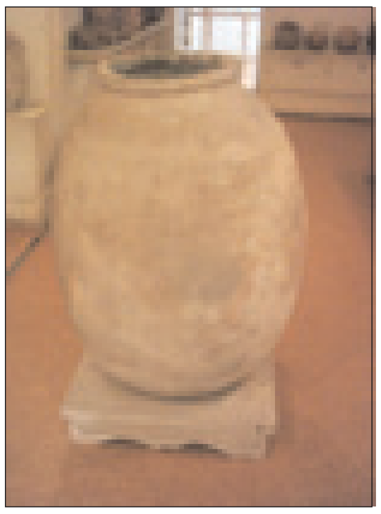

-ئەخوازین لەهاوڵاتیان بۆ زیاتر دەوڵەمەندکردن و پاراستنی بابەتە فۆلکلۆرییەکان و میللیەکان هاوکاریمان بکەن کەمیللەتەکەمان کەمتر نیە لەمیللەتانی جیهان - ئەو بابەتە جوانانەش کەلایانەو هەیانە کورد وتەنی یان بەهیمەت یان بەقیمەت بیبەخشنە مۆزەخانەی ئیتنۆگرافی.

بەر لەکۆتایی:

ئەوە ماوە بڵێم کە چەند ساڵ پێش ئێستا سەردانی ئەم مۆزەخانەیەم کرد وەک ئێستا تۆکمەو پۆشتە نەبووە، بۆیە ئەخوازم بەڕێوەبەرو کارمەندانی مۆزەخانە لەش ساغ و تەمەن درێژبن بۆ پاراستنی ئەو بابەتە کوردیانە کەتا ئێستا ماونەتەوەو ئەمانیش وەک سەربازێکی ون ئەرکی پاراستنیان گرتۆتە ئەستۆ.■

laparakan.qxd 5/1/2005 9:52 AM Page 3

تا قەفەزێک هەبێت بۆ باڵندە.. زیندانێکیش هەیە بۆ مرۆڤ

ئا/ محەمەد ڕەزا

(پێشەکی)

□ شاری سلێمانی مێژوویەکی دورودرێژی هەیە سەبارەت بەو باڵندەو تەیرە کێوی و خۆماڵیانەی بۆ جوانی و وەک هیوایەتێک قەفەزی جوانیان بۆ دەرازێننەوەو لەسوچ و شوێنی تایبەتی ماڵەکانیاندا رایاندەگرن و بەعیشقەوەو زۆر بەشێوازێکی جوان پەروەردەیان دەکەن، بۆ سازدانی ریپۆرتاژێکی ئاوا تێرو تەسەل کەهەڵگری زۆر لایەنە سەبارەت بەناساندی ئەو تەیرو تورانە بەهاووڵاتیان و پێناسەکردنێکی رەوان لەسەر چۆنیەتی پەروەردەکردن و کڕین و فرۆشتن و مێژووەکانیان کەسەرچاوەی سەرهەڵدانیانە لەم شارەدا بەپێویستم زانی سەبارەت بەخودی تەیربازی و کۆتربازی و کەڵەشێرو مریشکی قەزەمو باس کردن لەسەر ئەساسی عەمەلیانەکە چۆن عاشقانیان سەرقاڵی راگرتن و بەخێوکردنیانن، ئەم ڕیپۆرتاژە ئەنجام بدەم، دیارە مەبەستیش لەم ریپۆرتاژەدا تەنها تەنها بۆ زیاتر ئاشناکردنی خوێنەرانی رۆژنامەی چاودێرو هاووڵاتیانە، کەجۆرەکانی کەناری و تەیر الحب و توتی و جۆرەکانی تری ئەم تەیرانە دەناسێنین پێیان و سەرنجی خوێنەر بەوە رادەکێشین کەئایا بونی ئەم تەیرانە لەماڵدا خاسیەتی چیەو دەیان زانیاری شاراوەی تر، کەڕەنگە زۆربەی هاووڵاتیان تاکو ئێستاش نەزانن جۆرەکانی کەناری چەندن و پلە یەکو دوو سێیان کامانەن یان هەر تەیرێکی تر کە لەریپۆرتاژەکەدا ئاماژەمان پێداوە، بۆ سازدانی ئەم ریپۆرتاژە رێگەی زۆرمان گرتەبەر چەندین کەسی شارەزا گەڕاین، تاکوو بتوانین بە بەرگی خۆیەوە سازش لەریپۆرتاژەکەمان بکەین، ئێمە زۆر سوپاسی هەموو ئەو کەسانە دەکەین کەخەمخۆرانەو دڵسۆزانە هاریکارییان کردین . بفەرمون لەگەڵ خوێندنەوەی ئەم ریپۆرتاژەدا کەسەبارەت بەپێناسەکردنی هەموو لایەنەکانی ئەو تەیرو تورانەیە لەماڵاندا بەخێودەکرێت و رادەگیرێت.

×ئەم تەیرانە بەگشتی لەکوێوە دێن بۆ کوردستان؟

×تا دەگاتە کوردستان چەندی دەمرێت و چەندی لێ تەلەف دەبێت؟

×ئەم تەیرانە کەبەخێودەکرێن.. ئایا تەنها هەرزن دەخۆن؟

×ئایا توتی فرۆشراوە قسەی کردبێت؟! ئایا ئەو قسانە چیبوون؟

×ئایا رێژەی کۆتربازەکان لەگەڵ ساڵانی پێشودا زیادی کردووە یان کەم؟

×ئایا ئەو مریشکو کەڵەشێرە قەزەمانە لەکوێوە دێن؟

×نرخی خەیاڵی کەناری یان هەر تەیرێک تاچەند رۆیشتووە؟

×جگە لەڕیشۆڵە ئایا کەس هەبووە تەیری تری گران بەهای بەڕەڵا کردبێت؟

×ئایا لەهەفتەیەکدا بەبۆچونی تەیربازەکان یان تەیرفرۆشەکان چەند جوت کۆتر، تیرالحب، کەناری ڤنس ئەفرۆشرێت و چەندین پرسیاری تری وروژێن و سەبارەت بەتەیرو تیور بەگشتی.

(کارزان مەحمود):

-تەیر بەگشتی لەئێران و سوریاوە دێت، لەسلێمانیشەوە ئەچێت بۆ بەغدا، بەتایبەتی (کەناری) عادی لەسلێمانیەوە ئەڕوات بۆ بەغدا، لەوێشەوە دابەشی سەر شارەکانی تری عێراق دەکرێت، جۆرەکانی کەناری بریتین لەمانە (کەناری چۆپەر، کەناری ئەحدەب، کەناری ڤانسی، کەناری موفەتەل، کەناری نەرویجی، کەناری یۆرک، کەناری شایە، کەناری بۆدەر، کەناری جیڤەر) ئەم کەناریانە عادییەکانیان بریتییە لە (چۆپەر) واتە کەناری چۆپەر لەڕووی پێکهاتەی لەش و نرخیشدا جیاوازییان هەیە لەگەڵ ئەوانی تردا، جگە لەکەناری (چۆپەر) هەموو ئەوانی تر هەریەکەیان هەڵگری سیفاتی باشن، لەجۆرەکانی کەناریدا پلە یەکەکان کە لەهەموانیان گرانترو باشترن ئەمانەن (کەناری سکۆج، مفەتەل، نەرویجی، ئەحدەب)، پلە دووەکانیش کەناری (کڵاو بەسەری تەواو، یۆرک، شایەر، بۆدەر) پلە سێیەکان هەموو ئەو کەناریانەن کەفول عادین، هەروەها نرخی پلە یەکەکان لە (پێنج) وەرەقەوەیە تا دەگاتە (پێنج سەد دینار) نرخی پلە دووەکان لە (هەزارو پێنج سەد دینار)ەوە تا دەگاتە (دوو سەدو پەنجا دینار)، نرخی پلە سێیەکانیش، نرخێکی هاکەزایی و هەرزانن، ئەو تەیرانەی بەگشتی دەگاتە کوردستان لەزستاندا لە ٥٪ییان دەمرن، ئەویش بەهۆی کەشوهەوای ساردەوە، بەڵام لەهاویناندا ترسی نیەو هیچی لێ نامرێت، جاری واش هەیە لەهەردوو وەرزدا لەڕێگە هیچی لێ نامرێت، بەڵام کە دەگاتە ئێرە بەهۆی گۆڕینی کەشوهەوایانەوە لێی دەمرێت، ئەمە سەبارەت بەو تەیرانەی کە بەگشتی دێنە کوردستانەوە، سەبارەت بەتەیرە ئەوروپیەکانیش ئەوانەی (شخص) لەهەندەرانەوە دەیانهێنن، لەساڵێکدا تەنها (١٠) جوتی شاز دەگاتە کوردستان ئەگەر زۆرباش بێت، سەبارەت بەخوارو ناوەڕاستی عێراقیش تەیر فرۆشەکانی ناو شاری سلێمانی زانیاریان لەسەری نیە، چەند جوت ساڵانە دەچێت بۆ شارەکانی تری عێراق.

×پاشان سەبارەت بەخواردنی ئەو تەیرانە کەئایا بەتەنها هەرزن ئەخۆن یان شتی تر (شارەزا) لەو بوارەدا کاک **(صلاح سەلیم)** گوتی:- ئەگەر بیینە سەرباری واقعی خواردنی تایبەتی کەناری (کەتانە)، بەڵام لێرەش تێکەڵاو دەکرێت لەگەڵ چەندین دانی تردا، وەک (هەرزن، گوڵە بەڕۆژەی ڕەش لەوردەکەی، شادانە، تۆو شلێم، گوڵە بەڕۆژەی سپی کەتایبەتە بەتەیر) دانی سەرەکی تەیر واتە بریتییە لەو جۆرانەی کەباسم کرد بەواتایەکی راست تر تەنها هەرزن نادرێت بەتەیر بەڵکە لەگەڵ کەتان و ئەو شتانەی تردا کەباسمانکرد تێکەڵ دەکرێت، بەڵام تەیربازەکان بۆ زیاتر خزمەت کردنی تەیرەکانیان (هێلکەی کوڵاو) یان ئەدەنێ، هەروەها (سێوو خەیارو خورماو هەنگوین)یشیان ئەدەنێ و کەرەوزو خورما کە بەتایبەتی لەزستاناندا ئەیدەن بەتەیر، هەروەها سەبارەت بەو پرسیارەی تەیری سەیرو سەمەرە هاتبێتە کوردستانەوە (صلاح سەلیم) گوتی:- بەڵێ هاتووە بەڵام نەفرۆشراوە، بۆ نمونە تەیرێکی زۆر جوان هاتووە، کەبریتییە لەچوار ڕەنگ و هەروەکوو کەناری وایە، تاکوو ئێستاش کەس ناوی نازانێت چ تەیرێکە، تا بڵێی تەیرێکی سەرنج راکێشەو بەهیچ شێوەیەک تەیری لەوجۆرە نەهاتۆتە سلێمانیەوە، هەر لەدرێژەی قسەکانیدا سەبارەت بەفرۆشتنی ئەو توتیانەی کە لەتوانایاندا هەبووە قسە بکەن گوتی:- ئەو توتیانەی کەتوانای قسەکردنیان هەبووەو لێرە فرۆشراون، لەبەغداوە دەگەنە سلێمانی و لەسوریاو ئەردەنیشەوە دەچێت بۆ بەغدا، لەبنەڕەتیشدا ئەو توتیانە بەگشتی ئەفریقین جۆرەکانیشیان ئەمانەن (کاسکۆی ئەفریقی، لاشەی ڕەساسییەو کلکی سورێکی زۆر ئاڵە، هەروەها (کاسکۆی تایلەندی) مەیلەو ڕەشێکی ڕەساسی باوە کلکی جەرگییە، توتی (ئەمەزۆن) یش هەموو ڕەنگێکی هەیەو ڕەنگاوڕەنگن، توتی "مەکاوی"یش لاشەیان لەسەرجەم توتیەکان گەورەترن و کلکیان نزیکەی (٥٠-٦٠) سم درێژن، هەروەها سەوزێکیش هەیە بچوکن و لەهەموتوتیەکان عادیترن، بەڵام ئەگەر باس لەزیرەکی توتی بکەین دەبینین (کاسکۆی ئەفریقی) زیرەکترین توتییەو رێژەیەکی زۆر لەسلێمانیدا هەیە، (صلاح سەلیم) گوتی:- من بۆ خۆم رامگرتووەو فێری قسەم کردوە، ئەوەی من بەخێوم کرد لەسەرەتادا وەک وەحشی وا بوو، محاوەلەی زۆرم لەگەڵدا کردو رامهێنا تا فێری قسەم کردو لێی تێدەگەیشتم و ئەویش لەمن تێدەگەیشت، بەڵام بەگشتی ئەو توتیانەی کەبەمنداڵی رادەگیردرێن و بەخێودەکرێن زوتر فێری قسە ئەبن و زیرەک دەرئەچن.

کارزان محەمەد:

×نرخی کەنارییە پلە یەکەکان لە (٥) وەرەقەوە هەیە تا دەگاتە.. (٥٠٠) دیناری سویسری، پلە دووەکانیش لە ١٥٠٠ - ٢٥٠ دیناری سویسری پلە سێیەکانیش لەهەمویان هەرزانترن.

پاشان **کاک کارزان محەمەد مەحمود** سەبارەت بەوردەکاریەکانی کۆتربازی و بەخێوکردنی جۆرەکانی کۆتر گوتی: کۆتر ئێستا زۆر کەمی کردووە لەگەڵ ساڵەکانی پێشووتردا، لەبەرئەوەی ئێستا خەڵکی نایفرۆشێت و رایئەگرێت، ساڵانی پێشوو مەعیشەت گران بوو، خەڵکی کۆترەکانیان ئەفرۆشت، بەڵام لەئێستادا کەباری مەعیشی چاک بووە رایئەگرن و نایفرۆشن، جۆرەکانی کۆتر کەزۆر ئەسڵن ئەمانەن (شامی فەنەر، لەبلەب، پەری، بەلچیکی، عینوانی و هاقوی ئەسڵ) نرخی ئەم کۆترە ئەسڵانە لە

(٣) هەزار دیناری سویسری زیاترن، کۆترێکی تری گرانبەها هەیە، کەپێی دەگوترێت کۆتری (زاجل)، ئەم جۆرە کۆترانە لەلای خۆمان بەکۆتری نامەبەر ناوبراون، توانایەکی باشیان هەیەو ئەتوانن (٩) سەعات لەئاسماندا بفڕن، ساڵانی پێشوو ئەم کۆترانەیان بەمەبەستی گوێزانەوەی پارچە دۆلارو تلیاک و هەندێک شتی تر بەکاردەهێنا، لەدوای (١٠-١٥) ساڵ توانای ئەوەی هەبوو ماڵی خاوەنی پێشووی بدۆزێتەوە کەلێی بەخێوکراوە، ئەم جۆرە کۆترانە لەئێستاداو لەشاری سلێمانی تەنها بەمەبەستی (منافسە) کردن بەخێودەکرێن و چەندین کەسیش لەم کۆترەی هەیە، جۆرەکانی تری کۆتری عادیش برتیین لەمانە (زەرد بەڵەک، سور بەڵەک، سپی رووت، شین بەڵەک، قەل بەڵەک، قەلی، چینکۆیی بەڵەک، دەمری و، ڕەش دەمری) نرخی ئەم جۆرە کۆترانەش زۆر هەرزانن، شایانی باسە کۆترە ئەسڵەکان چەندە دەنوکیان بچوک بێت باشترو مەرغوب ترن، سیفاتی عادییەکانیش بریتییە لەزۆر فڕین و تەقلە لێدان و هاتنەوە، دواتر (حەمە خان حەمەجان) باسێکی مریشکو کەڵەشێری قەزەمی بۆ کردین بەم شێوەیە:- کاتی شەڕی (عێراق -کوێت) ئەم جۆرە مریشکو کەڵەشێرانە زیادیان کرد، لەخواروو ناوەڕاستی عێراقیشەوە هێنران بەلێشاو بەرەو کوردستانی خۆمان، پلەیەکی ئەم پەلەوەرانە زۆر بچوکن یان ڕەشی قەترانی و گوپنن، بەتایبەتی ئەو جۆرەی کڵاوی سەریان زلو گەورەیەو زۆر سەرنج راکێشن، هەروەها لەڕووی نرخیشەوە گرانترن لەوانی دیکە، هەموو ئەو مریشکو کەڵەشێرانەشی جوانی و نەخش و نیگاریان لەمانەی سەرەوە کەباسمانکرد کەمترە، بەمریشکو کەڵەشێری قەزەمی عادی حساب دەکرێن، هەروەها نرخیشیان هەرزانترە.

×هەر لەمیانەی ئەم گەشتە رۆژنامەوانیەدا کەتەرخانمانکردبوو بۆ پێناسەکردن و زانیاری وەرگرتن لەسەر زۆرێک لەو تەیرو پەلەوەرانەی شایستەی راگرتن و بەخێوکردنن و هەزاران کەس بەعیشقەوە بۆ جوانی وەک هیوایەتێک رایدەگرن، (کارزان محەمەد) سەبارەت بەنرخی خەیاڵی (کەناری) باسی لەوە کرد کە کەناری کڕدراوە بۆ یەک جووت (٢) ملیۆن تمەنی پێدراوە، کەئەکاتە نزیکەی (١٤-١٥) هەزار دیناری سویسری، بەڵام لێرەو لەلای خۆمان لە (٦-٧) وەرەقە تێپەڕی نەکردووە، نزیکەی (٣) ساڵ لەمەوبەر (٣) جوت کەناریان لەئێرانەوە هێنا بۆ سلێمانی لەجۆری کەناری (سکۆج)، بۆ ئەو سێ جوتە ٢٠ هەزار دیناری سویسری پێ درابوو، بۆ جوتێکیان ئەوکاتەی گەیشتە سلێمانی کاک (سەلاح سەلیم) ١٠ هەزار دیناری پێدا بوو، بەو مەرجەی لەو سێ جوتە خۆی بەئارەزوی خۆی جوتێکی لێهەڵبژێرێت، نەیاندابویەو پێیان نەفرۆشتبوو، دواتر **(نەریمان ئەحمەد)** کە یەکێکە لەو کەسانەی هیوایەتی تەیر راگرتن و بەخێوکردنی هەیە باسی لە (ڤنس و تەیر الحب) کرد بەم شێوەیەی خوارەوە:- جۆرەکانی تەیر الحب بریتین لە(هۆڵەندی و چیکی) هۆڵەندییەکانیان باشترین جۆری ئەم تەیرانەن، پاشان نرخی پلەیەکی ئەم تەیرانە تاکو (٧٠٠) دیناری سویسری رۆیشتووە، سەبارەت بە (ڤنس) یش گوتی:- لەهێلکەو بەچکەدا هاوشانی کەروێشک ئازان و بۆ هەر جارێک (٦) هێلکە ئەکەن، بەمەرجێک دەستکاری هێلکەی نەکرێت و تەماشای کولانەی نەکرێت هەر هەمووی هەڵدە هێنێت، ئەم جۆرە تەیرانە خولقەتیان وایە کاتێک هێلکە دەکەن و کڕ ئەکەون لەسەری نابێت، تەماشا بکرێن، چونکە ئەترسن و لەئەنجامی ئەو ترسەدا هێلکەکانیان پیس ئەکەن، هەروەها سەبارەت بەتەیرێک کەپێی ئەگوترێت (بوکە سورە) سەلاح سەلیم وەک شارەزایەک سەبارەت بەم تەیرە سەرنج راکێشە ئاوا قسەی بۆکردین:

-ئەم تەیرە زۆر جوانەو، تەیرێکی دەشتەکییە، لەهەمانکاتیشدا ماڵی دەبێت، ئەم جۆرە تەیرە بەزۆری بەسیکۆتینی مشک و تۆڕ راو ئەکرێت، ئەم تەیرە بەزمانی عارەبی پێی دەگوترێت (حسون) بەئێرانیش پێی دەگوترێت (سەیرە) لەشاری سلێمانیدا نێرەکانی ئەم تەیرە زۆر پەسەندە، چونکە لەگەڵ کەنارییە مێیەکاندا جوت ئەکرێن تەیرێک ئەدات کەئەم تەیرە پێی دەگوترێت (حسون) ئەم بەچکە (حسون)انە کاتێک فول ئەبن، توانای خوێندنیان زۆر لەکەناری زیاترەو بەردەوام ئەخوێنن، پێکهاتەشیان جۆراوجۆرە لەڕووی ڕەنگیانەوە، سەرو دەنوکیان هەروەک بوکە سورەیەو لاشەکانیشیان لەو کەنارییە مێیانە دەچێت کەجوتیان ئەکەن لەگەڵ بوکە سورە نێرەکاندا، بەڵام بەگشتی لاشەیان لەکەناری گەورەتر ئەبێت.

دوا سەرنج

×ئێمە لەکۆتایی ئەم گەشتەماندا جەختمان لەسەر ئەو تەیرە کێویانە کردەوە کەبەسامانی نەتەوەیی مەزەندە دەکرێن و کەسانی هەلپەرست بەردەوام راویان دەکەن، پرسیارەکەشمان بۆ تەیر فرۆشەکان

سەلاح سەلیم:

×توتی مەکاوی لاشەیان لەتوتیەکانی تر گەورەترەو کلکیان نزیکەی (٥٠ - ٦٠) سم درێژترە.. کۆترە ئەسڵەکانیش چەندی دەنوکیان بچوکتر بێت پەسەندترو باشترن.

ئەوە بوو. پێمان گوتن لەکاتێکدا حکومەت بڕیاری دەرکردووە نابێت تەیرو ئاژەڵە کێوییەکان راوبکرێن و قەدەغەی کردووە، بەڵام بێ گوێدان بەو یاسا و رێسایانەی حکومەتی هەرێم بۆ ئەو مەبەستە دەریکردووە بەردەوام راو ئەکرێت و گوشار لەسەر راوکەرانیش نیە.

بەنیاز بوین لەو رووەوە لایەنی پەیوەندیدار لەوەزارەتی ناوخۆ بدوێنین و سەردانێکیان بکەین بەڵام بەهۆی ئەوەی پشوی رەسمی بەربەستێک بوو بۆ نەبونی ئەو وەزارەتەو نەتوانرا سەردانیان بکەین، لەهەمانکاتیشدا هەفتەنامەی چاودێر لەقۆناغی (تصمیم) کردندا بوو، بۆیە تەنها ئەوەندە بەسە کەبڵێین داوا لەلایەنی پەیوەندیدار لەوەزارەتی ناوخۆی حکومەتی هەرێمی کوردستان دەکەین، بەجدی کاربکات بۆ قەدەغەکردن و سزادانی هەموو ئەو کەسانەی بۆ خۆشی بەسەربردنی رۆژگارەکانی خۆیان راوو شکار دەکەن و سامانی نەتەوەیی و وڵاتەکەمان هەرزان فرۆش دەکەن و لەباری دەبەن.■

پۆزش

بەناوس ستافی هەفتەنامەکەمانەوە داوای لێبوردن لە هاوکارمان (محمد رەزا) دەکەین، کە لە ژمارە (٢٥)ی چاودێردا کەمو کورتی لەرێپۆرتاژەکەیدا هاتبوو بەهۆی هەندێک هەڵەی چاپو پەڕاندنیەوە کە لەم ژمارەیەداوەکو خۆی دامان بەزاندۆتەوە..

laparakan.qxd 5/1/2005 9:52 AM Page 4

کورد و ئاکامی هەڵبژاردن لەئێران

هاوار/سنه

تاکوو ئەم چەرخە وابخولێتەوە زامی هەژاران هەر دەکولێتەوە

هەڵبژاردن لەسەرەکیترین پێناسەدا بەشداری کردنی بەکۆمەڵ و زۆربەی ئەوکەسانەی کە خاوەن پێوەرەکانی دەنگدانن، لە هەرکۆمەڵگایەکدا لە خۆی دەگرێ تاکوو لە ئاکامدا خەڵک بتوانن لە کەناڵی ئەوکەسەی یان ئەونوێنەرانەی واهەڵیان بژاردووە شوێن داوخوازییەکانی خۆیان بگرن و بگەن بە مافی رەوای خۆیان.

ئەگەرچی ئەم بارو دۆخە لە وڵاتانی توتالیتاریان ئەو وڵاتانەی کە پەیڕەوی لە سیاسەتێکی فاشیزمی دەکەن و لە دروشمەکانیاندا بانگەشەی دیمۆکراسی دەکەن و بەرازاندنەوەی رەواڵەتێکی خەڵەتێنەر و مرۆڤ دۆستانە خەڵک لە ژوانی چاوەڕوانیدا بۆ وەرگرتنی مافی رەوای خۆیان وداوخوازییەکانیان دەسپێرنە خولیا ماندووەکانیان. بەڵام لە واقیعدا گەر نەتەوەیەک بیەوێت بگات بەو پەڕی تەمەنی خۆی و درێژە بە ئاڵوگۆڕە جیاجیاکانی لە پێناوی چاکسازیدا بدات، ئەبێت بۆ بارهێنانی کۆمەڵگایەکی لیبراڵ ئاوڕ لەولایەنە جۆربەجۆرانە بداتەوە و بگەڕێتەوە بۆ رابردووی خۆی و لە هەوڵی شۆردنەوەی ئەوبەڵگە شوومانەدا بێت کە پێشتر بە جێ هێشتووە، ئەگینا داهاتوویەکی باش رچاو ناکات و تا ئەبەد داپۆشین و شاردنەوە بڕناکات!!

بەدوای شۆڕشی گەلانی ئێراند، واتە لە ساڵی ١٣٥٧ی هەتاویەوە بەملا، لە ماوەی ئەم چەن ساڵەی کە دوولایەنی یان دوو جەناحی پاوەن خواز و ریفۆرمیست (reformist) لە ئێراندا چالاکیان هەیەو بە هەموو جۆرێک کاروباری بوارە جۆربەجۆرەکان لە ژێر رکیفیان دایە، کورد بەردەوام لە پەراوێزەوە بووە و هیچ کاتێ کەسایەتی کورد و زانای کورد نەگەیشتووەتە ئەوئاستەی کە ژێهاتی بوونەو مافی رەوای خۆیان بووە، بەڵکوو بەردەوام گرێ و کۆسپیان بۆ سازبووە و لە ژێر نەشتەری قورسی چاودێریدا بوون و ئەمەش بۆ هەموو لایەک راشکاوانە بوونی تۆخی خۆی دەردەخات و نموونەکانیشی زۆرن.

باسەکە لێرەدایە کە، گەر لە ئێران بە مانای راستەقینە هەم کورد بیت و و هەم سوننەش بە شێوەیکی ناراستەوخۆ و بری جاریش بە پێی ئەو سیاسەت و یاسایەی کە بۆچۆنیەتی هەڵسووکەوت لەم بارەو بە شێوەیەکی نهێنی و تایبەتی بریار دراوە بە شێوەیکی راستەوخۆ لەبەردەم تەوژم و ئازار و ئەشکەنجەدایە. هەروەها ئەوانەی کە کوردن و کێشەی ئایینیان لەگەڵ دەسەڵاتدا چارەسەرکراوە، یان بە واتایەکی تر کوردی شیعەن، بە ئاماژە بەوەیکە لە باری ئایینەوە کێشەکەیان چارە سەربووە و وشەی کورد بوون لە پێناوی دەرباز بوون لەو تەنگ وچەڵەمە و ئاستەنگانەی کە بەردەوام تەنگیان بە ژیان هەڵچنیوە و بوونێکی تایبەتی رامیاریان لە پشتدایە گەورەترین کاریگەری هەیە و وەکوو تاوان و لەمپەرێک لە لایەن دەسەڵاتەوە لە هەمبەر داوخوازی و وەرگرتنی مافە رەواکاندا چاوی لێدەکەن و دێتە ئاراوە. بۆوێنە، ئەو خزمەتانەی کە »محەمەد رەزا رەحیمی« (پارێزگاری پێشووی کوردستان لە ساڵەکانی ٧٢تا ٧٦ی هەتاوی کە ئێستە بەرپرسایەتی دیوانی »موحاسبات«ی ئێرانی لە ئەستۆدایە) و »عەبدوڵڵای رەمەزان زادە« (پارێزگاری پێشووی کوردستان (٧٦ تا ٨٠) و وتەبێژی ئێستەی دەوڵەت) بەکۆماری ئیسلامیان کرد و هەوڵیان بۆ پاراستن و بەردەوام بوونی دا و... گەر بابایەکی ئیسفەهانی، تارانی و... بووایتن کە گرفتی کورد بوون و سوننەبوونیان نییە، ئێستا زۆر باڵاتر لەو پۆستانەیان بە دەستەوە بوو، یان لانی کەم لە ئاستی وەزیرێکدا بوون. بەڵام ئەمان سەرەڕای هەوڵ و چالاکی یەکی بەردەوام لە پێناوی درێژەدان بە تەمەنی کۆماری ئیسلامی، دوای ساڵها خزمەت کردن بەوجۆرە و... گەیشتن بەم ئاستانەو ئێستا بەو بۆنەوە کە لە رەواڵەتدا کوردن، لە بەئەنجامگەیاندنی ئەرک و چالاکیەکانیاندا هەزاران سنوور بە سەریانا سەپێنراوە و لەسەردەستی ئەوان ئەچن. بۆوێنە، ئێستا بەشداری کردنی رەمەزان زادە لە کۆڕوکۆبوونەوەی ریفۆرمخوازاندا بەو بۆنەوە کە باسی لە سەر مافی قەومییەتەکان لە هەڵبژاردندا (ئەڵبەت لە پێناوی بەرژەوندی تایبەتی خۆیدا) کردووە قەدەغەیە.

بەم پێیە بەوە دەگەین کە کورد لە رابردوودا بارودۆخی لە ئێران چۆن بووە، لە ئاکامی هەڵبژاردنی خولی نۆهەمی سەرۆک کۆماریدا یان لە داهاتوودا خراپتر دەبێ. چونکوو گەر چاوبکەین لە هەڵبژاردنی خولی هەفتەمی پەرلەمان لە ئێراند دەبینین چی لێ دێ.

لە ماوەی ئەم چەند ساڵەدا لە پەرلەمانی ئێران کورد نوێنەری نەبووە کە وەکوو نوێنەرانی خولی شەشەم و تا رادەیەکیش خولی پێنجەم، هەوڵ بدەن بۆ ئاوەدان کردنەوەی وڵاتەکەیان و تۆزێکیش گەل دۆست بووبێتن. جگە لەمەش بە هۆی ئەوەی کە لایەنگرییان لە هێندی لە پرۆسەکان کرد و خۆیانیان خزاندە نێو چەند باس و بابەتێکەوە و... رەخنەیان لە سەر هەیە. بەڵام بە دوای ئەوەیکە باسی هەڵبژاردنی پەرلەمانی هەفتەم هاتە ئاراوە و نوێنەرانی کورد لە پەرلەمانی شەشەم پێداگریان کرد لە سەر بەڕێوە چوونی یاسای بنەرەتی ئێران بە تایبەت خاڵەکانی ١٥ و ١٩ی ئەو یاسایە و هاوشان لەگەڵ دیکەی نوێنەران بۆ دووجار دەستیان لە کار راگرت، کە یەکێکیان لەم دوایانەدا بە هۆی رەت کردنەوەی رێژەیەکی زۆر لە پالێوراوەکانی پەرلەمانی هەفتەم، بەڕێوەبەران و کاربەدەستانی باڵای دەسەڵاتی ئێران سیاسەتێکی تریان لەم بارەوە تەرخان کردکە زۆرتر لایەن، یان دەسەڵاتی راست لەو رێبازەدا پێداگری کرد و پێشێل کارییەکانی خۆیانیان بە ئەنجام گەیاند. هەر بەم بۆنەوە هاتن لە هەڵبژاردنی ئەوکەسانەی کە ئەیانەویست ببنە پالێوراو بۆ پەرلەمانی هەفتەم یاسایکیان بە شێوەیەکی نەهێنی و رمزاوی بەڕێوەبرد و بەدانانی فیلتەرگەلێک زۆربەی کەسەکانیان رەت کردەوە. (سەیر لەوەدایە، ئەوکەسانەی کە رەت کرانەوە تاقمێکی زۆریان لە پەرلەمانی خولی شەشەمدا بوون!!)

بەم پێیە، کەسانێکیان هێنایە ریزی

هەڵبژاردنەوە کە نە لە ناوکۆمەڵگادا بوونێکی تایبەتیان بوو ونەخەڵک پیشتیوانی لێ دەکردن و هەروەها لە باری زانستی و سیاسەتیشەوە کەسانێکی کارامەو لێهاتوو نەبوون. لێرەدا ئەو سیاسەتە بووە هۆی ئەوەی کە کەسانێک برۆنەپەرلەمان کە چاوپۆشی لە تەواوی بنەما سەرەکییەکان بکەن و تەنانەت بە دوای پێشێل کاری و سڕینەوەوەبن. بۆوێنە: بە پێی هەواڵێک کە رۆژنامەی (جام جم) لە یەکێک لە ژمارەکانی خۆیدا بڵاوی کردەوە، بێدەنگترین نوێنەرانی پەرلەمانی هەفتەم لە ئێراندا نوێنەرانی کوردستانن. تەنانەت تارادەیەک کە رۆژێ یەکیان (ا.ش) ئەڵێت خەونم بە (ئیمام مەهدی)یەوە بینیوە، بڕیارە بەم زوانە بێتەوە. هەربەم بۆنەوە (حەدادی عادڵ) بەرپرسی پەرلەمان هۆشداریی ئەدات بە نوێنەران و ئەڵێت بێدەنگ بن خوا غەزەبمان لێ دەگرێ. ئەوا نوێنەری کوردستان خەونی بە ئیمام مەهدییەوە بینیوەکە ئێستە دێت بۆ تانی باس دەکات. (ئەمە لە کەناڵی رایۆی پەرلەمانەوە بە شێوەیەکی راستەو خۆ بڵاوکرایەوە).

هەروەها خاڵێکی تر کە پێویستە لەم بارەوە ئاماژەی پێ بکرێت ئەوەیە کە، زۆربەی ئەوکەسانەی کە چوونە پەرلەمانی هەفتەم بە هۆی بەشداری نەکردنی خەڵک لە هەڵبژاردندا بە شێوەی یاسایی ئەو ژمارە دەنگەیان کە پێویست بوو تانوێنەرێک بتوانێت بچێتە پەرلەمان بەدەست نەهێنا و لێرەدا دەسەڵاتداران بۆ بەرگری لە سەر هەڵدانی هەر چەشنە مەترسی یەک، ناچارکەوتن باسەکە نەزرێنن و پاساوی بدەنەوە و داپۆشن. چونکو بەرنامە و سیاسەتیان لە پێشەوە واهاتبوو.

لە ماوەی ئەم چەند ساڵەدا کە تا ئێستا ئێران ٥ سەرۆک کۆماری(بەنی سەدر، رەجایی، خامنەیی، رەفسەنجانی و خاتەمی) بەخۆیەوە بینیوە، هیچ کامیان بە قەد خاتەمی بەڵێنی زۆریان نەدا و باس و بابەتی تازەیان لە پێناوی مافی قەومییەتەکاندا نەهێنا ئاراوە کە چی هیچ کاردانەوەیەکی نەبوو و تەنیا کاریگەری ئەوە بوو کە بۆماوەی ٨ ساڵ درێژەی بەتەمەنی کۆماری ئیسلامی دا. خاتەمی ئەوکەسە بوو کە ساڵی ٧٦ ی هەتاوی، واتا ئەوکاتەی کە پالێوراوی سەرۆک کۆماری بوو لە مزگەوتی سوننەکاندا لە شاری سەقز نوێژی کرد و باسی لە »عومەر« و »عوسمان« و... بۆ کوردە سوننەکان دەکرد تاکوو دەنگەکانیان کۆ بکاتەوە بۆ خۆی و لە ئاکامدا ببێت بە سەرۆک کۆمار.

کە چی ئێستا لە سنە تەلەفزیۆنێک بۆ ماوەی سێ ساڵە بە ناو تەلەفزیۆنی کورد (سنه TV) دانراوە کە نەتەنیا تاکوو ئێستە بەڵکە، یان وێنەیەکی راستەقینەی لە کورد پیشان نەداوە، بەڵکوو بە ئاماژە بەوەیکە ئەڵێن تەلەفزیۆنی کوردە و خەڵکی کوردستان زۆربەی زۆریان ئایینیان سوننەیە، هیچ داب و نەریتێکی ئایینی سوننەکان لە بەرچاو ناگرێت و بڵاوی ناکەنەوە و تەنانەت سووکایەتیشی پێ دەکەن و لەم پێناوەدا لە کەسانێکی خودی وەکوو ئامێر کەڵک وەردەگرن. ئەمە لە کاتێکدایە کە هیچ بەرپرسێکیان وەڵامی ئەم پرسیارەی نەداوەتەوە کە، ئایا گەر لە ئێران دیمۆکراسی دینی هەیە بۆچی تەلەفزیۆنی سنه داب و نەریتە ئایینەکانی خەڵکی سوننە لە بەرچاو ناگرێت؟

بێگومان گەر ئێران بە پێی سیاسەتەکانی پێشوو لە ماوەی دەوڵەتی خاتەمی دا برۆیشتایێتە پێشەوە چەند ساڵ لە مەو پێش هەڵوەشانەوە و شۆڕشی بە سەردا ئەهات. چونکوو لەو سەردەمەدا خەڵک بە توندی لە ژێر ئازار و ئەشکەنجەدا بوون و قەتڵە زەنجیرەییەکان لە کوردستاندا نەشکابوو و هەرکەسیان ببینیایێت کە بچووکترین هەنگاوی لە پێناوی حەزو ویستەکانی خۆیدا هەڵدەگرێ زیندانیان دەکرد و... و بەرەبەرە ئەو ئازار و ئەشکەنجە و لێدان وکوشت و بڕانە ئاستی توانایی خۆڕاگرتنی خەڵکی هێنابووە سەر و خەڵک سەبر و تاقەتیان لە دەست دابوو و خەریک بوون بەرەولای پارتەسیاسییەکان هانایان دەبرد و لەبیری خۆلقاندنی گۆڕانکاریدا بوون. بە دوای هەڵبژاردنی ٢ی جۆزەردانی ساڵی ١٣٧٦ ی هەتاوی کە، لە ئاکامدا مەحەمەدی خاتەمی بوو بە سەرۆک کۆمار ئەم سیاسەتە بەگشتی گۆڕا و ئێستەش خەڵک چاوەڕێی بەڵێن و دروشمە هەرەگەورەکانی خاتەمین.

خاتەمی بوو بە سەرۆک کۆمار، بە پێی سیاسەتێکی تایبەت کە لە لایەکەوە خەڵکی پێ خەڵەتاند و لە لایەکی ترەوە بووە هۆی ئەوەیکە بزووتنەوە جۆربەجۆرەکان رابگرێت و بەرگری بکات لە هەرچەشنە هەڵوەشاندنەوە و شۆڕشێک و درێژە بەتەمەنی کۆماری ئیسلامی بدات. بۆ وێنە لەم چەشنە کارانەی بە ئەنجام گەیاند تا توانی بەو شێوە سەربکەوێ:

١ـ بەگشتی بزووتنەوە خوێندکارییەکانی بەرەولای خۆی هێنا و زۆر زیرەکانە بەرگری لە چالاکی خوێندکاران بە تایبەت لە بواری رامیاریدا کرد کە گەورەترین کاریگەری لە سەر کۆمەڵگاو داهاتووی کۆمەڵگا دادەنا.

٢ـ پێش لە هاتنی خاتەمی هیچ پارتێک لە ناوخۆوە بە شێوەیەکی رەسمی چالاکی نەدەکرد و ناسنامەیان نەبوو، بەڵام بە دوای هاتنی خاتەمیدا زۆربەی پارتەکان ناسنامەدار بوون و بە شێوەیکی رەسمی بوونی خۆیانیان راگەیاند و لە پێناوی درێژەدان بە تەمەنی کۆماری ئیسلامیدا هەنگاویان هەڵگرت.

٣ـ رێگەدان بە پەرەگرتنی بڵاوکردنەوەی بڵاوکراوەکان.

٤ـ چۆنیەتی هەڵسووکەت لە گەڵ نووسەران و رووناکبیران، لە چاو ساڵانی پێشوو گۆڕانی بە سەرداهات.

٥ـ گرنگایەتیدان بە ئاوەدانی و گەشە سەندنی ئابووری !و...

ئەگینا بۆچی خۆپێشاندانێکی تر وەکوو سێ رەشەمە ساڵی ١٣٧٧ی هەتاوی سەری هەڵنەدا؟ بۆچی بزووتنەوەی خوێندکاران دۆڕا و بەلاڕێدا چوو و ئیتر رۆژێک وەکوو ١٨ی پووشپەڕی ساڵی ١٣٧٨ لە ئێراندا دووپات نەبۆوە؟ و... ؟؟؟

هەروەها لە لایەکی ترەوە گەر سەیر بکەین دەبینین کە کاردانەوەی سەردەمی حکوومەتی خاتەمی کە ناو بانگی بە دەوڵەتی ریفۆرمخواز هەیە، لە کوردستان جگە لە تاڵان کردن و سڕینەوە و گۆاستنەوەی ئاوی رووبارەکانی کوردستان بۆ باشووری ئێران و کۆلۆ نیال کردن وڕامالێنی سەرچاوە زێڕینەکان لەکوردستاندا و... هتد چیدی نەبووکە ئاغایانی ریفۆرمخواز ئێستە لە کوردستان بەردەوام خەریکی ساز کردنی کۆبوونەوەو دانیشتنن و ئەیانەوێ مافەکانی گەلی کورد لە رۆژهەڵاتی کوردستان لەو کەناڵەوە پێ و شوێن بگرن و بانگەشەی ئەوە دەکەن کە سێ ملیۆن دەنگیان هەیەو بە فیڕۆی نادەن.

بۆچی ئاغای رەمەزان زادە تاکوو پارێزگاری کوردستان بوو هیچ هەنگاوێکی گرنگی هەڵنەگرت؟!! ئایا ئەو نوێنەری گەلە کە ئەڵێت ئێمە سێ ملیۆن دەنگمان هەیەو لە بێخۆ نایدەین بە کەس؟

گەر لێرەدا بەرژەوندی خۆی گرنگ نەبوو، بۆچی لە یەکەمین هەنگاودا وتی من وەکوو پالێوراوی ناوچە کوردنشینەکان لە هەڵبژاردندا بەشداری دەکەم؟

بە هەرحاڵ، بمانەوێت و نەمانەوێت لە ئێراندا هەڵبژاردنێک بەنێو هەڵبژاردنی سەرۆک کۆماری بەڕێوە دەچێت، بە ئاماژە بە هەڵبژاردنی پەرلەمانی خولی هەفتەم لە ئێراندا و دۆڕاندنی لایەن، یان جەناحی ریفۆرمخواز لەو هەڵبژاردنەدا و هەروەها ئەوکەسانەی کە هەڵبژێران و وەکوو نوێنەری خەڵک ئێستا لە پەرلەماندان، پێم وابێ ئاکامی هەڵبژاردن لە ئێراندا لەم سێ خاڵە دایە:

١ـ بە ئاماژە بەو باسانەی کە کرا، وەکوو نوێنەرانی پەرلەمانی هەفتەم، سەرۆک کۆماری لە داهاتوودا لە ئێران بە شێوەیەکی فەرمی دەبێت.

٢ـ یان ریفۆرمخوازەکان دیسان ئەیدۆڕێنن و کەسێک دەبێتە سەرۆک کۆمار کە درێژەدەری سیاسەتەکانی پێشووی ئێرانە، واتا بەر لەوەیکە خاتەمی ببێتە سەرۆک کۆمار، کە ئیتر دیارە بەرەو کوێ دەچێت و هیوادارم هەروا بێ.

٣ـ ئەگەر لە ئێراندا لەم پێاوەدا جۆرەگۆڕانکارییەکی تایبەت بێتە ئاراوە و بارودۆخی قەومییەتەکان ولەم رێبازەدا گەلی کورد بەرەو باشتربوون بچێت، پێم وابێ دەگەڕێتەوە بۆ بارودۆخی کوردەکان لە باشووری کوردستان و سەرۆک کۆماری (مام جەلال) لە عێراقدا کە، بێگومان کاریگەری لە سەر تەواوی وڵاتەکان هەیە، بە تایبەت وڵاتانی دراوسێ و لەم بارەوە تورکیا و سووریا و ئێران. لە واقیعدا جۆرە ناچارێکە کە دەبێتە هۆی ئەوەیکە سیاسەتی خۆیان لە هەمبەر کوردا بگۆڕن.

هەروەها گەر بەم بۆنەوە لە ئێران بە پێی ئەو سیاسەتەی کە هەیە، کەسێک وەکوو رەمەزان زادە بێتە ریزی هەڵبژاردنەوە و ئەمەش وەک هەنگاوێکی گرنگ لە پێناوی مافی گەلی کورددا بێتە ئاراوە، قەت ناکرێت و کارێکی هەڵەیە کە ئێمە بێین لە گەڵ سەرۆک کۆماری مام جەلال و ئاستی کوردەکان لە ئێراقدا بەراوەردی بکەین و بە ئیمتیازێکی بزانین. چونکوو مام جەلال ساڵهایە خەبات بۆ کورد دەکات ولە رێگای کورد وکوردستاندا هەوڵی داوە ولە سەر شاخەوە بووە و پێشمەرگایەتی کردووە و... بەڵام رەمەزان زادە هیچ کردەوەیەکی کوردانەی بە ئەنجام نەگەیاندووە و پەروەردەی سیاسەتێکی دژ بە کوردە و هەزاران فیلتەری رەد کردووە تا گەیشتووەتە ئەو ئاستە و گەر باسێکیش دەکات لە پێناوی بەرژەوەندی خۆیدایە و قەت بە حاڵی کورد قازانجی نەبووە.

لێرەدا وادیارە ئیتر سەردەمی ئەوە نەماوە کە پارتە رامیاریەکان بۆ بەتاڵ راگەیاندنی هەڵبژاردن لە ئێریاندا باس لە تەحریم کردنی بکەن. چونکوو هەر بەو جۆرەی کە ئاماژەم پێ کرد، ئێمە بمانەوێت و نەمانەوێت لە ئێران هەڵبژاردنێک بە نێو هەڵبژاردنی سەرۆک کۆماری بەڕێوە دەچێت و ئەم ئەزموونەش بە سەرچووەو پێویستە پارتەکان، ریکخراوە رۆشنبیریەکان و ئەو لایەنانەی کە ئەیانەوێ رووناکی ببەخشنە کۆمەڵ بۆ پێداگری لە سەر مافی رەوای خەڵک و بەرگری لە داماڵین و سڕینەوە لە ئاگادار بوونەوە بە بارودۆخی کۆمەڵگا بچنە ناخی خەڵکەوە و لە بیری رۆشنگەریدا بن، تاکوو جەماوەر ئاگادار ببنەوە و بە پێی پێوەر و داوخوازی و تایبەتمەندی گەلێکی جیاواز لە گەڵ بابەتەکەدا هەڵسووکەوت بکەن و بەرەوڕووی ببنەوە و... هتد.■

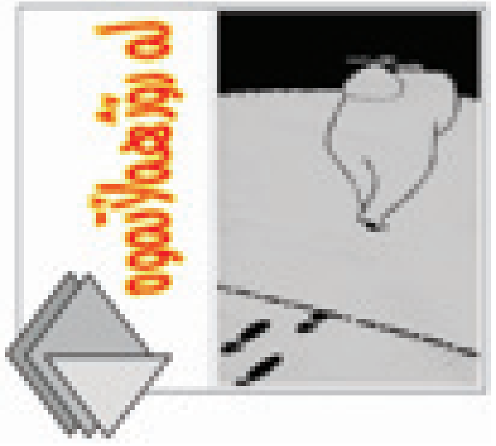

سۆران عەبدوڵڵا

رۆژنامەنووس و ریفۆرمخوازانی رۆژهەڵات لەباشوور

▫ رۆژی چوارشەممە ٤/٢١ شاندێکی رۆژنامەنووسانی رۆژهەڵاتی کوردستان کەپێکهاتبوو لەبەڕێزان (د. ساڵح نیکبەخت پارێزەرو رۆژنامەنوسی بەرجەستەی ئێران، د. جەلال جەلالی زادە بەرپرس و بەڕێوەبەرەی هەفتەنامەی (سیروان) لەسنەو سەلاحەدینی ئاشتی و ئەحمەد بەحری سەرنوسەری گۆڤاری مهاباد و نور عەلی موڕادی رۆژنامەنوسی لوڕی بەختیاری بەهاوڕێی دڵشاد خۆشناو پەیامنێری (کوردسات) لەتاران گەیشتنە هەرێمی کوردستان.

بەمەبەستی بەشداریکردن لەدووەمین فیستیڤاڵی بەدرخان لەدهۆک لەخاڵی سنوری خانەقینەوە هاتنە کوردستان.

لەمیانەی فیستڤاڵەکەدا د. ساڵح نیکبەخت پێشنیارێکی بۆ لیژنەی بەڕێوەبردنی فیستڤاڵ کرد کە ناوەڕۆکی پێشنیارەکە

بریتی بوو لەوەی کە ئەم ڤیستیڤاڵە بکرێتە ٢ ساڵ جارێک و بۆ مەبەستی پەرەپێدان بەرەوشی رۆژنامەگەری کوردی، وبەرەو پێشبردنی ئەو بزوتنەوەیە هەر خولێک ٥ خەڵات زێڕینی بۆ پێنج لایەنی جۆراوجۆری رۆژنامەنوسی تەرخان بکرێت، هەڵبژاردنی بەخشینی خەڵاتەکەش لەلایەن لیژنەیەکی پسپۆری رۆژنامەگەریەوە بەئەنجام بگات.

جگە لەوانەش چەندین خەڵاتی تری برۆنزی پێشکەشی لایەنەکانی تری رۆژنامەگەری بکرێت. بۆ دەستپێشخەری ئەو پێشنیارەی د. نیک بەخت رایگەیاند کەدابین کردنی ئەم خەڵاتانە بۆ دوو خولی یەکەمی خستە ئەستۆی خۆی بەبڕی خەملێنراوی ١٥.٠٠٠ پانزە هەزار دۆلار.

لەلایەکی ترەوە و لەمیانەی سەردانەکەیاندا بۆ باشوری کوردستان شاندی رۆژنامەنوسانی رۆژهەڵات لەشاری سلێمانی بڕێکی زۆر دیدارو گفتوگۆیان سازدا لەگەڵ بەرپرسە رەسمی ووەزارەت ودام ودەزگا رەسمیەکانی حکومەتی هەرێم (سلێمانی)،

پێدەچێت ئەمە یەکەمین سەردانی لایەنی ریفۆرمخوازی کوردی ئێران بێت لەدرێژەی کارە جدیەکانی ئەو لایەنەدا لەنێو هەناوی گۆڕانکاریە جدیەکانی ئێران و پەیوەندیدار بەمەسەلەی کوردەکانی ئەو وڵاتەو سەرچاوەی بڕیاردەر لەو وڵاتەو بۆ سەرخستنی پرۆسەی (ریفۆرم خوازی) لەئێران بەجۆرێک ئەو ریفۆرمخوازیە بیرێکی زۆری سودە نەتەوەیی و میللییەکان کوردی ئەوکیشوەرە لەبەرچاو بگرێت.■

laparakan.qxd 5/1/2005 9:53 AM Page 5

پـەژارەی هـاووڵاتـی

■ وا بڕوا سلێمانی دادەڕوخێ.. (ئاکۆ)
■ ئاورێک لەخوێندکارانی ناحیەی تەکییە.. (نەوزاد)
■ شەرمەزاری بۆ.. بەرمیل دزە بێ ئابرووەکان.. (سەرچناری)
■ بەیاننامەی نارەزایی فەرمانبەران.. (دەستەی نارەزایی)

لەچاوەروانی دوا ئەڵقەی زنجیرەیەکدا.!

لەساتە بەراییەکانی پاش پرۆسەی ئازادی عێراق و لە دەردەشەی چۆنیەتی ڕێکخستنەوەو شێوازی بەڕێوەبردن و مومارەسە کردنی جۆرێکی دیکە لەدەسەڵات لەعێراقدا، بەجۆرێک کەلەخزمەت ویستی هەنگاونانی گەلانی عێراقدا بێت رووەو دیموکراسی و کۆمەڵی مەدەنی، قسەیەک کە زۆر دووپات دەکرایەوەو زۆریشمان بەراستمان دەزانی، پێویستی گواستنەوەی نمونەی چەند ساڵی شێوازی بەڕێوەبردن بوو لە هەرێمی کوردستاندا بۆ ناوچە تازە ئازاد کراوەکانی تری عێراق.

ئێستا ئاماژە سیاسییەکانی عێراق و هەرێمی کوردستان بەرەو ئەو بڕوایەمان دەبەن کە پێدەچێت ئەو بۆچوونە هەڵە بێت و هەنگاوە خێراکانی پرۆسەی سیاسی لەعێراقدا خێراتر بن لەوەی ئێمە پێشبینیمان بۆیان کردووە.

مەبەستمە لێرەدا ئاماژە بۆ ڕاستیەک بکەم، کەڕابردوو تا ڕادەیەک و لەقۆناغە جیاجیاکانی پرۆسەی سیاسی لە کوردستاندا بۆی سەلماندووین، ئەویش ویست و پێویستی دەستی دەرەکییە لەپێکهاتنەوەی دەسەڵاتەکان و روونتر بڵێین یەکخستنەوەی هەردوو ئیدارەی کوردیدا. خۆ پرۆسەکانی هەڵبژاردنی عێراق و هەرێمی کوردستان هاوکات لەگەڵ پرۆسەی هەڵبژاردنەکانی ئەنجومەنی پارێزگاکان لەیەک کاتدا بەڕێوەچوون، لەگەڵ ئەوەی کۆبونەوەی پەرلەمانی عێراق ماوەیەک دواکەوت و دیاری کردن و دابەشکردنی دەسەڵاتەکانیش هۆکارێکی سەرەکی ئەو دواکەوتنە بوون، بەڵام خۆشبەختانە پەرلەمانی عێراق کۆبوەوە و سەرۆکی ئەنجومەنی نیشتمانی و هەردوو جێگرەکەی هەڵبژاردو سەرۆکی کۆمارو جێگرەکانی هەڵبژاردو چەند کۆبونەوەیەکی ئاسایی خۆی ئەنجامداو بەئاراستەیەکی ئیجابی بەردەوامی بە کۆبونەوەو کارەکانی خۆی دا.

لەبەرامبەریشداو دوای سێ مانگ تێپەڕبوون بەسەر هەڵبژاردنەکان و ئەنجامەکانیدا پەرلەمانی کوردستان نەیتوانی تەنها یەکجاریش کۆببێتەوە، حکومەتەکەی جەعفەری لەهەموو نەتەوەو تایەفەکانی عێراق پێکهات و ڕاگەیەندرا، بەڵام دوو ئیدارەکەی هەرێمی کوردستان یەکی نەگرتەوە!

سەیرتر لەهەموو ئەمانە، ڕاگەیاندنی دوای کۆبونەوەکانی پارتی و یەکێتییە بەجۆرێک کەلەهەر یەکە لەو کۆبونەوانەدا ئەنجامی باش بەدەست هاتوون و تەنها چەند گرفتێکی بچوک ماون، خەڵکی کوردستانیش بەو ئومێدەوە لەچاوەڕوانی پێکهاتنەوەو یەکگرتنەوەی ئیدارەکاندا بونەتە بینەرێکی بەردەوامی زنجیرەی کۆبونەوەکان، بەڵام ئەوەی جێگەی داخە، بێئەنجامی کۆبونەوەی ٤/٢٨ بوو کە هیچ لایەک ئامادە نەبوون ڕاگەیاندنی هاوبەش بدەن و پێدەچێت زنجیرەکە لە دوا ئەڵقەکانیدا بێت و خەڵکیش هەر لە چاوەڕوانیدان و ئێمەش دەڵێین: خوازیارین بە ویستی دەرهێنەر دوا ئەڵقەی ئەم زنجیرەیە شادی بەخش بێت.

رەنج قەرەداغی

■ **ئاکۆ دوکانی**

ئەمڕۆ ژیان لەسلێمانیدا بەشێوەیەک جەنجاڵ و ئاڵۆز بووە کەپێشبینی مەترسی لێدەکرێت، ژیان لەناو شاردا بەشێوەیەک سەخت بووە کەخەڵکیی دووچاری دڵەڕاوکێ کردووەتەوە، ژمارەی دانیشتوان ئەوەندە زۆر بووە کە لەتوانای هەڵگرتنی نەماوە، پێداویستی خەڵکی ئەوەندە زۆر بووە تێر نابێ، هەر شتێک بێتە ناو شار وندە بێت و دەکڕدرێت بەهەر نرخێک بێت سەرف دەبێت، ژمارەی دانیشتوان هەر زۆر دەبێت، سەرمایەی دەوڵەمەندەکان هەر زۆر و ئارەزوی خەڵک هەر زۆر و هەموو شتێک هەر زۆر دەبێت، کەچی وەک سێگۆشەی بەرمۆدا ئەو شتانە هەر ون دەبن و بەسەر دارو بەردو کوچەو کۆڵانەکانی ساڵی شەستەکاندا کەڵەکە دەبن، قەرەباڵغی شەقامەکان بەسەیارە و بازاڕ بەخەڵک و ئارەزووی خەڵک لەپێداویستی و گرانی نرخ لەبێ توانایی دراوو قۆرخ کردنی بازاڕ لەبێ توانایی حکومەت لەئاستیداو نەبوونی پلانی حکومەت بۆ قەیرانە جۆربەجۆرەکان و بەبێ ئەندازە دەرچونی باری ئاسایی لەڕەوتی خۆی هەموو بەیەکەوە پاڵەپەستۆیەکی بەهێز لەسەر شار دروست دەکەن، هەڵئاوسان و فشاری ئەم هەموو دیاردەیە ڕۆژ بەڕۆژ سات بەسات لەسەر سلێمانی بەهێزتر دەبێت، قورسایی ئەمانە مەترسی دەخاتە نێو دڵی خەڵک کە ئەگەر هەر وا بمێنێتەوە بەڕاستی شار تووشی کارەساتێک دەبێت تا ئەو رادەیەی لەخاڵی سفردا ژیان لەشاردا دەوەستێت یان دوچاری تەقینەوەیەکی ئابووری بەواتای سفر بوونەوەی گێچی گوزەراندن دەبێتەوە، چونکە زۆر لەتواناو قەبارەی ئاسایی خۆی هەڵگرتووە، شار توانای هەڵگرتنی ئەو قورساییەی نەماوە، هەر شتێک لەباری ئاسایی دەرچوو بەرەو تێکچوون و خراپ بوون دەچێت ئینجا بەهەر جۆرێک بێت. تکایە.. حکومەت پێش وەخت بە بەرنامەو پلانەوە وەرە نێو وڵات، ئەگەر حکومەت دادپەروەری کۆمەڵایەتی پیادە نەکات ئەدی کێ بیکات؟!■

■ **نەوزاد سەنگاوی**

یەکێک لە گرفتەکانی خوێندکارانی ناحیەی تەکیەی سەر بەقەزای چەمچەماڵ و بەتایبەتی خوێندکارانی قۆناغی شەشەمی ئامادەیی لەدواناوەندی سەرکەوتن کە ژمارەیان ٩٣ خوێندکارە، گرفتی نەبوونی هەڵی پێویستە بۆ تاقیکردنەوەکانی کۆتایی ساڵ (بەکالۆری)، کەئەم خوێندکارانە هەموو ساڵێک بۆ ئەنجامدانی تاقیکردنەوەکان دەبێت ڕۆژانە لەناحیەی تەکیەوە بەڕێ بکەون و بچنە قەزای چەمچەماڵ، کەئەمە خۆی لەخۆیدا ناهەقییەکی گەورەیە بەرامبەر بەمافی خوێندکارانی دوا قۆناغی ئامادەیی لەو ناحیەیەدا، چونکە جگەلەوەی ئەگەری دواکەوتن و پەککەوتنی ئۆتومبیلی گواستنەوە گرفتێکی گەورەیەو بارێکی دەروونی خراپ بەسەر خوێندکارەوە دروست دەکات، لەو ساتە هەستیارەدا، لەهەمان کاتدا کاتێکی زۆر لەخوێندکارانی ئەو ناوچەیە دەکوژێت، کەهەموان دەزانین گرنگی ئەو کاتانەی لەهاتوچۆی ڕۆژانەی ئەو خوێندکارانەدا بەفیرۆ دەچێت چەندە و گەر وانەبێت، خوێندکار دەتوانێت ئەو کاتە بخاتە خزمەتی زیاتر کۆششکردنی وانەکانیەوە و سودێکی زۆری لێبیبنێت. هەربۆیە داوای خوێندکاران و دانیشتوانی ناحیەی تەکیە ئەوەیە کەهەرچی زووترە وەزارەتی پەروەردە بریارێک بۆ کردنەوەی هۆڵی تاقیکردنەوەکان لەو ناحیەیە بدات و چیتر مافی خوێندکارانی تەکیە پشت گوێ نەخات، چونکە ئەوە مافێکی سەرەتایی خوێندکارە کە تا ئێستا وەزارەتی پەروەردە لێی بێخەم بووەو داواکارین هەرچی زووترە ئەم داوایەی خوێندکارانی تەکیە جێبەجێ بکەن، ئەگەر پێیان وایە لەخزمەتی خوێندکاران و پرۆسەی خوێندندان.

■ **سەرچناری**

رەنگە هەریەک لەئێمە کۆک بین لەسەر ئەوەی کەموکوریەکانی شارەوانی سلێمانی بەدەنگێکی بڵند، لەبڵندگۆی زاری ڕۆژنامەکانەوە بخەینەروو، ئەگەرچی زۆرێک لەرەخنەو پێشنیارەکان وەبیرهێنانەوەی دەزگاکان و شارەوانی سلێمانییە بۆ بەئاگابوون لەهەندێک دیاردەی دزێو، بەڵام هەرکاتێک ڕۆژنامەنوسان رەخنەکان دەوروژێنن و هەریەک بەشێوازێک گوزارشتی لێوە دەکات، پێویستە کارە سلبیەکان قۆرخ نەکاتەوەو ئیجابیاتەکانیش پشت گوێ بخات، ئەوەی جێگەی سەرنج و تێبینییە، کەدەکرێت لەم نوسینەدا باسی بکەین، بەدەنگەوە هاتنی شارەوانی سلێمانییە سەبارەت بەجوانتر خزمەتکردنی سەرجەم گەشتیاران کە روو لەسەیرانگەو شوێنە دڵرفێن و خۆشەکان دەکەن، بەمەبەستی بەسەربردنی ساتە خۆشەکانیان، کەهەر گەشتیاران شوێنەکانی خۆیان پیس دەکەن بەبەجێهێشتنی خاشاک و پیسی و ...هتد، شارەوانی سلێمانی بۆ بەدەنگەوە هاتنی ئەو سەیرانکەرو گەشتیارانەو بۆ پاراستنی گیانیان لەتوش بوونی نەخۆشی و لەلایەکی دیکەشەوە وەک دیاردەیەکی شارستانی بۆ پاک و خاوێن ڕاگرتنی ئەو شوێنانە، کەگەشتیاران رووی تێدەکەن، هەستا بەدانانی بەرمیلی تایبەت و سەللەو لەهەندێک شوێن سەتڵی تایبەت، بۆئەوەی گەشتیاران بەگشتی خۆڵ و خاشاکی پاش سەیرانەکەیان بخەنە ناو ئەو بەرمیلانەوەو، هەر نەبێت ژینگەپارێزو کارمەندەکانی شارەوانی لەکاتی پاکردنەوەیاندا کەمێک ئەرکیان لەسەرشان سوک بێت و سەیرانگەو هاوینە هەوارەکانیش لەلایەن گەشتیارانیەوە پاک ڕابگیرێت، بەڵام بەداخەوە لەلایەک کەئێمە هەموو تامەزرۆی گەشت و گوزارین و زۆربەی ئەو خێزانانەی باری دەرامەتی ژیانیان باشە هەفتەی لێ نابوێرن و هەموو ڕۆژانی هەینییەک لە شوێنە جیاجیاکان سەیران بۆ خۆیان و خێزانەکانیان ساز دەکەن، لەگەڵ ئەوەی هەندێک کەس بەشێوازێکی دوور لەشارستانی خۆڵ و خاشاکیان فرێ دەدەن و ئەوانەی مەی دەخۆنەوە بۆ خۆشی خۆیان شوشەی مەیەکانیشیان دەشکێنن، ئەوەی تاکو ئێستا لەم شارەدا، شارەوانی بۆ ئەم ناهۆشیارییەی هەندێک لە گەشتیاران بەسەرجەم چین و توێژەکانیەوە، لەگوڵ کالتری پێ نەگوتون و تەنانەت لەکەناڵەکانی ڕاگەیاندنیشەوە نەوتراوە ئەم دیاردەیە ناهۆشیاری گەشتیاران دەگەیەنێت، بۆ داپۆشینی ئەو دیاردە قێزەونە ناشارستانییە، وەک باسمانکرد ئەو هەموو بەرمیل و جۆرەکانی تری سەتڵ و سەللەو... هتد، لەسەرجەم شوێنە گەشنیارییەکان و سەیرانگەکاندا دانا، بۆئەوەی ئەو شوێنانە پاک ڕابگیرێت، بەڵام جێگەی داخە کەسانی کەم ڕەوشت و مشەخۆرو نەفس نزم هەستان بە دزینی ئەو بەرمیلانەو شکاندن و سوتاندنی ئەوانی تر، بەڕاستی ئەو کەسانەی ئەنجامدەری ئەو کارە بوون و دزی ئەو بەرمیلانە بوون، کام شتە لەجیهاندا خراپە، ئەو بێ ڕەوشتانە بریتین لەو شتەو پاساو نییە بۆ هیچ کەسێک کەبتوانێت بەرمیلێک بۆ مشە خۆری خۆی بدزێت و لەپێناوی بەرژەوەندی تایبەتی خۆیدا بەرژەوەندی گشتی دەخنکێنێت، نازانم ئەم دزیە بۆچی؟

کەسانی دزو هەلپەرست ئەگەر بۆیان بلوێت ئاوێنە بەندەکانی ناو مەرقەدی حاجی کاک ئەحمەدی شێخ و شێخ مارفی نۆدێ و سەرجەم ئیمام و شێخەکانی تریش دەدزن و تۆزقاڵێک بیر لە شەرەف و کەرامەتی خۆیان ناکەنەوە، بەڵام (کەسێک کەسە ئەلفێکی بەسە) ئەگەر ئەم شارە هەمووی بەمشەخۆری و دزی هی هەر یەکێک لەئێمە بێت بەچی دەچێت، جگەلە ریسوایی لەناو جەماوەرداو ڕوورەشی لای خودا، کورد گوتەنی خۆ ئەگەر (کەرێک بەپارەی بەفر بکردرێت، ئاو دەیبات) زۆر داوای لێبوردن لەخوێنەرانی ڕۆژنامەکەمان دەکەم ئەگەر نوسینەکەم هەڵچوونی زۆری پێوە دیار بێت، زۆر ناچار بووم هەربۆیە ئەم نوسینەم بەم شێوە رەقیە نوسی و کەسانی دز زۆر لەوە زیاتریان قابیلەو هەمیشە ڕوورەشی هەردوو دنیان، لە کۆتاییدا خۆزگە دەخوازم ئەوەی دەزانێت ئەو بەرمیلانە چ نەفس نزمێک دزیونی ئاگاداری شارەوانی دەکردەوەو شارەوانیش لەشاشەی تەلەفیزیۆنەکانەوە رووی رەشیانی پیشانی هاوڵاتیان بدایە.■

> **حکومەتەکەی جەعفەری لەهەموو نەتەوەو تایەفەکانی عێراق پێکهات و راگەیەندرا، بەڵام دوو ئیدارەکەی هەرێمی کوردستان یەکی نەگرتەوە.**
>
> **رەنج قەرەداغی**

■ **دەستەی نارەزایی فەرمانبەران**

بەڕێزان.. فەرمانبەران و کارگوزاران و مامۆستایان و ڕۆشنبیران

(سەندیکاو ڕێکخراوە پیشەیی و جەماوەریەکان و ڕێکخراوەکانی کۆمەڵی مەدەنی)

تەواوی هاوڵاتیان سەرباری نارەزاییان بەرامبەر بەرزبوونەوەی نرخی شتومەک و پێداویستیەکانی ژیانی ڕۆژانەیان لەبازارەکانی کوردستاندا، لەوەش تێدەگەن کەمووچەی فەرمانبەران و کرێکارانی دەوڵەت و مامۆستایان لەئاست ئەو گرانی و بێ سەروبەرەییەی بازارو ژیانی ڕۆژانەدا نییە.

هاوکات ئەو ناعەدالەتییە گەورەیەی کەلەسیستمی دابەشکردنی مووچەدا هەیە، واتە کەمی مووچەی فەرمانبەرانی ئاسایی لەبەرامبەر بەرزی مووچەی بەڕێوەبەرو وەزیرو بەرپرسە سیاسیەکان، نارەزاییەکی زۆری دروست کردووە.

بۆیە چیتر ناتوانین لەبەرامبەر ئەو هەموو ناعەدالەتی و کێشەو گرفتانە بێ دەنگ بین و داواکارین پێکەوە داواکاری و نارەزاییەکانمان ئاراستەی حکومەت و لایەنە بەرپرسەکان بکەین، کەلەم خاڵانەی خوارەوەدا ئاشکرای دەکەین:

١.بەرزکردنەوەی ئاستی مووچەی فەرمانبەران بەئەندازەیەک لەئاستی بژێوی ژیانی ڕۆژانەو پێداویستیەکانیادا بێت.

٢.بایەخدان بەبڕوانامەو لێهاتوویی و پسپۆری و ساڵی خزمەت لەسیستمی مووچەدا.

٣.بنبڕکردنی ئەو ناعەدالەتییە گەورەیەی کەلەسیستمی مووچەدا هەیە، کەبەو پێیە وەزیرێک مووچەکەی نزیکەی ٣٥ ئەوەندەو، مووچەی بەڕێوەبەرێکی گشتی نزیکەی ١٢ ئەوەندەی مووچەی فەرمانبەرێکی ئاساییە، ئەمە لەکاتێکدایە کەئەم جیاوازییە گەورەیە لەهیچ یەکێک لەسیستمەکانی مووچەی ڕابردوودا نەبووە، بەوانەی سەردەمی دیکتاتۆریشەوە.

٤.چارەسەرکردنی بەپەلەی کێشەی نیشتەجێ بوون لەرێی:

دابینکردنی ڕێژەیەکی زیاتری زەوی بۆ فەرمانبەران و مامۆستایان، بەڵام بەشێوەیەکی عادیلانەو هەروەها پەلەکردن لەدابەشکردنی ئەو زەویانەی کە بۆ فەرمانبەران و مامۆستایان دابین کراوە کەبەبێ هیچ هۆیەکی ئاشکرا ڕاگیراوە، دابینکردنی شوقەی نیشتەجێ بوون و کۆنتڕۆڵ کردنی کرێی خانوو کەبەشێوەیەکی خەیاڵی لەبەرزبوونەوەدایە، بەئەندازەیەک کەئێستا مووچەی فەرمانبەران تەنها بەشی کرێی خانوو دەکات.

٥.ڕێگرتن لەبەرزبوونەوەی نرخی شتومەک و خزمەتگوزاری و پێداویستیەکان لەبازاردا کەبەشێوەیەکی خراپ کاری کردۆتە سەر ئاستی بژێوی هاوڵاتیان، واتە کۆنتڕۆڵ کردنی بێ سەروبەریی نرخ دانان بۆ شتومەک و پێداویستیەکانی ژیانی ڕۆژانە.

٦.گێڕانەوەی دەرماڵەی پیشەیی بۆ سەرجەم پیشە جیاجیاکان، هەروەها گێڕانەوەی بڕی پارەی دیاریکراو بۆ هاوسەرو منداڵ لەمووچەدا.

٧.سەرف کردنی بڕی ٧٥٠٠٠٠دینار وەک دیاری بۆ ئەو فەرمانبەرانەی کە خێزان پێک دەهێنن، سەرەرای پێدانی ٧٥٠٠٠٠ دینار وەک سولفەی هاوسەرگیری.

لەبەرئەوە داواکارین لەتەواوی هاوڵاتیان بەشێوەیەکی گشتی و فەرمانبەران و ڕۆشنبیران بەتایبەتی پشتیوانی لەم داواکارییانە بکەن بۆ باشتر کردنی ژیان و خۆشگوزەرانی بۆ هەمووان نەک تەنها بۆ چین و توێژێکی دیاریکراوی کەمی کۆمەڵ.

هەڵبەت ئەم نارەزاییە یەکێکە لەمافە هەرە سەرەتاییەکانی هاوڵاتیان لەکۆمەڵێکی دیموکراسیداو، داوای پشتگیری لەسەرجەم سەندیکاو ڕێکخراوە پیشەییەکان و ڕێکخراوەکانی کۆمەڵی مەدەنی و میدیاکان دەکەین.■

وەزارەتی پەیوەندیدار؛ لەتەکیە شارەوانی هەیە؟

laparakan.qxd 5/1/2005 9:53 AM Page 6

پەیامی لێپرسراوی مەکتەبی ڕێکخراوە دیموکراتیەکان (هەڤاڵ مەلا بەختیار) بۆ یادی دامەزراندنی کۆمەڵەی خوێندکاران

خوێندکارانی وشیار!
سکرتاریەت و تەواوی لقەکانی خوێندکاران!
دڵسۆزانی ڕاستەقینەی خوێندنی هاوچەرخ..

یادی (٢٩)ساڵەتان لەناخەوە پیرۆزبایی لێدەکەم. هیوادارم ئەم یادەتان، ببێتە مایەی هاندانتان بۆ خزمەتی زیاتری خوێندکاران و بەدانانی خواستەکانی سەرجەم خوێندکارو خوێندنگاکان. هەر ئەم بۆنەیەش بەهەل دەزانم کەوا، سەیری شایەتی ڕۆژگاری سەختی دامەزراندنتان، بۆ شەهیدانی نەمری خوێندکاران دابنەوێنم، لەپێشەوەدا شەهیدانی دامەزرێنەری کۆمەڵەی خوێندکاری، شەهیدان: ئازاد هەورامی، شوان عەلی و ڕەئوف ئاکرەیی، هەروەها هەموو شەهیدانی سەربەرزی کۆمەڵەی خوێندکاران.. سەرجەم خوێندکارانی سەروەر.

ئەندامان و دڵسۆزانی کۆمەڵە!

من.. تەنها وەکو بەرپرسی مەکتەبی ڕێکخراوەکان، ئەم پەیامە نانێرم، بەڵکو وەکو شایەتێکی ڕۆژگاری دامەزراندنی ڕێکخراوەکەتان و ساڵانی سەختی کۆمەڵەی خوێندکاران، لەو هەلومەرجەی کەدامەزرا هێشتا تاقە پێشمەرگەیەکیش چەکی بەرگری نەکردبووە شان و دەستەی دامەزرێنەری یەکێتی نیشتمانی کوردستانیش لە گفتوگۆدا بوون لەگەڵ سەرکردایەتی (کۆمەڵەی ڕەنجدەرانی کوردستان) بۆ چۆنیەتی بەرپا بوونی شۆڕشی نوێ، کە لەو کاتەدا (کۆمەڵەی خوێندکارانی کوردستان) لەسەر دەستی دەستەیەک خوێندکاری شۆڕشگێڕ، دوای خۆپیشاندانێکی خوێندکاری سلێمانی، دامەزرا. بەیاننامەی دامەزراندنەکەشی بەدەستی شەهیدی نەمر ئارامی هەڵکەوتوو نووسرا. کۆمەڵە لەوساوە، کاروانی خەباتی لەڕەوتی. ئاشکرای ئەوکاروانە چەند قوربانی داوە. دوای دامەزراندنی کۆمەڵەی خوێندکاران بەچەند ساڵێک، ئینجا ڕێکخراوی نوێی دیکەی دیموکراتی دامەزران. دامەزراندن و بەردەوامی خەباتی کۆمەڵەی خوێندکاران و بەرپاکردنی چەندین ڕاپەڕین و خۆپیشاندانی خوێندکاران، هاندەرێک بوون بۆ سەرهەڵدانی ڕێکخراوی دیکە.

ئازیزان!

بەویژدانەوە دەڵێم کەوا، بەدرێژایی مێژووی دامەزراندنتان، زۆربەی بڕیارو بەرنامەکانتان، هی خۆتان بوون. کەم بەرپرسیار لەناو شۆڕشەکەدا هەیە بتوانێ منەتتان بەسەرەوە بکات. تەنانەت لە خەباتی نهێنیدا، جگە لەوەی کۆمەڵەی خوێندکاران هەمیشە سەرچاوەی ناردنە دەرەوەی پێشمەرگە بووە بۆ ریزی شۆڕش، تەنانەت لەڕۆژگارە هەرە تەنگەکانیشدا، جگە لەم ڕاستیە، کۆمەڵە پەیتا پەیتا سەرچاوەی کۆکردنەوەی پیتاکیش بووە بۆ شۆڕش، واتە: لەبارەی کۆمەکی دارایشەوە هەر کۆمەڵەی خوێندکاران چاکەی بەسەر شۆڕش و سەرکردایەتیەوە هەبووە. ئێستا ئاوڕ لەو مێژووەی دامەزراندنتان دەدەمەوە، باش دەزانم چیتان کردووەو باشیشم لەبەرچاوە کە تەنها جەنابی (مام جەلال) و تاک تاکی بەرپرسەکان هاوکاری ئێوەیان کردووە. زۆربەی کوردستان، شانازییەکەی بۆ خۆتان و شەهیدەکانتان دەگەڕێتەوە. ئەمە جگە لەوەی خەباتی دیموکراسی و پیشەییش لە کوردستاندا، بەشی زۆری شانازییەکەی بۆ ڕێکخراوەکانی وەکو کۆمەڵەی خوێندکاران و هونەرمەندان و مامۆستایان و نووسەران و ماف پەروەران و ژنان لەخەباتی نهێنیدا، دەگەڕێتەوە. لەپێش ڕاپەڕینیش بۆ باقی ڕێکخراوەکانی دیموکراسی و سەندیکاو ڕێکخراوە مەدەنیەکانی دیکە. دەشزانرێ لەم مەیدانەدا، لەمەیدانی دیموکراسی و مەدەنی و دژایەتی دوژمنانی ئازادیدا، ڕێکخراوەکان چییان کردووە. لەم هەموو سەرکەوتنانەدا، کۆمەڵە سەنگی لەبەرچاوە.

بۆیە پێم وایە ڕەگی کۆمەڵە وارۆچۆتە ناخی خەباتی دیموکراتیەوە، هەرگیز ناخرێتە پەراوێزەوە. تازە ناکرێ بەدیلی ڕێکخراوی وابەپیلان قوت بکرێتەوە. بەتایبە تی لەلایەن ئەوانەوە ئاگایەکیان لەم هەموو خەباتە دیموکراتیە نەبووە کە لەسەرەتای دامەزراندنی یەکێتی و لەدوای ڕاپەڕینیشەوە، خەباتی بۆکراوە.

خوێنەرانی هوشیار!

٢٩ ساڵ خەباتی ئاوا کەم نیە، بەڵام ناشبێ پشتوێنی دیموکراسی لێ بکەینەوە، چونکە دیموکراسی و مەدەنیەت و ئازادی ڕاستەقینە، دژو دوژمنی هێشتا نەبەزیوون. هێشتا ڕێگاکە ئەرکی زیاتری ماوە ڕابپەڕێ. لەمەودوا، مەیدانی دیموکراسی باشتر هەڵدەکەوێ. لەمەودوا ئێوە ئەبێ زیاتر لەپێناوی خواستەکانی خوێندکاراندا تێبکۆشن. بەڵکو سورتریش بن. لەبەرامبەر دوژمنانی دیموکراسیشدا، دەبێ سورتربن لەتێکۆشان. من دڵنیام لەمەیدانی دیموکراسیدا کێشە زۆرن و زۆرتریش بەڕێوەیە. بەڵام مەیدانی دیموکراسیش، چەکی لەمەودوایە دەتوانرێ هەموو ڕاستیەکانی تیادا باس بکرێت و ئازادانەش بەرگری لەچەمکەکانی دیموکراسی و دەستکەوتەکانی دیموکراسی بکرێ. هەر هێزو لایەک و ڕێکخراوێک و کەسێک و نووسەرێکیش، بەکردەوە دیموکراسی ڕاستەقینە نەبێ، ناتوانێ لەم مەیدانەدا، ئەسپی چەواشەکانی تاوبدا.

پیرۆزتان بێ کۆمەڵەی خوێندکاران، یادی ٢٩ ساڵەی دامەزراندنتان. دڵنیام، دوای ڕوخانی سەدام، خوێندکارانی هوشیاری ناوچە ئازادکراوەکان، بەتایبەتی خوێندکارانی کەرکوک و خانەقین و تەواوی خوێندکارانی ئازادیخواز، من دڵنیام، شارە ئازادکراوەکانی لەمەوبەریش، بەتایبەتی سلێمانی و هەولێر و کەرکوک و شارۆچکەکانی دیکەش، خزمەتکانی ئێوەیان بە پەروپاگەندەی نەیارانەوە، بەری ڕۆژی خزمەتکانتان ناکەن. هەر سەرکەوتوو بن لەپێناوی ئازادی و گۆڕینی فەلسەفەی خوێندن و خوێندنی هاوچەرخدا.

مەلا بەختیار
٢٠٠٥/٤/٢٦ ئەمستردام

کرێکاران لەجەژنی خۆیاندا چی دەڵێن؟

ڕیپۆرتاژی/هێدی گەلاڵی

دەسپێک:

□ چوار ڕۆژ بەر لەجەژنی کرێکاران، ڕێک کاتژمێر (٨:٣٠)ی سەر لەبەیانی ڕۆژی ٤/٢٨، بەمەبەستی ئامادەکردن و ئەنجامدانی ڕیپۆرتاژێک لەسەر کرێکاران، سەردانی مەیدانی کرێکارانم کرد، لەبەردەم مزگەوتی گەورەی سلێمانی. ئاپۆرەی کرێکاران و قەرەباڵغی کرێکارەکان ئەو ناوەی تەنیبوو. لەیەکێک لە چایخانەکانی نزیک مەیدانەکە، کۆمەڵێک کرێکار دانیشتبوون. باسی بێ ئیشی ئەو ڕۆژەو خەمەکانی خۆیان بۆ یەکتر دەکرد. منیش لێیان نزیک بوومەوەو تێمگەیاندن کە من وەک ڕۆژنامەنوسێک بۆ ڕۆژی (١)ی ئایار، جەژنی کرێکارانی جیهان، ڕیپۆرتاژێک ئامادە دەکەم. لەناویاندا چەند کرێکارێک ئامادەیی خۆیان دەربری و پێیان ووتم فەرموو مامۆستا پرسیارەکانت بکە..! منیش سەرجەم پرسیارەکانم چڕ کردەوە بەگشتی لەبارەی ئەوەی کەئایا بۆچی کرێکاریت هەڵبژاردووە؟ باری ژیان و ئاستی بژێویتان چۆنە؟ لە جەژنی کرێکاراندا داواکاریتان چییە؟ هەریەک لەو کرێکارانەی کە پرسیارەکانم ئاراستە کردبوون وەڵامی خۆیان هەبوو.. کە بەم شێوەیە خەمەکانی خۆیان باس کرد.

کرێکارێک: داواکارم کە حکومەتی هەرێمی کوردستان لیژنەیەک پێک بێنێت و لەژیانی مەمرەو مەژیمان بکۆڵنەوەو موچەیەکی تایبەتمان بۆ دابین بکەن

لەسەرەتاشدا (محەمەد عەبدول قادر) تەمەن ٣٥ ساڵ ووتی:

هەڵبژاردنی کاری کرێکاری بەحەزو ویستی خۆم نییە، لەبەرئەوەی باری ژیانم قورسەو هەموو ڕۆژێک لەهەڵبجەی تازەوە دێم بۆ ئێرە، ئەگەر ناچاری نەبێت چۆن ئەو هەموو ماندووبوونەو هاتوچۆیە دەکەم، چونکە کرێچیم هیچ موچەیەکیشم نییە، بۆیە حەز دەکەم لەیەکێک لەفەرمانگەکان دابمەزرێم، بەڵام کەس لامان لێناکاتەوە بۆ دامەزراندن. بۆ جەژنی کرێکارانیش کە (٥/١)ی هەموو ساڵێک ساڵرۆژی ئەم جەژنەیە، دەڵێم: داواکارم کە حکومەتی هەرێمی کوردستان ئاورێکمان لێبداتەوەو لەژیان و گوزەرانمان بکۆڵێتەوە، یان موچەیەکی تایبەتیمان بۆ دابین بکەن، یاخود دامان بمەزرێنن.

دواتر (جەلال مستەفا رەحمان) تەمەن ٣١ ساڵ وتی:

بیست ساڵی ڕێکە کرێکاری دەکەم، بەڵام لەشارو شوێنی جیاجیادا، هەر لەکرێکاریدا سێ پەنجەی پێم لەکارکەوتوە، ٧٥ هەزار دینار کرێی خانوو دەدەم، ئێستا بەهۆی بێ تاقەتیم لە کرێکاری و بێزاریم لەو ژیانەی کە هەمبوو، لەژیانی کرێکاریدا بە (٢٠٠) هەزار دینار مانگانە لەچایخانە کاردەکەم. بەم بۆنەیەشەوە کەجەژنی کرێکارانە، هیوادارم سەرجەم کرێکاران ئاستی بژێوییان باشتر بکرێت.

پاشان کرێکارێک حەزی دەکرد کە قسە بکات، لێمان نزیک بوەوەو وتی مامۆستا من لەسنجارەوە هاتووم بۆ سلێمانی ئیش بکەم، ناوم (ئەلیاس ڕەشۆ کالۆ)یە، تەمەنم ٤٧ ساڵە، وتیشی من وەستای بەردو بلۆکم ڕۆژانە ٣٥ تا ٤٠ هەزار دینار وەردەگرم، بەڵام ئێستا ئیش کز بووە، بەهۆی نالەباری ڕەوشی ژیانی ناوچەکەمان کەلەسنوری شاری موسڵە لەترسی تیرۆریستان ناتوانین لەهەموو شوێنێکدا کار بکەین، بۆیە هاتوینەتە سلێمانی، چونکە ئارامترین شارە لە کوردستان و عێراقدا، هاوکات ئیشیشی زۆرە، بەڵام ئێمەی کرێکارانی ناوچەکانی سنوری شەنگارو موسڵ ئێستا کێشەیەکمان هەیە ئەویش ئەوەیە کە لەبێ شوێنی لەسەر ئوتێلەکان دەخەوین، پۆلیسەکان لەمەیدانەکە دەرمان دەکەن، پێمان دەڵێن بڕۆنە ناو کۆڵانەکان بوەستن..!

هەر لەمەیدانی کرێکارەکاندا (وشیار لەتیف ئەحمەد) تەمەن ٣٢ ساڵ وەک خۆی وتەنی ١١ساڵە کرێکارە، ڕۆژانەی کرێکاریش تەنها ١٥ هەزار دینارە، ئەو وتی: گلەییم هەیە لەدەسەڵات بەبێ ئەوەی شوێنێکمان بۆ دابین بکەن، دەرمان دەکەن، بۆیە لە ساڵرۆژی جەژنی کرێکارانیشدا دڵنیام هەر بە کرێکاری دەمێنینەوە، چونکە دەمێ ساڵە چینی کرێکار وەک کەرەستە بەکار هاتووە، بەردەوامیش بەکاردێت.

هەربەتەنیشت ئەوەوە، کرێکارێکی تربەناوی (خالد ئەحمەد عەلی) ڕووی تێکردم و وتی: من ٣٥ ساڵە کرێکارم، ئەگەر ئێستا لەفەرمانگەیەکی حکومی بوومایە بەمووچەیەکی باش خانەنشین دەکرام، بەڵام وا هەست دەکەم ئەو تەمەنی ئیش کردنەم ڕەنج بەخەسار چوو، بۆیە ئەگەر ئێستاش لەهەر فەرمانگەیەک بێت ئامادەم خزمەت بکەم بەو مەرجەی کەبەرەسمی دامبمەزرێنن.

لەپاش هەموو ئەو کرێکارانەی کە قسەم لەگەڵ کردن، وەستایەکی بەتەمەنو ڕەوانبێژ کەناوی (محەمەد قادر بچکۆل) تەمەن ٥٣ ساڵ، بەگشتی لەهەندێ لایەن وکێشەو داواکاریەکان دواو وتی:

منێک نیوەی تەمەنم زیاتر کرێکاری بوو بێت، کە ٣٠ ساڵی تەواو کرێکارم، ئێستا ڕۆژانەی هەر وەستایەک ٤٥ هەزار دینارە، بەهۆی کەمی ئیش لە ئەمرۆدا لەمانگێکدا دە ڕۆژ ئیش هەیە، هۆی کەمی ئیشەکەش بۆ ئەوە دەگەڕێنمەوە کە ژمارەیەکی ئێجگار زۆر لە ئێزیدی و عەرەب و کوردی ئێران هاتونەتە ئێرە ئیش بکەن.

لەو قسانەدا بووین، کۆمەڵێک لە کرێکارەکان لەلای چێشتخانەکانەوە ڕایان دەکردو دەیانگوت پۆلیس هات، کاتێکیش لەو وەستایەم پرسی هۆی چییە پۆلیس دەرتان دەکەن؟

وەستا محەمەد ووتی: چونکە قەرەباڵغیەکی زۆر لەو ناوە دروست دەبێت، لەبەر هۆی ئەمنی و ئاسایشی ئەو ناوەیە، بەڕاستی هەندێ لە کرێکارەکان بەتایبەتی ئەوانەی لەدەرەوەی شارەوە هاتوون حساب بۆ پۆلیس ناکەن، بۆئەم مەبەستەش داواکارم لەبەرپرسان مادام هەر دەرمان دەکەن، شوێنێکی تری ئارام و نزیک شارمان بۆ تەرخان بکەن بۆ ئەوەی تیایدا بوەستین.

دوای ئەوەی خواحافیزیم لە کرێکارەکان کرد، بەرەو لای پۆلیسەکان کەوتمە ڕێ، پاش کەمێک چاوەڕوانی تا بەرپرسی یەکەمی پۆلیسەکان هاتەوە، بەئیش دەرچوو بوو، دوای ناساندن و مەبەستی ڕیپۆرتاژەکەم بۆ باسکرد، پێی وتم ئامادەم بۆ ڕۆژنامەکەتان قسە بکەم، منیش سەرجەم گلەیی و گازندەی کرێکارەکان و هۆی دەرکردنیان لەو شوێنەدا ئاراستەی (رائد. خۆشناو عەبدولرەحمان) سەر بەسریەی ئینزیباتی سلێمانی کرد، بەشێوەیەکی گشتی ووتی:

لە حاڵەتێکدا کرێکارەکانمان دەرکردووە، کاتێک ئەوان قەرەباڵغیەکی زۆر لەسەر شەقام و جادەکەدا دروست دەکەن. واتە زیاد لەسنوری خۆیان دێنە ناوەڕاستی شەقامەکە، بەڵام ئەگەر بێتو هەموویان لەو دیو شۆستەکەدا بوەستن ئەوە زۆر ئاساییە دەنگیان لەگەڵدا ناکەین، ئەوان هەموویان بەبرای خۆمان دەزانین، بەڵام کاتێکیش لەو دیو شۆستەکەدا ئەوەستن یا لەپشتی شیشەکانەوە ڕادەوەستن بەردەم دوکاندارەکان دەگرن، خاوەن دوکانەکانیش دێنە لای ئێمە سکاڵا دەکەن و دەڵێن ڕێگەمان لێ دەگرن و ڕێرەوەکە بەرتەسک دەبێتەوە..! بەڕاستی بەیانیان کاتژمێر ٥ بۆ ٦ لەگەڵ شەبەقدا نزیکەی ٥٠٠ تا ٦٠٠ کرێکار لەو مەیدانەدا کۆدەبنەوەو دەوەستن، هەریەکەو تورەکە یان کیسەیەکی عەلاگەی لەدەستدایە یان لەبەردەم خۆی دایناوە، خۆ دەبێت ئێمە دڵنیا بین لەوەی کە ئەم تورەکەو کیسانە چیان تیادایە یان نا، بۆیە چاودێری وردی ئەو ناوە دەکەین، کێ دەڵێت پیاوی خراپ و تیرۆریستیان بەبەرگی کرێکاری و لەشێوەو ڕوخساری ئەوان T.N.Tو کەرەستەی تەقەمەنیان تیادا حەشار نەداوە. بۆیە لەبەرهۆی ئەم حاڵەتانە لەسەرمانە چاودێری وردو پاسەوانی ئەو شوێنە بکەین و نەهێڵین قەرەباڵغی لەو جۆرە دروست ببێت کە کۆنترۆڵی بارو وەزعیەتی ئەو پێگەیەمان لەدەست دەربچێت. بۆیە وەکو پیاوانی ئینزیباتی سلێمانی و پۆلیس دەبێت لەو شوێنانە ئاگادار بین و شوێنە گشتیەکان بپارێزین.

-ئەی ئەلتەرناتیڤ چییە بۆ بۆ دابینکردنی شوێنێک بۆ وەستانیان؟

+ بۆ دابینکردنی شوێن، ئەوە پەیوەندی بە سەرۆکایەتی شارەوانی سلێمانیەوە هەیە، بۆیە ئەوەی لەسەر شانی ئێمەیە تەنها پاراستنی شوێنە قەرەباڵغەکانە، ئێمە پێمانگوتون داوای شوێن بکەن، بەرەسمی بۆئەوەی بەدڵنیاییەوە لەکارو پیشەکەتان بەردەوام بن شتێکی تر هەیە لەوبارەیەوە تۆکەسەیری سیماو ڕوخساری زۆربەی کرێکارەکانی مەیدانەکە دەکەیت بەهۆی زۆری ڕێژەی عەرەب و خەڵکی شارەکانی ترەوە ناسینەوەو تەرکیز خستنە سەریان قورسە، چونکە وەکو وتم نیوەی زیاتری کرێکارەکان کەس نازانێت چین و خەڵکی کوێن..! هەر دەبینین بەلێشاو خەڵکمان بۆ دێت لەناوچە عەرەبنشینەکان و خوارووی عێراقەوە. زۆربەشیان ئەوانەی کە لێرەن لە گوندەکانی دەوروبەری شارەوە هاتوون، وەکو پێویست گوێمان لێناگرن و بەگوێمان ناکەن. تەنانەت ڕۆژانە هەیانە دەمەقاڵێ و دەنگەدەنگمان لەگەڵدا دەکەن (لەکاتی قسەکانیدا پۆلیسێکی بانگ کردو پیشانیدام کە کرێکارێک بەبێڵ تێیسرەواندبوو پەنجەکانی دەستی زامدار بووبوو، بەخوێن سور بوو بوو).

لەکۆتاییدا...

لەکاتێکدا ئەوە یادی جەژنی کرێکاران دەکرێتەوە، باسی خۆراگری و خەمەکانی کرێکاران دەکرێت، هاوکات شوێنێکیان پێ ڕەوا نابینرێت کە تیایدا بوەستن، لێرەوە دەنگی کرێکاران بەرز دەکەینەوە بۆ لایەنی بەرپرس و پەیوەندیدار بەو کێشەیە، سەرەتا بەپلەی یەکەم پێویستە سەندیکای کرێکاران هەستێت بەبەرزکردنەوەی داوا ڕەواکانیان، داکۆکی لە مافەکانیان بکات، دواتر شارەوانی سلێمانی بەشێوەیەکی ڕەسمی و یاسایی لەناوشار شوێنێک دابین بکات بۆ مەیدانی کرێکاران، ئینجا پارێزگارو ئەنجومەنی پارێزگای سلێمانی، وەک چۆن متمانەی خەڵکەکەیان پێدرا، ئاواش جێی متمانەو خزمەتکاری هاوڵاتیان و بەتایبەت چین و توێژی خوارەوەو زەحمەتکێش و کرێکاران.■

کوڕە هەباس.. لە (بەدرخان) چیت بینی؟!

سەلام مستەفا

□ لەشاری دهۆک و لەژێر دروشمی (چەسپاندنی دەسەڵاتی چوارەم تەواوکردنی پەیامی بەدرخانیەکانە)، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی بەدرخان دووەمین فێستیڤاڵی خۆی سازدا.. فێستیڤاڵەکە ٣ ڕۆژ بەردەوام بوو (٢١-٢٠٠٥/٤/٢٣).. ژمارەیەکی زۆر لەڕۆژنامەنوسان لەهەموو پارچەکانی کوردستان ئامادەی بوون.. چەندین باس و لێکۆڵینەوەی بەپێزی تیا خوێندرایەوەو پێشکەش کرا.. من لێرەدا نامەوێ باس لەسەرکەوتن و سەرنەکەوتنی فێستیڤاڵەکە بکەم.. بەڵام وەک هەموو فێستیڤاڵە ناوخۆیی و جیهانیەکان دەمەوێ هەندێ دیمەنی تەنز ئامێزو سەرنج ڕاکێش ئاماژە پێبدەم کەلەو سێ ڕۆژەدا ڕوویاندا.. دیارە هیچ فێستڤاڵێکیش لەم جۆرە دیمەنانە بەدەر نییە.. دەبا بزانین چی ڕوویدا:

·لافیتە نوسراوو هەڵواسراوەکانی بەردەم کتێبخانەی بەدرخانیەکان سەریان لێشێوابوو لەیەکێکیان نوسرابوو لە (٢١-٤/٢٢) لەوی تریان نوسرابوو (٢١-٤/٢٣) تۆبڵێی خۆشنوسەکە خەیاڵی لای هەڵبژاردن نەبووبێت؟!

·ڕۆژنامەنوسێکی تەمەن ٥٢ ساڵەی کەمێک ڕەشتاڵە غەزەبی میز سەری لێتێکداو لەجیاتی (w.c) پیاوان خۆی کرد بەهی ژناندا.

·شۆفێری پاسە گەورە حەیاتەکەشمان لێ بوو بە ڕۆژنامەنوس.. ئەمە دێرێک لە وتەکانیەتی: (ژیانێکی ئەفریقی و دەستورێکی ئەوروپی)! تۆبڵێی ڕۆژنامەنوسە گەنجەکانی نێو پاسەکە بەجرت و چەقەنە لێدانەوە سەریان لێ تێک نەدابێت؟!

·نان خواردن بەباج و بێ پارە بوو.. بەڵام دەبوایە پارەی ساردیت بدایە! هەقیانە چونکە نرخی ساردیەک پانزە هەزار دینارە!!

·چەندین جار وشەی (قراصنە)م بیست.. خودایە دەبێ چی بێت.. دواجار بۆم دەرکەوت کێشەکە پۆزلێدان و پۆزلێدانی قژێکە کەپارچە پەرۆیەک لەوانی تری جیا کردبوەوە!.. بۆیە دەیانوت قراصنە بەشداری فێستیڤاڵ دەکات!

·برادەرێک کەپێغەمبەریش نازانێت کێ هێنابووی.. ڕووی تێکردم و وتی: بەدرخان ئەوە نەبوو کەلە هەولێر کوشتیان!.. منیش بەتەوسەوە وتم: نەخێر ئەوەبوو کەلە قەرەهەنجیر هەڵیانواسی!!

·برادەرێک وتی: ئەرێ بەڕاست ئەمە فێستیڤاڵی بەدرخانە یان فێستیڤاڵی (اصحاب الکهف) وتم تێ ناگەم.. وتی: نازانم زۆربەی ئەم ڕۆژنامەنوسانە بۆ دانیشتنی بەیانیان نایەن و لەعەسراندا قوت دەبنەوە!

·چاوپێکەوتنێکی (T.V)ان لەگەڵ ڕۆژنامەنوسێکی بەزەوقی سۆرانیدا کرد بەم شێوەیە دەستی پێکرد: (ئەڤەکا میهرە جانەکا مەزنەکا بەدرخانەکا لە دهوکا) بێژەر وەستاندی و تکای لێکرد بە سۆرانی بدوێ!

·لەبەر خاتری گەڕانەوەو هاتنەوەی تەنها کەسێک بەرنامەی دوا ڕۆژی فێستیڤاڵ گۆڕدرا!

·تەنها کەسێک کە گوڵی دابوو لەخۆی ئەویش (ئارێز)ی ڕۆژنامەنوسی لاو بوو.. قوریشی کرد بەسەر هەموو گوڵەکانی نێو باخچەکاندا!

·لە ئوتێل بەهار ژوورێک خەریک بوو ئاو بیبات.. وتیان بۆرییەکە تەقیوە و شکاوە.

·زۆرترین کات فێستیڤاڵ ناوی (خەڵوەتگەی پیری) لێ دەنرا!

·کچە ڕۆژنامەنوسێکی بەتوانا وتی: یەکێک لە دەستکەوتەکانی ئەم فێستیڤاڵە کەشف کردنی بەستن و کردنەوەی پشتێنی بادینانیە.. ئۆخەی ئەوەشم بینی!

·لەناو یەکێک لە هۆڵەکاندا بەفر بەسەر سیاسەتمەدارێکی کورد دا باری.. ببورن بەفر نەبوو.. بەڵکو گەچی سەقفەکە بوو.

·لەگەڵێک سوچ و گۆشەو نێو باخچەکاندا ڕۆژنامەنوسان پرۆڤەیان لەگەڵ خۆیاندا دەکرد کە چۆن ڕووبەڕووی کامێرا بوەستنەوە.. بەیەکێکیانم وت: ئەرێ بەڕاست ئەوە چی دەکەی؟.. وتی: بەشەرەفم ئیعدام خۆشترە!

·لەتاو بەناز کوێستانی.. لەتیف فاتح قوچانی.. لەتیف وتی بابەتەکەم ناخوێنمەوە.. گەر ڕاست دەکەن بۆ هەر بابەتێک بیست دەقیقە.. ئەی بۆ بۆ بەناز سەعاتێکە!.. (لەتیف گیان گوێ مەدە ڕێ خۆت دەزانیت نێرو مێ هەرگیز نیوا و نیوی کۆمەڵ نین!

·لەچوونماندا ئاکۆ کەریم مەعروف چاویلکەکەی لێ ونبوو.. لەهاتنەوەماندا لەملا (هێران)ەوە بۆی دەگەڕا!!

·ڕۆژنامەنوسێکی سۆرانی داهێنانێکی نوێی دۆزییەوە ئەویش: هەردوو وشەی: کاک سەیدا بوو!

·لەیانەی نوسەران.. مەحمود زامدار سوور بوو لەسەر ئەوەی کە هەر ئەو لێپرسراوی حیزبی کەرانە.

·ئیجازەی شۆفێرییان لە ئەحمەد ڕەزا سەند لەبەرئەوەی لەناو بازاری دهۆکدا بە ملازمێکی مروری وت: وەستا گیان دەتوانم لێرەدا بوەستم.. لەسەر وشەی (وەستا) دواتر وشەی (مامۆستا) فریای کەوت کە گوایە نەمووتوە وەستا بەڵکو وتوومە مامۆستا!

·فێستیڤاڵ خەفەریاتیشی تێ کەوت.. ئەو شەوەی کە د. ئیحسان خەفەر دەبێت و مامۆستا عەلی شەونم بەیانییەکەی حەزی لە نیسکێنە دەبێت.. د. ئیحسان بەخۆی و قابلەمەیەک و گونیەیەکەوە مەنجەڵێک نیسکێنەی بۆ دەهێنێ!

·لە کۆلکە دێیەکدا لێپرسراوی یەکەم وتار دەخوێنێتەوە.. کەچی لە دهۆکداو لە فێستیڤاڵێکی وا گەورەدا نوێنەرەکانیان هاتبوون!

·هەموو ئەو سێ ڕۆژە میوەیەکمان نەخوارد.. (ڕۆژنامەنوسێکی بەتەمەن).

·بە حساب دەعوەتن.. سێ ڕۆژنامەوس چل و پێنج هەزار دیناریان لەگیرفانی خۆیان سەرف کرد تەنها بۆ نان خواردن لە ڕۆژی یەکەمدا.. ماڵی حەمید ئەبوبەکر ئاوابێت چل هەزار دیناری بۆ گەڕاندنەوە!

·لە مۆتێل ژیان خواردن بەبێ پارە بوو بۆ میوانان.. بەڵام دەبوایە پارەی چاییەکەت بدایە!

·گۆرانی لەرزان لەرزانەم بیر چووبووەوە دەنا لە سلێمانییەوە تا دهۆک هەر ئەو گۆرانییەم دەوت.. چونکە ئەحمەد ڕەزا لەسەر (١٧٠) سەیارەکەی لێ دەخوری و سوکانەکە بەدەستیەوە دەلەرزی.

·ڕۆژنامەنوسێک لەناو بازاری دهۆکدا سەری دنیای لێ هاتبۆوە یەک.. وتم ئەوە چییە.. وتی خەریکە ئەیکەم بەخۆمدا.. بۆ منارەی مزگەوتێک دەگەڕێم.. گەر منارە نەبێت مزگەوت نادۆزمەوە!

·ڕۆژنامەنوسێک جانتایەکی لەگەڵ خۆیدا هێنا بوو چوار تایەی لەژێردا بوو.. بتکێشایە ١٠٠ کیلۆ دەردەچوو.. وەک ئەوەی بۆ کۆنگرەیەکی دوو مانگی چووبێتە بەریتانیا!

·کەسێک: ئەگەر میقداد زیندوو ببوایەتەوە.. لەو هەموو وتارانە تەنها ئەو تابلۆی هەڵپەرکێ و گۆرانیەیەی پەسەند دەکرد کە یەکەم ڕۆژ نماییش کرا!

·ئەو میوانانەی کەلە ئوتێل بەهار بوون ئێواران جانتایەکیان بەپڕی دەبردە ژوورەوەو بەیانیان هەمان جانتا بەپڕی دەهاتەوە خوارەوەو لە سوچی کۆڵانێکدا بەتاڵ دەکرایەوە.. دیارە لە ئوتێلەکانی دهۆکدا (هین) خواردنەوە قەدەغەیە!■

١١ نەپیرۆن

ئاوات ئەحمەد

دایۆجینێس

□ دامەزرێنەری قوتابخانەی سەگانییەکانە (سینیکەکان) لە سەدەی چوارەمی پێش زاییندا ژیاوە، هەندێک دەڵێن لە ساڵی ٤١٢ دا لەدایک بووەو لە ساڵی ٣٢٧ دا مردووە. باوکی ناوی هیسیزیاسەو پیاوێکی ناسراوی شاری سینۆپە کە ئێستا دەکەوێتە ناو تورکیاوە. لە دەوروبەری ناوەڕاستی سەدەکەدا لە شار دووری دەخەنەوەو پاشماوەی ژیانی لە ئەسیناو کۆرینس بەسەر دەبات. لە ئەسینا دەبێت بە قوتابی ئانستانس. هێڵێکی باریک هەیە لە ژیانی دایۆجینێسدا کە دەیبەستێتەوە بە سۆکراتەوە، وتەیەک دەربارەی ئەفلاتون دەگێڕنەوە کە وتویەتی دایۆجینێس سۆکراتێکی شێتە.

بە بۆچوونی دایۆجینێس گەیشتن بە نیکی (چەمکی سێنتەریی لای سۆکرات) لە ڕێگای خود ئیکتیفاکردنەوە دەبێتو تا کە ڕێگاشە بۆ گەیشتن بە کامەرانی. خودئیکتیفاکردن لە ڕێگای خۆ ڕزگارکردن لە هەمووکۆتو پێوەندێکی دەرەکییەوە دەبێت کە بیبەستنەوە بە جیهانی دەرەکییەوە، وەک کۆتەکانی خێزان یان سنورکارییەکانی کۆمەڵگە، هەروەها دەسبەرداربوونو وازهێنان لە هەموو ئەو بەهاو ئاکارانەی کۆمەڵگە بەرهەمی هێناون. هەروەها لە ناوەوەی مرۆڤیشدا پێویستە لە هەموو هەڵچوون و هەژانێک خۆی ڕزگار بکاتو هیچ جۆرە هەستێکی وەها لە خۆیدا نەهێڵێتەوە کە ببێتە هۆی کرژیی و لاسەنگبوون. لێرەشەوەیە کە دایۆجینێس هەموو جۆرەکانی موڵکایەتیو چێژو خۆشیە دەرەکییەکان ڕەت دەکاتەوە. پێوەست نابێت بە هیچ یەکێک لەو دابونەریتانەوە کە لەناو کۆمەڵگەدا باون، بەمەش کۆنترۆڵی ئەو شانشینەی کردووە کە بە تاقی تەنها هی خۆیەتیو کەس ناتوانێت لێی زەوت بکات، ئەویش خودی خۆیەتی.

ئیتر دایۆجینێس گەڕایەوە بۆ ناو سروشتو جەنگێکی سەختیشی دژی بەها ناسراوەکانی کۆمەڵگە بەرپاکرد. لە شاری سینۆپ دراوێکی ساختە بڵاو ببۆوە، دایۆجینێس و باوکی پێکەوە ئەو دراوەیان شێواندو هەر ئەمەش بووە هۆی ئەوەی لە شار دووری بخەنەوە.

دیارە خۆ دارنین لە هەموو ئارەزوویەک و هەموو ڕەمەکێکی مرۆییانە پێویستی بە مەشقێکی سەختی ئەقڵیو جەستەیی هەیە. بۆ نمونە لە ناوەڕاستی زستاندا، ئەوکاتەی دونیا بەستوویەتیو بووە بە چلوورە، دایۆجینێس باوەشی دەکرد بە پەیکەرێکی برۆنزیدا، بۆ ئەوەی جەستەی خۆی لەسەر بەرگەگرتنی زەحمەتو ناڕەحەتی ڕابهێنێتو ئارەزووە جەستەییەکانی خۆی ڕیشەکێش بکات. هەروەها هەوڵیشی دەدا خەڵک بجولێنێت تا گاڵتەی پێ بکەنو سەر بخەنە سەری، بۆ ئەوەی هەموو هەڵچونێک لە ئاوەزی خۆیدا بکوژێت.

دایۆجینێس بە تەنها دەژیا، پاڵتۆیەکی لەبەر دەکردو بە پێی پەتی دەگەڕا، بەشی زۆری ژیانی خۆی لەناو بەرمیلێکدا بەسەر بردووە. زۆرجار خەڵکی ئەسینا دەیانبینی بە ڕۆژی نیوەڕۆ بە خۆیو چرایەکەوە دەگەڕا، کە لێیان دەپرسی بەدوای چیدا دەگەڕێیت؟ وەڵامی دەدایەوە: بەدوای مرۆڤێکی تەواودا. ڕۆژێکیان منداڵێکی بینی بە لەپی دەستی ئاو دەخواتەوە، ئەمیش قاپێکی هەبوو بۆ ئاو خواردنەوە بەکاری دەهێنا، یەکسەر دەیشکێنێتو دەڵێت "ئەم منداڵە فێری کردم کە هێشتا شتێکم هەیە کە پێویستم پێی نیە؟". جارێکیان ئەسکەندەر دەچێتە لای، لێی دەپرسێت چیت بۆ بکەم؟ ئەویش لە ناو بەرمیلەکەیەوە پێی دەڵێت: بەری هەتاوەکەم لێ مەگرە. ئەسکەندەریش وتە نێودارەکەی دەڵێت "ئەگەر ئەسکەندەر نەبوومایە، دایۆجینێس دەبووم".

نمونەی باڵای دایۆجینێس هێرکولێسی پاڵەوان بوو، کە توانیبووی بەرگەی ئەو هەموو ناڕەحەتییانە بگرێتو هەموو ئەو ئەرکانە جێبەجێ بکات کە پێی ڕاسپێردرابوون. ئیتر لە ژیانێکی هەژارانەدا دەژیاو خاوەنی هیچ شتێک نەبوو، لە هەرکوێیەک خەوی بهاتایە دەنوست. ئەمانەش هەمووی بوون بە یاساو ڕێسا گشتییەکانی پێڕەوەکەیو شێوازی بیرکردنەوەی سەگانییانە. هەربۆیەشە سەگ ببوو بە دروشمی ئەو قوتابخانەیە، چونکە دەیانویست وەکو سەگ بژین. لە ڕاستیدا ئەم ناوە لە لایەنی نەیارەکانەوە لە قوتابخانەکە نراوە، بەڵام دایۆجینێس پەسەندی کردووەو شانازیی پێوە کردووە. دایۆجینێس ڕقی لە هەموو شێوازەکانی پەروەردەکردنو خوێندنی تیوریی بووە. دایۆجینێس گیانێکی قۆشمەو گاڵتەجاڕیشی هەبوو، زۆریش سوور بوو لەسەر ئەوەی ڕاو بۆچوونەکانی خۆی بسەلمێنێتو هەرگیز گوێی نەدەدایە ڕەخنەو تیزپێکردنی بەرامبەرەکەی.

لە سەروەختی مردنیدا قوتابییەکانی لێی دەپرسن: ئەگەر مردیت، تەرمەکەت چی لێ بکەین؟ ئەویش پێیان دەڵێت "لەو دەشتە فڕێی بدەن" قوتابییەکانی دەڵێن: "ئاخر دڕندە لاشەکەت دەخوات" دەڵێت "کەواتە دارێک بدەنە دەستم" قوتابییەکانیشی بە سەرسامی دەڵێن" جامردوو داری بۆ چییە؟" ئەویش بە پێکەنینێکەوە دەڵێت: "ئەی لاشەی بۆ چیە؟".

دوای مردنی پەیکەرێکی لە مەرمەڕ لە شێوەی سەگێکدا بۆ دروست دەکەن، چەند کتێبو نوسینێک دراوەتە پاڵی دایۆجینێس لەوانە کتێبێک بەناوی "شاری نمونەیی" هەروەها دەشڵێن چەند ڕامایەکی نوسیوە. وەلێ لە ڕاستیدا ژیانی خۆی فەلسەفەکەی بووەو گەلێک ئەفسانەو حیکایەتی سەیر سەیر دەربارەی دەگێڕنەوەو بوونەتە هۆی ئەوەی بۆچوونێکی تەماویی لە زەینماندا دروست بکەن دەربارەی ئەم پیاوە سەمەرەیە. ■

سوکرات

فەلسەفەی لەئاسمانەوە دابەزاندە سەر زەوی

ئا/ سەلام عەبدولکەریم

□ ئەگەر مێژوونووسانی بواری فەلسەفە هاوبەنگ بن لەسەر ئەوەی کەسوکراتی فەیلەسوفی یۆنانی بەدامەزرێنەری یەکەمی فەلسەفەی ڕەوشت دادەنرێت، ئەوا هۆکارەکەی دەگەڕێتەوە بۆ بایەخدانی سوکرات بەلایەنە کردارییەکانی ڕەفتارو بیرکردنەوە لەبابەتەکانی سروشت، ئەمانەش ئەو بابەتگەلەن کەخوێندنگە فەلسەفیەکانی ئایۆنیاو ئیلیا بیروڕای جیاوازیان دەربارەی هەیەو بڕوایان وایە کە سوکرات فەلسەفەی لەئاسمانەوە دابەزاندۆتە سەر زەوی.

سوکرات لە ئەسینا ساڵی (٤٦٩ پ.ز) لەدایک بووەو ژیانی وەک باوکی بەهەڵکۆڵینو پەیکەرتاشی دەست پێکردووە، بەڵام سوکرات لەتەمەنی منداڵیەوە ئەم پیشەیەی وازلێهێناوەو ڕووی کردۆتە ژیانی فەلسەفە و فێربوونی فەلسەفە، بەتایبەت بڕوای وابووکەپەیامی ئەولەبواری فەلسەفەدا خودا بۆی دیاریکردووە. هەروەک خۆی بەخزمەت گوزاریی خواوەند زانیوەو کارکردنی لەبواری فەلسەفەدا بەتەکلیفی ئەو زانیوە.

سوکرات ژیانی لەنێو خەڵکیو لەشەقامو بازاڕو یاریگەکاندا بەسەر بردووەو هەمیشە بەشداری کۆڕو کۆبونەوەو گفتوگۆکانی کردووە، سوکرات لەگفتوگۆکانیدا بەردەوام هەوڵی دەداکەوەڵامی ئەو هەڵانە بداتەوە کە (سۆفستاییەکان) دایان دەهێناو بەحسابی خۆیان چاکسازییان لەدەروونی لاوەکاندا پێدەکرد.

ئەوەی دەربارەی دادگایی کردنەکەی زانراوە، ئەوەیە کە سوکرات تاوانبار کراوە بەلادینی لەکۆتایی ژیانیداو ئەو تۆمەتەش سەری کێشا بۆ دادگاییکردنو فەرمانی لەسێدارەدانی بۆ دەرکراو فەرمانەکەش بەخواردنەوەی ژەهر لەلایەن سوکراتەوە پراکتیک کرا.

هەڵوێستی سۆفستایی

ڕۆڵی سوکرات لەمێژووی فەلسەفەدا بەگشتیو فەلسەفەی ئەخلاقی بەتایبەت زۆر مەزنە، لەم باسەدا تیشکێک دەخەینەسەر فەلسەفەی ئەخلاقی لای سوکراتو دواتر ئاماژە بەرەگەزە ئەخلاقیەکان لەبیرکردنەوەی سۆفستاییەکاندا، ئەو ڕەگەزانەی کەهەریەکە لە سوکراتو ئەفلاتونو ئەرستۆ بایەخیان پێداوەو وەڵامیان داوەتەوەو ئەو هەڵانەیان دیاریکردووە کەسۆفستاییەکان تێی کەوتوون.

ئەگەر بەدوای فاکتەرەکانی دەرکەوتنی بزوتنەوەی سۆفستاییەکان بگەڕێین، ئەوا چەند هۆکارێکی کۆمەڵایەتیو سیاسی ڕۆڵی هەبووە لەدەرکەوتنیداو ناکرێ وازی لێبهێنین، سەرکەوتنی دیموکراسی دوای تێکشکانی فارسەکان لەبەردەم یۆنانییەکانداو پێویستی خەڵکی بۆ فێربوونی دواندنو جەدەلو بەکارهێنانیان لەدادگایی کردنو جگە لەویش لەڕۆڵی دادوەرییدا یاخود سیاسیدا. پاڵنەری یەکەم بوو.

ئەم هۆکارانە بوو بەهۆی دەرکەوتنی گروپێک لەخەڵکی کەپێیان دەوترا لەبنەڕەتدا (مامۆستای ڕوونکردنەوە) کەموناقەشەکانیان زیاتر لەگەڵ لاواندا بوو، ئەو لاوانەی لەبەرامبەر فێرکردنی دواندنو هونەری قسەکردندا ڕێژەیەک پارەو کرێیان دەدا. ئەو جەدەلەی ئەوان فێری دەبوون زۆرجار سەری دەکێشا بۆ هەڵەو ئەم جەدەلە دواجار پرەنسیپەکانی مۆراڵی و کۆمەڵایەتیشی گرتەوە، واتە گفتوگۆکانیان موناقەشەی ماناکانی چاکەو خراپە، ڕەواو ناڕەوا، دادپەروەریو ستەم، چاکەکاریو خراپەکاری لەخۆ دەگرت لەمانا مۆراڵیو سیاسیو کۆمەڵایەتیەکانی دیکەش.

دیاردەکانی مەعریفەو ڕاستی

بۆئەوەی لەلایەنە مۆراڵییەکانی فەلسەفەی سۆفستاییەکان تێبگەین، پێویستە هەڵوێستیان لەمەڕ مەعریفە بخەینەڕوو، ئەگەر سوکراتو ئەفلاتونو ئەرستۆ هێرشیان کردبێتە سەر سۆفستاییەکان، ئەوا هۆکارەکەی تاوانبارکردنی ئەوان بووە بەوەی کەتەنها بایەخیان بەڕوکەشی مەعریفە داوە بەبێ ڕاستی.

ئەرستۆ دەبێژێ: "وتەی سۆفستاییەکان دەکرێ لەو جۆرە وتانە دابنرێت کەبایەخ بەڕوکەشی مەعریفەو چوارچێوە دەرەکییەکەی دەدات، بەبێ ئەوەی بایەخ بەڕاستی مەعریفەو ناوەڕۆکەکەی بدەن، هەروەک سۆفستاییەکان پارە لەپیاوێک وەردەگرن لەبەرامبەر ئەوەی تەنها فێری ڕواڵەتە دەرەکییەکانی مەعریفەی دەکەن بەبێ حەقیقەتی مەعریفە.

ئەگەر دەربارەی گرنگترینی کەسایەتی نێو سۆفستاییەکان پرسیار بکەین، ئەوا زۆربەیان ناوو ناوبانگو نفوزیان هەبووە، لەوانەش (بروتاگوراس ٤٨٠-٤١٠ پ. س)، (گۆرگیاس ٤٨٠-٣٧٥ پ.ز) لێرەوە تیشکێک دەخەینە سەر گرنگترین لایەنەکانی ژیانی هەریەکێک لەو دووانە.

بروتاگۆراس تاوانبار کراوە بەبێ دینی کەلای یۆنانییەکان زانراو بووە، فەرمان دراوە بە لەسێدارەدانی خۆی و سوتاندنی کتێبەکانی، بەڵام توانی هەڵبێتو ڕابکات، پاشان لەکاتی ڕاکردنیدا مردووە. هۆکاری ئەم تاوانبارکردنەشی ئەوەبووکە کتێبێکی بەناوی (ڕاستی)یەوە نوسیوەو ئەم وتەیەی لەکتێبەکەی ڕوون دەکەینەوە کە دەڵێ:

"زانست ناتوانێ یەقینی هەبێت بەوەی کەخواوەندەکان ئامادەن یاخود نائامادە، ئەمەش کۆمەڵێ لەمپەری لەنێوان منو ئەم جۆرە زانستانەدا داناوە، بەتایبەت ئەو مەسەلەیە یەکێکە لەمەسەلە نادیارەکان، لەکاتێکداکەژیان بۆ خۆیشی ماوەیەکی کورتە".

لەگرنگترین ئەو وتانەی بروتاگۆراس لەکتێبەکەیدا (ڕاستی) باس کردووە، ئەوەیە کە دەبێژێ: "مرۆڤ پێوەری هەموو شتەکانە، هەروەک پێوەری بوونو نەبوون، تیایداو دیسان پێوەری نەبوونەو ئەوەش کەنابینرێت".

ئەگەر بمانەوێ لەمانای ئەم دەستەواژەیە تێبگەین لەتێڕوانینی ئەفلاتونەوە کەڕەخنەیەکی زۆر توندی لەسۆفستاییەکان گرتووەو بەبیروڕاکانی سوکراتی مامۆستای کاریگەر بووە، ڕەخنەکانی زیاتر ئاراستەی (تیتیاتوس) کردووە، ئەفلاتون دەڵێ: مانای دەستەواژە کە ئەوەیە کە شتەکان بەنیسبەت منەوە مانایەکی خۆی هەیەو بەنیسبەت ئەویشەوە مانایەکی خۆی هەیە، تۆ مرۆڤیتو منیش مرۆڤم.

هەروەها ئەفلاتون مەبەستی ئەوەیە کەتاکە کەس تەنها بریتیە لەتاکە کەس، بەڵام مرۆڤ وێنای جۆرێکی مرۆیی دەکات.

ئەگەر تاکەکان لەهەستو شعوریاندا جیاواز بن ئەوا ئەو هەستانە دژی یەکترینو شتێک نیە کەجێگیر بێت، بەڵکو هەموو شتەکان لەگۆڕاندان، بەوەش ڕاستی ڕەها هەڵدەوەشێتەوەو ڕاستیەکان بەگوێرەی فرەیی کەسەکان جۆراوجۆر دەبن، هەروەک حاڵەتی کەسەکانیش بەهەمان شێوەیە.

ئەگەر سۆفستاییەکان مەعریفەیان بۆ هەستەکان بەبێ عەقڵ گێڕا بێتەوەو دەڵێن: تاکە کەس پێوەری هەموو شتەکانە، ئەوا بیردۆزەکەیان لەبواری مۆراڵدا پراکتیک کردووە، ئەوان وا دەبینن کەتاکە کەس پێوەری ڕاستگۆییو درۆزنییەو دیسان پێوەری چاکەو خراپەشە. ئەگەر هاتوو پێوەرەکانی چاکەو خراپەو دادپەروەریو ستەمو چاکەکاریو خراپەکاریمان بۆ تاکە کەس گێڕایەوە وەک تاک، ئەوا ڕاستی مۆراڵیمان کردۆتە ڕێژەیی نەک ڕەها، هەروەها گۆڕاون، نەک جێگیر، ئەو ڕاستیانەش لەکاتێکەوە بۆ کاتێکی تر دەگۆڕێن، بەگوێرەی جیاوازی تاکەکان بەڵکو بەگوێرەی جیاوازی حاڵەتەکانی تاکە کەسێکیش.

لەعەدەمییەتدا

لەڕاستیدا گومانگەرایی دیاردەیەکە لای سۆفستاییەکانو بەتایبەت لای گۆرگیاس کەیەکێکە لەگەورە نوێنەرەکانی مەزهەبی سۆفستاییەکان، ئەوان کتێبێکیان هەیە بەناوی (لەعەدەمییەتدا) و گرنگترین بابەتەکانی نێو ئەو کتێبە پێکهاتووە لە:

١-هیچ شتێک بوونی نییە ٢-ئەگەر تەسلیم بوون بووین بەشتێک، ئەوا تاکە کەس بێ بەش دەبێت لەئیدراکو هەست کردنەکانی ٣- ئەگەر بەوەش تەسلیم بووین کەتاکە کەس هەستو ئیدراکی بەو شتە کردووە، ئەوا بەو ڕێژەو ئەندازەیە نیە کە بەکەسانی تری ڕابگەیەنێت.

هەڵوێستی سۆفستاییەکان لەبەرامبەر مەعریفە هەمان هەڵوێستە لەبەرامبەر مۆراڵدا، بەجۆرێک ڕێژەییو گۆڕان لەهەست کردنی ناوەکی هەموو تاکێکدا بۆ شتێک، بەڵام جیاوازی مەعریفە لەحاڵەتی ئیدراکی تاکێکدا لەکاتێکەوە بۆ کاتێکیتر، هەموو ئەمانە وێنەیەکی وردلەبواری مۆراڵدا پێکدێنن، بەها مۆراڵییەکان بەرەهایی جێگیر نین، بەڵکو بەگوێرەی ڕەوشی هەموو تاکەکان دەگۆڕێن.

ئەگەر سۆفستاییەکان پەیوەندییەک دروست دەکەن لەنێوان بیروڕاکانیان لەتیۆریای مەعریفەو بیروڕاکانیان لەتیۆریای مۆراڵدا، ئەوا سوکرات کە لەمێژووی فەلسەفەدا ناوی دەرکردو یەکێکە لەوانەی کەڕەدی بیروڕاکانی سۆفستاییەکانی داوەتەوەو کەموکورتی تێدا دۆزیوەتەوە. هاوکات هەمان پراکتیککردنی تیۆریاکەی سوکراتمان لەمەعریفەو تیۆریاکەی لەمۆراڵدا دۆزییەوە. بەشێوەیەک ڕەگەزە هاوبەشەکانی فەلسەفەی مۆراڵیو مەعریفیان لەیەکتریدا هەست پێکردو جگە لەمانەش سوکرات توانیویەتی پەیوەندییەک لەنێوان چاکەکاریو زانستدا دروست بکاتو دەتوانین بڵێین کەڕەوشتی وی وێنای مۆراڵی مەعریفە دەکات.

سوکراتو فەلسەفە مۆراڵییەکەی

سوکرات هەوڵی داوە بۆ شیکردنەوەی مانای زاراوەکان بەوردی و دیاری کردون، تەنانەت دوورکەوتۆتەوە لەبەکارهێنانی یەک دەربڕین زیاتر لەمانایەک، هەروەک سۆفستاییەکان ئەمەیان دەکرد. لەڕوانگەی گفتوگۆکانیەوە سوکرات هەمیشە هەوڵیداوە مەبەستی زۆرێک لەدەربڕینو وشەکان دیاری بکات، ئەو ڕێگەیەش کەگرتبوویە بەر بریتی بوو لەوەی کەتەنها پشتی بەهەستەکان نەدەبەست، لەکاتێکدا سۆفستاییەکان وەک بنەمایەک پشتیان پێ دەبەست.

ئەم بایەخدانە بەگەڕان بەدوای مەعریفەدا، دیسان لەبواری مۆراڵیشدا دەیدۆزینەوە کەبایەخێکی مەزنی پێداوە، بەشێوەیەک کەشەقامی فەلسەفەکەیو بیرکردنەوەی شوێنێکی بنەڕەتی لەفەلسەفە مۆراڵییەکەیدا داگیر کردووە.

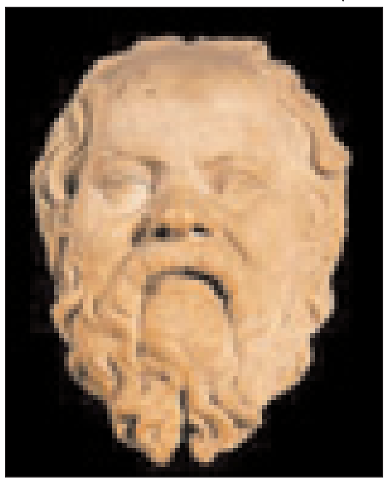

بەتەواویش سوکرات دوورکەوتۆتەوە لەڕوانین لەسروشتی مادیوگەڕان بەدوای بنەمای گەردونو ئەو ڕەگەزانەی کە لەم گەردونە مادییەدا دەبینرێن.

لەم نێوەندە دا ئەو وتەیەی دواندەری ڕۆمانی ناودار (ئیشرۆن) ڕاستە کەدەربارەی سوکرات دەڵێ: "ئەو فەلسەفەی لەئاسمانەوە دابەزاندۆتە سەر زەوی، واتە گۆڕانی بەسەردا هێنانەوە لەگەڕانو پشکنینی گەردونی دەرەکیەوە بۆ جیهانی ناوەکیی، واتە جیهانی مرۆڤ خۆی".

دەتوانین گرنگترین لایەنەکانی فەلسەفە مۆراڵییەکەی سوکرات بخەینەڕوو، دەربارەی ئەو پەیوەندییەی کە لەنێوان تیۆریاکەی لەمەعریفەو تیۆریاکەی لەمۆراڵدایە. هەروەک کۆششەکانیشی دەبینرێتەوە لەپێناوی ڕەتکردنەوەی وتەی سۆفستاییەکاندا.

سوکرات هەوڵیداوە لەبواری مەعریفەشدا - کە چەمکە مۆراڵیەکان دیاری بکات وەک (چاکەکاری، دادپەروەری، ئازایەتی، پاکێتیو زۆر چەمکی تریش).

مەبەستیشی لەوە خستنەڕووی ئەو هەڵانەیە کە سۆفستاییەکان تێی کەوتوون، ئەگەر بگەڕێینەوە بۆ گفتوگۆکانی ئەفلاتون کە لەکاتێکی زووی ژیانیدا نوسیویەتیو وێنای فیکری سوکرات دەکات، ئەوا دەتوانین بەگفتوگۆ سوکراتیەکان ناویان ببەینو زۆر کۆششی سوکرات بەدی دەکەین لەگەڵ ئەندامانی کۆڕی گفتوگۆکەدا لەزۆرێک لەپێناسەکانداو حەقیقەتی دادپەروەریو ئازایەتیو چاکەکاریو خراپەکاری بۆ دیاریکردووین.

سوکرات گاڵتەپێکردنو لەدایک بوون

پرۆگرامەکەی سوکرات بەدوو قۆناغدا تێدەپەڕێت کەبریتین لەگاڵتەپێکردنو لەدایک بوون، لەقۆناغی گاڵتەپێکردندا، سوکرات وا دەست پێدەکات کە کەسێکی نەفامە بەحەقیقەتی ئەو چاکەکارییانە، واتە ئەو لەو قۆناغەدا نەزانیو نەفامی دروست دەکاتو پرسیار دەوروژێنێتو دواتر ئەو گومانانە ڕوون دەکاتەوە کە لەهەندێ پێناسەکردنو ڕوونکردنەوەی ئەو ڕاستیو بەها مۆراڵییانەدا ڕووبەڕوومان دەبنەوە. لێرەوە ئەم قۆناغە بەلایەنی ڕەخنەیی لەفیکری فەلسەفیدا ئەژمار بکەین.

بەڵام قۆناغی دووەم کەقۆناغی لەدایک بوونە، ئەوا دەتوانین پەی بەبیرۆکەیەکی پۆزەتیڤو بونیاتنەر لای سوکرات ببەین، ئەو لەم قۆناغەدا دەیەوێ هەوڵبدات کەئەو ڕاستیە پوخت بکاتەوە کە لەدەروونی مرۆڤەکاندا ئامادەیی هەیە، واتە دەیەوێ بیدۆزێتەوەو بیهێنێتە دونیاوە، دوای ئەوەی کەلەقۆناغی یەکەمدا گومانو ڕەخنەی دەوروژاندو ئەوەش ڕێگە خۆشکردنێکە بۆ قبوڵکردنی حەقیقەت لەقۆناغی دووەمدا.

بەوەش پرۆگرامەکەی سوکرات لەم بوارەدا وێنای ئەو داناییە دەکات، کەبەڕستەیەک گوزارشتی لێکردووەو لەسەر پەرستگەی (دلف) نوسراوەتەوە، کاتێک وتویەتی: "خۆت بناسە" واتە حەقیقەتی لەدەرونی مرۆڤ ڕزگار کردووە، واتە لەدەروونەوە هێناویەتیە بوون، سوکرات وای هەست کردووە کە بەم کردارەی، هەمان ڕەفتاری دایکی دووبارە کردۆتەوە، هەموو جیاوازیەکیش بریتیە لەوەی کەدایکی جەستە دێنێتە بوون، بەڵام سوکرات حەقیقەت لەدەرونی خەڵکی دێنێتە بوون.

٢-سوکرات دەبێژێ: "چاکەکاری زانستو زانیارییە، بەڵام خراپەکاری نەفامیو نەزانییە". مانای ئەمە ئەوەیە کەچاکەکاری دەکرێ مرۆڤ مەعریفەی پێی هەبێت، بەڵام خراپەکاری لەگەڵ نەفامیدایە. لێرەوە سوکرات یەکێتیەک دروست دەکات لەنێوان چاکەکاریو مەعریفەدا بەشێوەیەک تاکە کەسێک لەخەڵکی هیچ خراپەکارییەک بەئەنقەست ناکات، بەڵکو بەهۆی کەمی مەعریفەوە ئەنجامی دەدات، ئەو مەعریفەیەی ئەگەر بۆ هەموو خەڵک دەستەبەر بکرێت، ئەوا هەموویان دەبنە چاکەکار.

ئەم وتەیە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کەسوکرات سروشتی چاکەکاری لای هەموو خەڵکی پێویست دەکات، بەشێوەیەک ئەگەر هاتوو ژمارەیەک لەخەڵکی خراپەیان ئەنجامدا، ئەوا هۆکارەکەی ئەوە نییە کە سروشتی خۆیان خراپەکارە، بەڵکو هۆکارەکەی دەگەڕێتەوە بۆئەوەی کەنەفامن بەچاکە. هەروەک دیسان بەڵگەیە لەسەرئەوەی کەسوکرات پێچەوانەی سوفستاییەکانە لەوەدا کەئەوان وا دەبینن تاکە کەس پێکهاتووە لەتێکەڵەیەک لە (شەهوەت، ئارەزوو، و چێژی هەستی)، ئەو پەیوەندییە بەهێزەی کە لەنێوان چاکەکاریو مەعریفەدا هەیە (سوکراتو ئەفلاتون)ی جیاکردۆتەوە لەوانی تر، هەروەک فەیلەسوفی گەورەی ئینگلیزی (برتراند راسل) دەڵێ ":ئەم حاڵەتە بووە بەدیاردەیەک لەهەموو فیکری یۆنانیدا" ئەگەر بەراورد بکرێت بەمەسیحیەت.

ئەخلاقی مەسیحیەت دڵی پوخت دەکاتە بنەمایەکی جەوهەریی. هەروەها دڵی پوختیش لانی کەم لای نەفامیش بوونی هەیە، هەروەک لای زانایەکیش بوونی هەیە.

٣-ئەگەر سۆفستاییەکان ڕێساکانی مۆراڵیان بەڕێژەییو گۆڕاو لەکەسێکەوە بۆ کەسێکی ترو لەباروdۆخەکانیشدا جیاواز ئەژماركردبێت، ئەوا سوکرات هەوڵیداوە کەئەو ڕێسایانەی مۆراڵ جێگیر بکات بەجۆرێک کە ملکەچ نەبێت بۆ هیچ کۆتو پێوەندێکی کاتو شوێن. سوکرات بەرگری لەپێوەرە بابەتیەکانی مۆراڵ دەکاتو کۆششی خۆی خستۆتە گەڕ بۆئەوەی کەڕێساکانی مۆڕاڵ لەو پێوەرانە دووربخاتەوە کەمۆراڵ ناچار دەکەن لەسەر ڕێسای یەقینی دابمەزرێت.

هاوکات سوکرات لەگفتوگۆکانیدا بڕوای بەوە هەبووە کە دوو بنەما هەیە بۆ ژیانی مۆراڵی ئەوانیش یاساکانی دەوڵەت و یاساکانی خواوەندن، سوکرات ئامادە نەبوو وەڵامی داواکاریو ئارەزوی خوێندکارەکانی بداتەوەو لەمردن ڕابکات کاتێک لەدادگایی کردنەکەیدا، بڕیاری ژەهرخواردن کرا، ئەمەش وەک ڕێز گرتنێک بوو لەیاساکانی دەوڵەت، بەڵام سوکرات ئارەزووی گەڕانو پشکنینی دەکرد بەدوای ئەو پێوەرو ئاستانەدا کەشمولی تروقوڵترن لەو یاسایانە، ئیتر گرنگ نەبوو بەلایەوە داب و نەریتی بن کە لەدەوڵەتدا خۆیان دەنوێنن، یاخود خواوەندی بن. هەمیشە هەوڵیداوە ژیانێکی مۆراڵیو پڕ چاکەکاری دروست بکات لەڕوانگەی مەعریفەوە.

ئەوەی باسکرا پوختەیەک بوو لەلایەنەکانی فەلسەفەی مۆراڵی لای سوکرات، لەهەردوو بواری ڕەخنەییو پۆزەتیڤیەوەو بێگومان خاڵی نیە لەڕەخنە. سوکرات هێرشی کردۆتە سەر سۆفستاییەکان، بەڵام تەنها لایەنە نەگەتیڤەکانی دەست نیشان کردووە، ئەگەرنا سۆفستاییەکان سوودی زۆریشیان هەبوو، بەتایبەت ئەو لایەنانەی کەزۆر تێزی مرۆییو هیومانی تێدا بەرجەستە بوو، دواتر ئەم تێزانە بوونە خاڵی فیکری گرنگ لەسەردەمی ڕێنیسانسو مۆدێرنەدا.

جگە لەوەی کەسۆفستاییەکان بانگەشەیان بۆ هیومانیزمو باوەڕبوون بەتاکە کەس دەکردو پیرۆزیان دەکرد، هەروەک ئەم سۆفستاییانە هەندێ بابەتی فەلسەفەی گرنگیان وروژاند کەجیاواز بوو لەو بابەتانەی کەپیاوانی خوێندنگەی ئەیونیاو ئیلیا باسیان دەکرد، ئەمانە بەڵگەن لەسەر چاکەی سۆفستاییەکان، جگە لەوەی هەندێ بیروبۆچونیان زیادەڕۆییو هەڵەی تێدایە.

هەروەها بەدەر لەمانە سوکرات یەکێتیەکی دروست کردبوو لەنێوان چاکەکاریو مەعریفەدا، ئەم یەکگرتنە، یەکێتیەک بوو لەنێوان دوو شتدا کەپێویست نەبوو گونجانو ڕێکەوتن لەنێوانیاندا هەبێت، لەکۆنیشەوە ئەرەستۆ ئەم بیروڕا سوکراتیەی ڕەت کردبووەوە لەوەدا کەچاکەکاری بدرێت بەسەر زانستو مەعریفەدا.

دواجار گرنگە ئەوە بڵێین کەهەموو کەسێک چاکەو خراپە دەزانێت، لەگەڵ ئەوەشدا لەچاکە ڕادەکاتو خراپە ئەنجام دەدات.

سەرچاوە: گۆڤاری (العربی)ی چاپی کوەیتی، ژ (١٦٩)، مانگی (١٢)ی ١٩٧٢، ل (٦٧-٧١).■

دەستخۆش د. پیربال!

خوێندنەوەی کتێب / چەند نامەیەکی فەرەنسی

حەمەی ئەحمەد رەسول

□ دکتۆر یەکێکە لەو نووسەرو وەرگێڕو ئاکادیمیانەی جێگەی تایبەتی خۆی لەبواری فەرهەنگیی و ئەدەبیی و رۆشنبیری کوردیماندا کردۆتەوەو هەموو کارەکانی شایانی خوێندنەوەو لەسەرنووسین و لێڕامانن.. کارەکانی ئەچنە خانەی خوێندنەوەی واقیعی کوردییەوە بەمۆدیلێکی رەخنە ئامێزو مۆدێرنەوە.. بەڵام ئەوەی لەم وتارەدا پونتی لێدوان و رانان و خوێندنەوەیە، خوێندنەوەو خستنەبەرچاوی پەرەگراف و تایتڵی ئەو بابەتانەیە لەکتێبی "چەند نامەیەکی فەرەنسی" داکە د. فەرهاد پیربال لەفەرەنسییەوە کردوونی بەکوردی، چونکە ئەو (٢٩) نامەیەی رۆژنامەنووسی فەرەنسی - فرێدریک بۆڵموندۆ - لەکوردستانەوە بەفاکس بۆ گۆڤاری (Lepoint) لۆپوانتی پاریسی ناردووەو دکتۆر بەکوردییە رەوان و بەپێزەکەی خۆی کردوونی بەکوردی و لەتوێی کتێبێکدا بەچاپی گەیاندوون، شایانی ئەوەیە هەموو کوردێک بەگشتی و هەموو نووسەرو رۆژنامەنووسێک بەتایبەتی زۆر بەپەرۆش و بەجیدییەوە بیخوێننەوەو وانەیەکی لێوەفێربن، لەوەدا کەچۆن ریپۆرتاژو ستوون بۆ رۆژنامەیەک ئامادە ئەکرێت، لەوەدا کەدیاردە سرک و بچکۆلەو پەنهان و شاراوەکان پەردەیان لێهەڵماڵدرێت و رووناکیان بخرێتە سەرو ببنە کەرەستەی نووسین و ئاوڕ لێدانەوە، هەر بەزمانەکەی (فرێد ریک) رەخنەئامێزانەو واقیعیانە ئەوەی ژێر بەرێ بخرێتە سەر بەرەو بەئاشکرایی و بەشەفافییەتەوە بگەیەنرێتە ئاستی راڤەو لێکۆڵینەوەوە.. پێشەکی وەرگێڕ زۆر لێهاتووانەو بەخەمخۆرییەوە وتەیەکی گۆرانی شاعیری هەڵبژاردووەو کەدیارە بەدوایداگەڕاوەو بەئاسانی و حازر بەدەست لەبەردەستدا نەبووە، ئەو وتەیەی گۆران سەبارەت بەرۆژئاواییەکان و رۆژهەڵاتییەکان بەتەواوەتی لەگەڵ ناوەڕۆکی تێکڕای نامەکانی فرێدرێک - دا یەکدەگرنەوەو ئەمەش مانای سەلیقەیی وەرگێڕ دەبەخشێ.

×نامەی یەکەمی فرێدرێک بۆکریستۆف کلۆدیلی سەرنووسەری گۆڤاری لۆپوانتە لەپاریس (کەیەکە یەکە لەو گۆڤارەدا بڵاویکردوونەتەوە!) باس لەوە دەکات کە لەگەڵ گەیشتنیدا بەسنووری کوردستانی باشوور لە (ئیبراهیم خەلیل) ئیدی حکومەتی ئەقلیم سێ یاوەر - سێ پێشمەرگە - ی چەکداری لەگەڵدا ناردووەو بەمەبەستی پارێزگاری کردن بوونەتە جێگەی دڵشادی و بەختەوەرییەکی فرە بێپایانی فرێدریک ئەوەتا لەو رستەیەدا ئەڵێت: (باوەڕم پێدەکەی، لێرە، لەهەولێر بەتەواوەتی وا هەست بەخۆم دەکەم پاشایەکم، هێندە قەدریان گرتوم و خزمەتیان کردووم!) پاشان ئەڵێت: (سەیرە ئەم میللەتە، ئەم رۆژهەڵاتییانە چەند قەدری ئەوروپاو ئەوروپاییەکان دەگرن! تێناگەم مەسەلە چییە؟ تۆ قەت بیرت لەمە کردۆتەوە هۆی ئەمە چییە؟!).

ئەم رستەیە دەروازەی بابەتێکی ئێجگار فراوان لەسەر مەسەلەی رۆژهەڵاتناسی و ئەقڵی رۆژئاواو کەلتووری رۆژهەڵات ئەخاتە سەر گازی پشت و ئاسەوارو کاریگەرییەکی بەئێش لەمێشکی رۆژهەڵاتییەکی رۆشنبیردا بەجێدێڵێت و مافی ئەوەی دەداتێ ئەمیش بپرسێ ئاخۆ ئەگەر ئەمیش لەسنورەوە ئاوەها رێزی لێئەگرن و چاودێری و رێنومایی ئەکەن و ئەیپارێزن لەبەڵاو ئاشووبی دەست رۆژگاری رەشی کۆمەڵگەیەکی ئاوەها قەدەری کەهەر هیچ نەتکوژێت، ئۆتۆمبیل سواری سەرت ئەبێ هەر عەرەبانەیە قاچ و لوولاقت ئەشکێنێ و.. تاد.

هەروەها رستەیەکی لەوە کاریگەرتر تۆمار ئەکات و ئەڵێت: (ئێستا لەوە تێدەگەم کەرۆژهەڵاتناسە ئەوروپاییەکان، کەهاتوونەتە ناو ئەم میللەتانەی رۆژهەڵات، بۆچی هەمیشە بەچاوێکی نزم لەنەتەوەکانی رۆژهەڵات دوواون!) لێرەوە رۆشنبیرو نووسەران ئەبێت لەو هۆکارانەش بکۆڵنەوەو بچنە ژێر پێستەوە کەوا بۆچی و خەتای کێیە، ئەو دیاردەیە دروست بووە، میللەت خۆیان بەنزم دەزانن یاخود رەفتاری زێدەڕەوی حکومەت و دەسەڵاتە وا لەرۆژنامەنووسێک ئەکات بڵێت: (وا هەست بەخۆت دەکەیت کەوەزیرێکی وڵاتی خۆتیت/ل٦).

هەروەها بڵێت: (ئێستا لەهوتێلێکی پێنج ئەستێرەییدا دایاننلوم/ل٦)..

بۆ وەڵامی ئەو پرسیارە بەئێش و ئازارەش کە کێ هانی ئەوروپاییەکان دەدات بۆ بەنزمی بڕواننە رۆژهەڵاتییەکان فەرموون بزانن فرێدریکی رۆژنامەنووس چی ئەڵێت و چۆن لەلاپەڕە (١٠)دا کاتێک لەچێشتخانەیەک بووەو داوای لەموسیقاژەنێکی گەنج کردووە کەفەخفوورییەکەی بۆ لەسەر مێزەکەی ئەوبەر دابنێ، بەڵام گەنجەکە ئەو داخوازییە رەتدەکاتەوەو ئەمیش تووشی شۆک ئەبێت و بۆیە لەنامەی دووەمداو لەلاپەڕە (١١)دا ئەنووسێت: ئەمە یەکەمین کەسی ئەم رۆژهەڵاتەیە (بەدرێژایی ژیانم کە لەبیرم بێت) رەفزی داخوازییەکی من بکاتەوەو بڵێت (نەخێر).. پاشان لێم تووڕەبوو، گوتی:

-جارێکی دیکە هەڵەی ئاوها لەگەڵ من نەکەیتەوە! سەرم سوورماو لەدڵی خۆمدا گوتم: "ئای لەو گەنجە کوردە یاخییە! مرۆڤی رۆژهەڵاتی لەکەیەوە فێری ئەم دڵبڵندی و خۆ بەگەورە زانینە بووە، بەرامبەر مرۆڤی رۆژئاوایی؟!)

لێرەوە پێویستە رۆشنبیری ئێمە لایەک لەکتێبە بەنرخەکانی ئێدوارد سەعید بکاتەوە کە لەم بوارەدا تیۆریەکەی نوێی هێنایە ئاراوە، کتێبە گرنگەکەی - الاستشراق/رۆژهەڵاتناسی - بۆ زیاتر لە (٣٠) زمانی جیهانی وەرگێردراوە، تەنها زمانی کوردی نەبێت، ئەو تیۆرییە گرنگەی لەژاپۆنەوە تا ئەمەریکای شلەقاندو مێزگردی جیاجیای بۆ سازدرا.. تەنها لەنێو ئێمەدا نەبێت..!

×لەنامەی چوارەمدا، فرێدریک ئاماژە بۆ سیاسەتی یووئێن و یۆنسکۆ ئەکات کەوا کوردستانی عێراق بە بەشێک لەعێراق دەزانێت و رێگە نادات کەگۆڕانکاری لەهەندێ بەستێشیدا بەرپا بکرێت...

بۆیە دەڵێت: (ئەمەش میللەتەکەی تووشی دووانەیی بیرکردنەوەو دووفاقێتی کردووە لەرەفتاردا، لەلایەکەوە ئازادن، لەلایەکی دیکەوە هێشتا هەر ژێر دەستەن)..

هەروەها باس لەبابەتێکی ئابووری زۆر گرنگ ئەکات و بەچاوێکی رەخنەگرانەی زۆرکاراوە تێبینی ئەوەی کردووە کە شاری سلێمانی بووەتە بازاڕی ساغکردنەوەی کولتووری ئێران، (پڕە لەکەلوپەل و خواردن و کەرەستەی ئێرانی/ل١٩).. هەروەها تێبینی ئەوەی کردووە کەشاری هەولێرو دهۆکیش بوونەتە بازاڕێک بۆ تورکیا هەروەها دەڵێت: (خوێندەوارو نووسەرو هونەرمەندانی ناوچەکانی سلێمانی بەکتێبی فارسی وگۆرانی فارسی موتەئەسیرن و ناوچەکانی هەولێرو دهۆکیش بەگۆرانیی تورکی و ئەلفا بێی لاتین و رێکلامە تورکییەکان/ل١٩)..

لێرەدا پێویستە ئاماژەیەکی دڵسۆزانە بەوە بدرێت کەپێویستە لەو رووەوە بەرنامەو پرۆگرامێکی ئابووری پەرەسەندن دابڕێژرێت بۆ ئەوەی ئیتر زەوییە بەپیتەکانی کوردستان بەدەستەبەرکردنی کەرەستەکانی کێڵان و وەبەرهەمهێنانەوە بەجوتیارەکان و ئەندازیارانی کشتوکاڵی ببەخشرێن، پێویستە کارگەی گەورە گەورە بۆ بەقووتوکردنی بەروبووم و خواردەمەنییەکان دابمەزرێت چونکە ئەمێستا لەکوردستاندا قوتوویەک دۆشاوی تەماتە دروست ناکرێت و ئێمە ئابووری ئێران و تورکیامان گەیاندۆتە ئەوپەڕی گەشاندنەوەو خۆمان بووینەتە وڵاتێکی بەکار بەرو مشەخۆرو بەکارهێنەر نەک بەرهەمهێنەر، سی ساڵ زیاترە لادێ و زەوییە بەرینەکانی کشتوکاڵی کوێر بوونەتەوەو هەموو بەرەو سێ - چوار شارەکەی کوردستان کۆچیان کردووەو جووتیارانمان بوونەتە فەڕاش و پۆلیس و حەس حەس و پاسەوانی شەوانی داموودەزگاکان، کەئەمەش زەنگی کارەساتێکی زۆر ترسناک لێدەدات و ئەو رۆژەی نەوتە بۆر وشک ئەکات ئەم وڵاتە مووچە خۆرە، چنگێ گەنم و سەلکێ تەماتەی نابێت بیخوات!

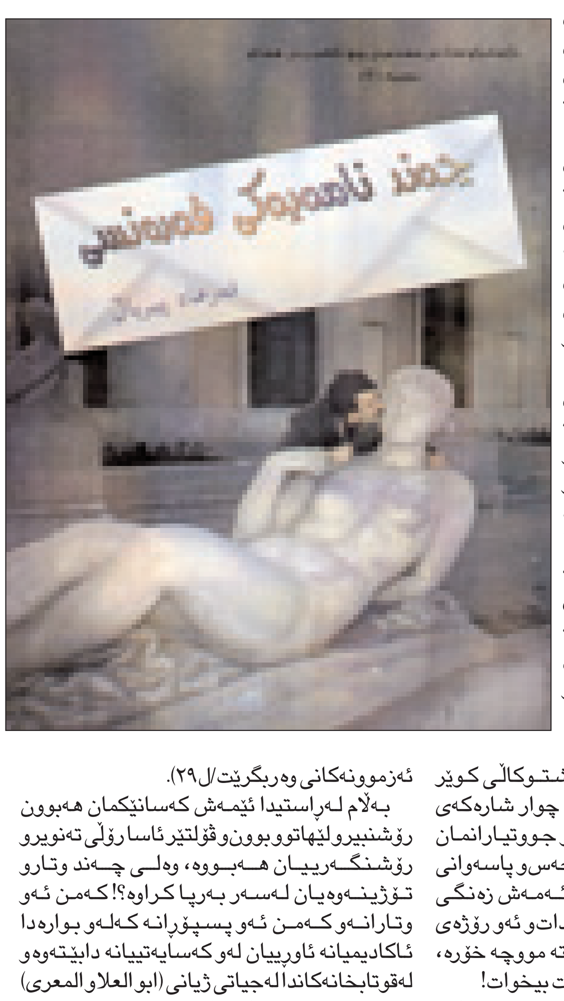

×بەندی شەشەم لەکتێبەکە تەرخانە بۆ نامەیەکی فرێدریک بۆ (کریستۆف کلۆدێل)ی سەرنووسەری گۆڤارەکە لەپاریس، ئەم نامەیە زۆر گرنگەو ئێشکالیەتێک باسدەکات کە لەدوای راپەڕینەوە راڤەو شرۆڤەی هەمەچەشنەی لەسەرەو جێگەی مشتومڕیش دەبێت بۆ نەوەکانی دیکەش لەهۆکارو فاکتەرەکانی ئەو دیاردەیە بکۆڵنەوە کەفرێدرێک نووسیوویەتی و دەڵێت:

(سەیرە: دوو جیل، سێ، چوار، پێنج جیلی (نەوە)ی ئەم کوردستانە مردوون، کەچی تائێستا کتێبێک بەزمانی کوردی دەرنەچووەو نییە کەرۆحییات و ئەقڵ و فەلسەفەو ئەخلاقی نەوەی پێش خۆی یان هیچ نەبێ هی سەردەمەکەی خۆی هەڵوەشاندبێتەوەو خستبێتیە ژێر پرسیارەوە؟ تۆ پێشبینی ئەوە بکە، ئەم وڵاتە هیچ فەیلەسووفێکی نییە! حەیف بۆ ئەم میللەتە بەستەزمانە: لەبەر شەڕ بەهیچ شتێکی دیکە راناگات..! لەبەر جەنگ و حزبایەتی و برسێتی نەیتوانیوە بەفریای ئەوە بکەوێت کەلەخۆی و رابردووی خۆی و لەئەزموونی سەردەمەکەی خۆی رابمێنێ و بیر بکاتەوە/ ل ٢٧-٢٨).

فرێدریک راستدەکات، ئەم میللەتەی ئێمە هونەرە سەرەکییەکانی شەڕو جەنگ و بەکارهێنانی چەک و هەڵمەتبردن و وێرانکردن و کوشتارو رق و کینەو لێدان و تێهەڵدان و زینیدانکردن و.. تاد زۆرچاک فێر بووەو ناچار کراوە لەپێناوی مانەوەو سەربەستی و رزگاربوونی لەچنگ داگیرکەرانی فەرهەنگ وکەلتوورێک ئافەریدە بکات کەئەوهەموو دەردو دیاردە قێزەون و ماکە ژەهراوییانە بەدوای خۆیدا بەجێدێڵێت، هێشتا نەیتوانیوە بەفریای ئەوە بکەوێت ئاوڕ لەکەلتورو فەلسەفەو کتێب بداتەوە، بەئومێدین لەمەودوا ئیدی ئەو ئاورە ئەبێت ئاکادیمیانەو بەرنامە ئامێزو مەدەنییانە بێت، ئەبێت مرۆڤ ویاساو مافەکانی هاوڵاتی لەسەرووی هەموو شتێکەوە بێت.

دوای ئەو پەرەگرافە یەکسەر فرێدریک ئەچێتە سەر باسکردن لەدۆزو بابەتێکی گرنگتر کەڕووی شارستانی و پلەوئاستی پێشکەوتنی کۆمەڵگەوەکو سەنگی محەک پێشاندەدات..

فرێدریک دەنووسێت، زۆر سەیرە پێکەنینم بەم وەزعە دێت، تەمەنی کتێب و رۆشنبیری لەم وڵاتی کوردستانە، تەنیا ٦٥ ساڵێکە! میللەتی کورد تەنیا ٦٥ ساڵێکە بیر دەکاتەوە، چونکە تەنیا ٦٥ ساڵێکە کتێبی هەیە/ل ٢٨). ئینجا دەڵێت، کورد هیچ قەدرو نرخێکی کتێبیان نەزانیوە، بۆیەش پاراستنی کتێب لەکوردستاندا نەبۆتە نەریت و ئەخلاقێک/ل٢٩). پاشان دەڵێت، (هێندەمان لەبارەی ناپلیۆن - و - ڤۆڵتێر - خوێندۆتەوە، باش باش دەیانناسین و تەنانەت وا هەست دەکەیت باپیرەمان بوونەو برادەرمان بوونە) بۆ ئێمەی کوردیش دەڵێت: (بەڵام لێرە، کورد، بەداخەوە، وەک بڵێی هیچ کەسێکی لەمێژووی دوورو نزیکی خۆیدا نەبێت کەئەمرۆ حەز بکات یان بتوانێت سوود لەبیرو ژیان و ئەزموونەکانی وەربگرێت/ل٢٩).

بەڵام لەڕاستیدا ئێمەش کەسانێکمان هەبوون رۆشنبیرو لێهاتووبوون و ڤۆلتێر ئاسا رۆڵی تەنویرو رۆشنگەرییان هەبووە، وەلی چەند وتارو تۆژینەوەیان لەسەر بەرپا کراوە؟! کەمن ئەو وتارانەو کەمن ئەو پسپۆڕانە کەلەو بوارەدا ئاکادیمیانە ئاوڕییان لەو کەسایەتییانە دابێتەوەو لەقوتابخانەکاندا لەجیاتی ژیانی (ابو العلاو المعری) ژیانی حوزنی موکریانی و ئەحمەدی خانی و پیرەمێردو عارەب شەمۆو.. تاد بخوێندرێت..!

هەروەها فرێدریک ئاماژە بەدیاردەیەکی زۆر بڵاو ئەدات کە لەرۆژگاری -فتوحات - و خلفاو الراشدین-ەوە تا ئەمرۆ کەپیادە دەکرێت کەئەویش ئەوەی لای خوارەوەیە، فرێدرێک دەنووسێت، (پێم سەیرە: دەڵێن ٣٧٦ مزگەوت لەم شارەدا هەیە، کەچی تەنیا یەک کتێبخانەی گشتی لێیە، ئەم تاقە کتێبخانە گشتییە بۆ نزیکەی یەک ملیۆن نفووسی ئەم شارەیە..!/ ل٢٩).. هەروەها لەوەش گرنگتر دەنووسێت: بۆ زانیاریتان: تائێستاش کتێبخانەیەکی نەتەوەیی یان ئەرشیفخانەیەکی نیشتمانی -کوردستانی -لەم وڵاتەدا نییە!، ئێ باشە خۆ ئێستا لەژێر دەستی سەدامدا نین!؟/ل٢٩-٣٠.

پێویستە چۆن رێز لە رۆژنامەنوسێکی بیانی دەگیرێت، جا لەبەر هەر هۆیەک بێت، پێویستە وتەو نامەو سەرنجەکانیشی بەهەند وەربگیرێت، بۆ چاوخشاندنەوە بەبارودۆخی ئەمرۆماندا، ئەو دۆخەی کەدەڵێی ئاشێکەو بەهەوای خوا دەروات بەرێوە، ئەو دۆخەی بارودۆخێکی قەدەری و رێکەوتە هێناوییەتە گۆڕێ و جێگەی عەقڵ و پرۆگرام و نەخشەو رەنگرێژی و زانست و ئەکادیمیاو حیکمەتی تیا نابێتەوە، ئەو دۆخەی بارگاوی کراوە بە حزب و مەحسوبیەت و واستەو خێڵگەرایی و زەوی و دارو چیا دابەشکردنەوە.. ئیدی چۆن و کەنگێ بیر لەکتێبخانەیەکی نەتەوەیی و ئەرشیفخانەیەکی نیشتمانی کوردستانی و هۆڵی گەورەی شانۆو سینەماو سەمفۆنیاو کۆنشێرتۆو باخچەی ئاژەڵان و باخچەی گەورەو مەلەوانگەی گەورەو شاری یاری خێزانی (دوور لەبیرەو ئارەقخۆران و لۆتی و شایەرە بێشومارەکانی وڵات) دەکرێتەوە.. بەڵام وەکو گۆرانی شاعیر دەڵێت:

مرۆڤ بێ هیوا ناژی! گەشبینم و هیوادارم بەم نزیکانە، بەرنامەکانی حزبە جیاجیاکان کاڵ ببنەوەو دەوڵەت و دەستورو کۆمەڵی مەدەنی راستەقینە جێگەی بگرنەوە..!

×لەبرگەی (٩)ی کتێبەکەیدا باس لە دیاردەیەکی دیکەی ناشارستانی دەکات کە تۆ هەرگیز لە رۆژئاوادا نایبینی، ئەوەتا بۆ کریستۆفی هاورێی دەنوسێت: (ئینجا تۆ واز لەوەزیرەکانیش بێنە کە هەریەکەو دەرزەنێک یاوەری چەکداریان لەگەڵدایە. بەرپرسی وایان هەیە، کاتێک لەشوێنێک دادەبەزێت، ئیتر زەندەقت دەچێت: واتێدەگەیت خۆیان ئامادە دەکەن بۆ (هێرشێک)/ل٤٣). هەروەها قوڵترو وردتر دەبێتەوەو نمونەیەکی جەرگبڕ دێنێتەوەو پرسیارێکی دڵتەزێن دەخاتە بەردەست ویژدانی حکومەت و دەڵێت:-

(جارێکیان لە چێشتخانەیەکی توریستی دەعوەتی وەزیرێک بووم، بەرپرسێکی حزبیش لەوێ، لەگەڵ من دەعوەت بوو، من سەرنجی ئەومدا بەرپرسە حزبیەکە یەک نەفەر کرێم چاپی بۆ خۆی داواکرد، کەچی (١٦) نەفەر خواردنی دیکە نێردران بۆ دەرەوە بۆ شۆفێرو یاوەرە چەکدارەکانی.. ئایا ئەمە هەمووی لەسەر میزانیەی گشتی وەزارەتی دارایی نابێت؟؟ تۆ حسێبی ئەوە بکە، ئەگەر بۆ نمونە وەزیرێک هەفتەی تەنیا دوو دعوەتی هەبێت، چ پارەو سامانێک لەمیزانیەو داهاتی ئەم وەزارەتە کە بۆ خزمەتی گەل و نیشتمان دانراوە، بەهەدەر دەچێت؟/ ل٤٣-٤٤)

لەپەرەگرافێکی دیکەی هەمان نامەدا پەردە لەسەر نهێنیەک لادەدات کەلەگەڵ ئەوەشدا وەزیرو وەکیلەکانیان لەوناز و نیعمەتەشداکەچی داواکاری دیکەیان هەیەو لای کەسێکی وەک فرێد ریکی فەرەنسی نەبێت نایدرکێنن، فەرموو بابزانین ئەو نهێنییە چییە:

(لەشوێنێک وەکیل وەزیرو لەشوێنێکی دیکە دوو وەزیر داخوازییان لێکردووم بیانگەیەنمە ئەوروپاو لەوێ ببن بە (سەر رەش) پەناهەندە بوون لەئەوروپایان پێ خۆشترە لە وەزیری و وەکیل وەزیر بوونی ئێرە!/ل٤٦).

منیش دەنگ دەخەمە پاڵ دەنگی فرێدریک و ئەڵێم:-

(بەداخەوە بۆ ئەم کوردە، بێگومان دەزانم شەری ناوخۆ ئاوەها رەزیل و سەفیلی کردوون!/ل٤٦).

بەڵام فرێدریک تەنها رۆژنامەنوسێکی خوێندەواری لەوانەی لای ئێمە ناچێت، بەڵکو کۆمەڵناس و دەروونناسیشەو دیاردە سەرەکی و گرنگەکانی کۆمەڵی کوردەواری زۆرچاک هەست پێدەکات و بە وردی دەچێتە ژێر پێستەوەو دەرەنجامەکانی وەدەردەخات بۆ وێنە لەنامەکانی: (١٠، ١١، ١٣، ١٤و زۆربەی ئەوانی دیکە باس لەدواکەوتوویی و پشتگوێ خستنی کوردستان دەکات لەلایەن دوژمنەکانیەوە، دەڵێت لە شاری (قەیسەری) تورکیاوە ئیدی پێ دەنێیتە وڵاتێکی دیکەوەو هەست ناکەیت تۆ لەتورکیایت، بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە تورکیا مەڵبەندە کورد نشینەکانی بەتەواوەتی فەرامۆش کردووە، نەیویستووەو نایەوێت تەکنەلۆژیاو پێشکەوتن و ئاوەدانی و زانستی بگاتێ.../ل٤٨) هەروەها باس لەبەکارهێنان و چەوساندنەوەی (کەر) دەکات لە کوردستاندا بەگشتی و بە گیانەوەرێکی (بەستەزمان) ناوزەدیدەکات.. (من دڵم، لێرە بەکەرەکانیشیان، دەسوتێت/ل٤٩) هەروەها باس لە دواکەوتن و نەبوونی بەڵێن (موعد) دەکات لە نێو کورددا و گرنگی (تازیەو پرسە) باس دەکات کەچەند لە (موعد)و بەرێوەبردنی داموودەزگاکان گرنگترەو شەقام و شۆستەی تایبەتی باس دەکات بۆ بوونی لافیتەی رەش و تازیە باری لەکوردستاندا، هەروەها باس لەوە دەکات کە (کات/زەمەن) هیچ گرنگیەکی لە نێو کورددا نییەو بەفیرۆدانی کات یەکێکە لەخەسڵەتە گرنگەکانی خەڵکی کوردستان، هەروەها (شەو) وەکو حاڵەتی مردن و مەرگی کاتی خەڵکانی کوردستان دەشوبهێنێت، کە چۆن هیچ جوڵەو ژیان و چالاکییەک نییەو سەرتاپا دوکان و بازارەکان داخراون و خامۆشییەکی ترسناک باڵ بەسەر وڵاتێکدا دەکێشێت..!

بەکورتی و بەپوختی، ئەمانە گرنگترین وێستگەکانی ئەو کتێبە بەنرخە بوون کە پێویستە گشت رۆشنبیرو خوێندەوارێکی کورد بەوردی بیخوێنێتەوەو وەکو ئاوێنەیەک خۆی و حکومەتەکەی و کلتورو ژیارو کۆمەڵگەکەی خۆی تیادا ببینێ و کاراو بلیمەتانەو دوور لە ریایی و ترس ئەو دیاردە قێزەونانە بخاتە سەر کاغەزو پانتایی شاشەی تەلەفیزیۆنەکان بۆ ئەوەی دەسەڵاتی چوارەم زوو بەزوویی لەدایک ببێت و بەئەمەکەوە، دڵسۆزانە ببێتە خەمخۆر نەک مشەخۆر! دەستەکانی د. فەرهاد پیربال زۆر بەتوندی دەگوشم و پیرۆزبایی لەو کتێبەی دەکەم کە دیارە شەونخونی و ماندوویی لەگەڵ بەدواداچوون و دۆزینەوەی ئەو نامانەداو ئەوجا وەرگێرانیانیا چەشتوەو جێگەی ئەوەیە ئاورێکی دڵسۆزانەو بوێرانە لەو جۆرە کارانە بدرێنەوە - کەدەڵێی بۆ خەوخۆش و حەپەمێش خۆر دەنوسرێن و کەس سێ نوکە قەڵەمیان لەسەر نانوسێت و وشەی دەستخۆش و ئافەرین لەفەرهەنگی رۆشنبیرانی ئەو رۆژەدا نەماوە بێجگەلە پیا هەڵدان و ستایشکردنی ئەو نوسەران و کەسانەی کورسیەکانیان تازەترین مۆدێلەو بەسێ چوار سکرتێردا دەگەیتە لایان.. دەبا ئەو رستەیەی فرێدریک تۆخ نەکەینەوە کە دەڵێت: ئەمە واقیعەو راستیشە کە کورد هیچ قەدرو نرخێکی کتێبیان نەزانیوە..!/ل٢٩)!!!■

نوشتن له خاموشی

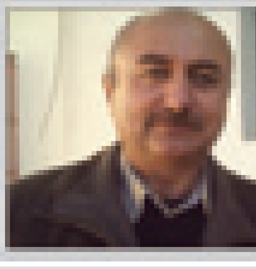

□ دەست بۆ هەر شتێک دەبەی بۆ ئێمە نوێیەو دەستی بۆ نەبراوە، زەوییەکە تۆوی نەدیوە. دنیایەکی تازەیە بەدیدمان. داهێنانی خەڵات و دامەزراندنی یەکێکە لەو شتانە، لەچاو بابەتی ترا هێشتا هەر چاکە.

دیارە کەدەڵێم خەڵات دامەزراندن مەبەستم ئەوەیە جیایکەمەوە لەهەوڵی جارناجارەکی، کاتێک کەدەبینین لەکۆتایی کۆڕێکدا یا بۆنەیەکدا خەڵات دەدرێ بەهەندێک نووسەرو هونەرمەندو ئەدیب، یا جارجار رۆژنامەیەک یا گۆڤارێک پێشبرکێیەک بۆ کۆمەڵێک نووسەر ساز دەکات و لەکۆتاییدا خەڵاتی پلە یەک و دوو سێ دەبەخشێت بەخاوەنی دەقە سەرکەوتووەکان. دیارە ئەو خەڵاتانەیش رۆڵی خۆیان هەیەو دەبنە هاندەرێک بۆ پێشکەوتن و گۆڕینی ئاست. بەڵام ئەمانە جیاوازن لەو خەڵاتانەی کەئێمە مەبەستمانن و لەهەموو وڵاتانی دنیادا هەن. لەو چەشنانەی کەچەسپیون و کاتی دیاری کراو و مەرج و بنەمای تایبەتی خۆیان هەیە. زۆریان دەوڵەت و هەندێکیشیان کەسانی دەرەوەی دەزگای دەوڵەت دەیدەن. وەک خەڵاتی (سلطان عویس) کەهی شاعیرێکی بازرگانی دەوڵەمەندەو پاش خۆی بەسەرپەرشتی یەکێتی نووسەران دەدرێت بەکەسانێکی بەتواناو بەخزمەتی بواری ئەدەب و لێکۆڵینەوە، یا خەڵاتی (جائزة الدولة التشجيعية) کە سەر بەدەوڵەتەو لەلایەن وەزارەتی رۆشنبیریی دەوڵەتەوە دەدرێت بەقەڵەمە بەتواناو داهێنەرو بەئەزموونەکانی میسر. یاخود خەڵاتی جۆنکور یا خەڵاتی بولێتزر یا نۆبڵ یا چەندەها خەڵاتی دیار کە سەنتەری ئەدەبیی و دەزگاکان دەیدەن بەکەسانی بەتوانا.

لای ئێمەش وردە وردە خەریکە ئاوڕ لەخەڵاتبەخشین بدرێتەوە بەڵام کارەکە بەرنامەو چوارچێوەی دیاریکراوی خۆی نییە.. هەموو خەڵاتێک لەو جۆرەی کە لەوڵاتانی تر چەسپیوە کۆمەڵێک بنەما هەن دەبن بەپێوەری چەسپیو، کاریان پێدەکرێ، بەپێی ئەو پێوەرانە نووسەر یا ئەدیب هەڵدەبژێرن، دوور لەهەوای کەس و دوو کەس، چونکە ئەگەر کۆمەڵێک پێوەری چەسپیو هەبوو ئەوە زەوق دەوری وای نامێنێت. لەو وڵاتانەو لەهەندێک خەڵاتدا لیژنەی هەڵسەنگاندنی تایبەت لەرەخنەگران و کەسانی بەتوانا دیاریدەکرێت و بڕیاریان بۆ دەردەکرێت و بگرە هی وایان هەیە بۆ ماوەی دوو ساڵێک دەچەسپن.. خەڵاتی (الدولة التشجيعية) لەمیسر کەسانی وەک رەخنەگران (صلاح فضل) و (جابر عصفور)ی تیایە.

لەخەڵاتی ئەو وڵاتانەدا تێکەڵ و پێکەڵی کەم بەدیدەکرێت.. هەموو خەڵاتێک شوناسی خۆی هەیە، ئەم خەڵات لەویتر جیادەکرێتەوە، بەئاسانی دەناسرێنەوە پەلەپروزێ بەلیژنەی هەڵسەنگاندن و داوەرانەوە نابینرێت.. ساڵانە پێشوەخت ئیش بۆ بەرنامەکە دەکرێت.

لێرە تازەو کەمکەم خەریکین بەخەڵات و دامەزراندنی خەڵات ئاشنا دەبین ئەمەیش مایەی خۆشحاڵییە.. خۆ خۆشتر لەمانە ئەوەیە بایەخ بەشوناسی ئەو خەڵاتە بدرێت.. بۆ نمونە، ئەگەر لەعێراقدا خەڵاتێک بەناوی بەدر شاکیر سەیابەوە دابمەزرێت، بۆئەوەی شوناسی خۆی هەبێت چاکترە بدرێت بەشاعیرێک نەک رۆماننوسێک، یان بەناوی مەزهەری خالقییەوە خەڵاتێک دادەمەزرێت، بۆ پاراستنی شوناسەکەی پێویستە بدرێت بەگۆرانیبێژێک یا مۆسیقا ژەنێک نەک بەمێژوونووس یا رۆماننوسێک. خۆ ئەگەر خاڵبەندی و پەیڕەوی خۆی بەڕێکوپێکی بۆ دابنرێت ئەوە ئیتر کەس ناتوانێت بەئارەزو هەوای خۆی بیدا بەکەسێک لەدەرەوەی چوارچێوەی هونەردا بێت. یا خەڵاتێکی تایبەت بەرۆمان جوانییەکەی لەوەدایە بدرێت بەرۆماننوس یا چیرۆکنوسێک.

وا دیارە خەڵاتەکانی ئێمە زۆربەیان دەکەونە قاڵبی رێزلێنانەوە.. لەبۆنەکاندا ساڵانە چەندەها خەڵاتمان بەرچاو دەکەون. هەروا ناوەو ریز دەکرێت بەتاکی یا بەکۆمەڵ رێزیان لێدەنێن.. ئەمانە نابن بەخەڵاتی دامەزراو، ئەمانە لەساڵێکدا دەدرێن و لەوەختێکی ترا فەرامۆش دەکرێن و بەرنامەیان لەپاڵدا نییە، بێپەیڕەون. ناو و ناونیشانیان نییە، پێویستە لەم بوارەدا بکەوینە خۆمان. هەر لێرەوە پێشنیاز دەکەم حکومەت لەرێگای وەزارەتی رۆشنبیرییەوە خەڵاتێکی بەنرخی وەک خەڵاتی (جائزة الدولة التشجيعية) بۆ بواری ئەدەب دابمەزرێنێت و پەیڕەوێکی چاکی بۆ دابنرێت بەخاڵی رێکوپێک چوارچێوەو شوناسی دیاریبکات.. دیارە وەزارەت رێزلێنانی تایبەتی ساڵانەی هەیە بەڵام ئەمە ناچێتە چوارچێوەی خەڵاتێکی دامەزراوەوە کەنەریتێکی جێگیری خۆی هەبێت. دیسانەوە پێشنیاز بۆ یەکەم دەستەی ئەنجومەنی شاری سلێمانی یا پارێزگاکانی تر دەکەم، لەبواری خزمەتگوزاری رۆشنبیریدا خەڵاتێکی ئەدەبی رۆشنبیری دابمەزرێنن و بیبەخشن بەئەدیبێک یا داهێنەرێکی بەئەزموون.■

هۆکانی تەعریب

سەردار ئیسماعیل

□ تەعریب لەو فۆرمو شێوازەی بەعس پیادەی دەکردوو ناسیۆنالیزمی رەگەزپەرستی عەرەبی بڕوای پێیەتی، دەرئەنجامو لێکەوتەی راستەوخۆی تێگەیشتنی فاشیانەیە بۆ چەمکی نەتەوەو، ئەرکی دەوڵەتی نەتەوەیی. لەوەوە بەرهەم هاتووە کە نەتەوەی عەرەب خۆی بەخاوەنی راستەقینەی مێژووو شارستانیەتو ئەوانی تریش بەکەمترو بچوکتر سەیر دەکا.

لەخەیاڵدانی عەرەبیدا، دنیا تاسەر ئێسقان قەرزاری نەتەوەی عەرەبە، دۆخی ئێستای جیهانی عەرەبیش، کەپەرتەوازەیی و پارچە پارچە بوونە بەشێکە لەسیاسەتو پلانی دوژمنانی عەرەب، بۆ رێگەگرتن لەوەی عەرەب بەرۆڵی تەندروستی خۆی هەستێ لەگەیاندنی پەیامە مرۆڤایەتیەکەیی و بەشداریکردنی فعلی لەدروستکردنی مێژوودا، ئەم بیروباوەڕە ئایدۆلۆژیە، کەهیچ کات پشت بەستو نیە بەواقعو بەخودی سیاسەت لەسەر زەوی، بەڵکو وەکو کۆی بیروباوەڕە ئاینیە مێژووییەکانی تری ناو جیهانی عەرەبی، دەسکردێکی خەیاڵدانێکی دوا کەوتوە، ئەم ئایدۆلۆژیایە لەهەموو ئاستەکانو بەجیاوازی کەناڵەکانی جیهانی عەرەبی، بەردەوام لەفوتێکردنو بەهێزکردندایە. بەگشتی لەناو کۆمەڵگە عەرەبیە جیاوازەکاندا، ئەم ئایدۆلۆژیایە سەنتراڵەو باقی لایەنەکان بەدەوریدا دەسوڕێنەوە، وە هەر لایەنێک بەقەد ئەوەی دەتوانێ خۆی بەم ئایدۆلۆژیایە رەنگ رێژبکاو ماناکانی لەناو خۆیدا شیبکاتەوە، سەرکەوتو دەبێ لەرەواج دان بەخۆیو پسوڵەی قبوڵکردنی پێ دەبەخشرێ.

لەم دنیا سەیرو سەمەرەدا ئەو هونەرمەندە خۆشەویستو بەر دڵ دەبێت، وە دەرگای هەموو کەناڵەکانی تەلەفزیۆنی بۆ دەکرێتەوە، کە لەکارەکانیدا زۆرترین رەگەزەکانی عەرەب دووبارە دەکاتەوەو گوتاری شۆڤێنیانە دەربارەی خودو ئەوانیتر تۆخ دەکاتەوە. ئەو رۆژنامەنوسەش وتارو نوسینە پەخشان ئامێزەکانی جەختی دەکرێتەوە سەرکە ئەقڵیەتی پلانگێڕی بنچینەی یەکەمی نوسینەکانیەتی ئەقڵیەتی پلانگێڕیش ئەو بیروباوەڕەیە کەپێی وایە هەموو دنیا لەپلانی دوژمنکاریانەدایە بۆ جیهانی عەرەبیو، کۆی نەهامەتیو ماڵ وێرانیەو دواکەوتویو جەنگو کێشەکانی تری نیشتمانی عەرەبی، دەستکردی دوژمنانی دەرەکیەو دەسکردی ئەوانە. لەجیهانی عەرەبی دواکەوتودا، کارەکتەری سلبی، هۆکاری هەموو خراپەکاریەکان، دەبەسترێتەوە بەدەرەوە، بەتایبەت بەوڵاتە یەکگرتووەکانو دەوڵەتی ئیسرائیلی، ئەم دوو لایەنەو لەرێگاشیانەوە هەموو رۆژئاوا بەرپرسی یەکەمو ئاخیری نەهامەتیەکانە، ئەمانە حەلاقەیەکنو کۆی کێشە سیاسیو ئابوریو کۆمەلایەتیەکانی پێوە هەڵدەواسرێ، لەئەقڵیەتێکی ئاوادا، تەنها عەرەبی رەسەن (کە ئەم وشەیە بۆ خۆی وشەیەکەو پەیوەندارە بەگوتاری شۆڤێنیەوە) دەتوانێ متمانەی پێ بکرێ بۆ نەبونی بەدار دەستی هێزە دوژمنکارەکان، ئەو هێزانەی گوایە شەوو رۆژیان خستۆتە سەریەک بۆ لەمپەر دروستکردن لەبەردەم یەکگرتنی (نەتەوەی عەرەبی مەزن) ئەمانەش لەو جیهانەدا ئەوانەی عەرەب نین، وە بەرەگەزو بەبنەچە ناچنەوە سەر عەرەب، یان لانی کەم دوبارە بەپێی هەمان ئەقڵیەت دان بەعەرەب بون دانانێن، ئەمانە کەبەبێگانە ناودەبرێن - با لەسەر خاکو خوڵی باوباپیرانی خۆشیان بژین - خەڵکانی پلانگێڕو دەسکێشی دوژمنن. بۆیە پێویستە ئەم دۆخە دەسکاری بکرێتو ئەم دوژمنە ناوخۆییانە یان بەعەرەب بکرێنو لەناو ئەم جیهانە دابتوێنەوە، کە ئەمەیان توانەوەی مەعنەوی نەتەوەیەو لەدەسدانی بونیەتی، یان دەبێ فیزیکیانە و بەکوشتنو بڕین لەناوببرێنو کۆتاییان پێ بهێنرێ. ئەم جۆرە تێگەیشتنە کەسیاسەتی فعلی رژێمە یەک لەدوای یەکەکانی عێراقو هەموو جیهانی عەرەبیش بووە، بەناو مێژووی دەسەڵاتی خەلافەتی ئیسلامیدا درێژ دەبێتەوەو سەرەتاکانی دروست بونو پێکهاتنی بۆ ئەو سەردەمانە دەگەڕێنەوە، بەتایبەت لەقۆناغی دروست بونی خەلافەتی ئەمەوی بەهێزبونی ئەقڵیەتی عەرەبچێتیو ناساندنی نەتەوە موسڵمانە غەیرە عەرەبەکان، بەمەوالیو دانانی باج لەسەریان، وە قەدەغەکردنی وەرگرتنی پۆستی باڵا لەناو خەلافەتی ئیسلامیدا. لەو سەردەمانە گوتاری تەعریب توانی روحی عەرەبچێتی زاڵکا بەسەر زۆر نەتەوەدا، بەتایبەت لەرێگای دامەزراوە ئاینیەکانەوە، کەزمانی عەرەبیان بەزمانێکی پیرۆزو ئاسمانی دەناساند، وە لەبەرامبەردا زمانەکانی تری نەتەوەکانی تری ژێر قەڵەمڕەوی خەلافەتیان بە(اعجمی) واتە زمانی نەتەوە بێگانەکان دەناساند.

ئەم رابردووە بۆ ناسیۆنالیزمی عەرەبی لەسەردەمی تازەدا، وەکو پەیامێک وابوو کەپێویست بوو بیپارێزنو کاری بۆ بکەن. بەلای منەوە ئەمە کرۆکی ئەقڵیەتی تەعریبچیەو هۆی یەکەمی ئەم دیاردەیە لەمێژوودا.■

کلدانی یەکانی ئەمریکاو کێشەی تەعریب

غەسسان شذایا

و/فەرەیدون سدیق

□ زۆر جێی داخە کەهەستی نەتەوایەتیو شانازی بەناسنامەی کەلدانیو کەلەپوری باوو باپیرانی خاوەنی شکۆمەندییەوە، دیاردەیەکی تازەیە لەنێو رۆڵەکانی نەتەوەی کەلدانیماندا. ئەوەش لەبەرئەوەی سەرکوتکردنی بەردەوامو ئەو قەسابخانە وەحشییانەی کەنەتەوەکەمان بەدرێژایی مێژوو توشیان هاتوە حاڵەتێکی ترسو دڵەڕاوکێی هێناوەتە کایە کەوای کردووە ژمارەیەکی زۆری رۆڵەکانی نەتەوەکەمان بەهەموو شێوازێک هەوڵ بدەن خۆیان لەمەترسییەکانی لابدەن، جایان بەروپامایی تاکەکانی ئەو نەتەوانەی تر کە لەنێوانیاندا دەژین یان بەهەوڵی کوێرکردنەوەی ناسنامەی نەتەوایەتی کەلدانیو لەخۆگرتنی دروشمو پراکتیسی نەتەوەکانی تر.

ئەم دیاردەیەش زیاتر دوای هاتنی تەوژمی بەعس بۆ سەر حوکم پەرەی سەند، چونکە ئەم تەوژمە توندڕەویو دەمارگیرییەکی نەتەوایەتی عەرەبی وای تێدایە کەدەیەوێتو کاردەکات لەسەرئەوەی بەهەموو شێوازێک مافی ئەو نەتەوایەتییە جیاوازانەی کەعێراقیان لێ پێک دێت زەوت بکاتو کوێر بکاتەوە بەتەعریبکردنیان بەتەواوی. واتە بەتاڵکردنەوەی بونی هەر نەتەوایەتییەکی تر جگە لەنەتەوایەتی عەرەبی لەعێراقدا. لەگەڵ ئەوەشدا کەکوردو کلدۆ ئاشوریەکانو تورکمان بەرهەڵستی ئەو هەولانەیان کردوەو بەهێزیشەوە، بەڵام سەرکەوتنی گەورەی هەڵمەتی تەعریبی بەعس بەسەر رۆڵەکانی نەتەوەی کەلدانیماندا ساخ بوەوە، چونکە نەک نکولیکردن لەناسنامەی نەتەوایەتی کەلدانی بوەتە دیاردەیەکی ئاشکرا لەنێو زۆرێک لەرۆڵەکانی نەتەوەکەمان، بەڵکو قسەکردن بەزمانی عەرەبی بوەتە (مۆدەیەکی شارستانی) لەلای هەندێک کەبەباشتری دەزانن لەزمانی ئارامیی مەسیحو ئینجیل.

هەندێکیش زیادەڕەوییان کردوە لەگاڵتەکردنیاندا بەرەچەڵەکی نەتەوایەتی کەلدانیو بەزمانی باوو باپیران بەوەی کەبەرگری دەکەن لەم دەرچونە لەبەرگی نەتەوایەتیو نکولیکردنە لەبنەڕەتو رەچەڵەک بەوەی رەگەزە نەتەوایەتییەکان تۆمەتبار دەکەن بەتوندڕەوی. پێناسەشیان بۆ رەگەزە (شارستانیو ناتوندڕەوەکان) ئەوەیە هەرکەلدانییەک بەعەرەبی قسە بکاتو، لەسەر ئاوازی گۆرانییە عەرەبییەکان زەماوەند بکاتو بەعەرەبی نوێژ بکاتو، ناسنامەی نەتەوایەتی خۆی بە (عربی) ئیمزا بکات و، لەئەنجومەنە عەرەبییەکاندا کاربکاتو، بەرگری بکات لەدۆزی عەرەبیو نەتەوەی عەرەبی!! ئەمانەی کەنکولی دەکەن لەبنەڕەتی خۆیان بەناتوندڕەو بەڵکو بەنەرمو نیانو زۆر شارستانی دادەنرێن. بەڵام ئەوەی داوایان لێ دەکەن زمانی باووباپیرانو کەلەپورو ناسنامەی نەتەوایەتی کەلدانی خۆیان بپارێزن ئەوانە حەز پێنەکراوو توندڕەون!! زۆر سەیرن.. لەرابردودا بەهانەیەک هەبوو کەئەو خۆبەعەرەبکردوانە خۆیان لەپشتەوە دەشاردەوە کاتێک لەعێراقدا بون لەژێر چەپۆکی دەمارگیرە بەعسییە عەرەبەکان، بەڵام پرسیارەکە ئەوەیە: ئەی لەئەمریکا بۆچی وان؟ ئەمریکا وڵاتی ئازادیو دیموکراسیو دەربڕینی ناسنامەی نەتەوایەتی، دەبینین پێشبڕکێ دەکەنو زۆر بەپەرۆشەوە هەوڵ دەدەن لەچوارچێوەی رێکخراوە عەرەبییەکاندا کاربکەن بۆ خزمەتکردن بە بەرژەوەندییەکانیان. بۆچی عەرەبی دیترۆیت کەژمارەیان کەمترە لەکلدانەکان توانیویانە چەندی رێکخراوی گەورە دروست بکەن کەملیۆنەها دۆلاریان لەحکومەتی ویلایەتی میشیگان ساڵانە دەست دەکەوێت، بەڵام کلدانەکان لەماوەی زیاتر لەحەفتا ساڵدا لەبونیان لەئەمریکا نەیانتوانیوە پارچەیەکی بچوکی ئەو برەش پەیدا بکەن؟

دواجار کارگەیشتە ئەوەی کەدوای پایەو پلە بکەون لەئەنجومەنی راوێژکاری عەرەبی، لەولایەتی مشیگان.

ئاشکرایە کەهەردوو رێکخراوی عەرەبی سەرەتایی، ساڵانە ١٨-٢٠ ملیۆن دۆلار یان پێ دەبەخشرێ، کە لەو پرۆژانە سەرف دەکرێت

نکولیکردن لەناسنامەی نەتەوایەتی کەلدانی بوەتە دیاردەیەکی ئاشکرا لەنێو زۆرێک لەرۆڵەکانی نەتەوەکەمان، بەڵکو قسەکردن بەزمانی عەرەبی بوەتە (مۆدەیەکی شارستانی) لەلای هەندێک کەبەباشتری دەزانن لەزمانی ئارامیی مەسیحو ئینجیل

بۆچی گۆرانیەکانمان بەعەرەبی دەوترێنو بەزمانی دایک ناوترێن؟ بۆچی رادیۆی دەنگی کلدان زۆربەی کات عەرەبییە، بەداخەوە تەعریب لەناو ئێمەدا سەرکەوتو بوەو توانیویەتی گەلی کلدان لەشوناسی راستەقینەی خۆی دوربخاتەوە

کەخزمەتی پەنا هەندە عەرەبەکان دەکا لە (دیترویت). هەرچی یەکێتی کلدانیە ئەوە بودجەکەی تەنها (١٥٠) هەزار دۆلارە! جێی داخە کە هەواڵی ئەوە بڵاودەبێتەوە کەژمارەیەکی تازە لەکلدانیەکان دەبنە ئەندام لەئەنجومەنی راوێژکاری عەرەبی حاکمی ولایەتی میشیگان، کە کلدانیەکان ٢٥٪ ی ئەندامەکانی پێکدەهێنن، لەکاتێکدا هیچ یەکێک لەمانە داوای نەکردووە کەئەنجومەنێکی راوێژکاری تایبەت بەخۆیان هەبێ. ئایا قوڵکردنەوەی پەیوەندی و پتەوترکردنی دۆستایەتی بەمانای دەسبەرداربون دێت لەنەتەوەکەی خۆتو تەسلیم بون بەعەرەب؟ بۆچی ئەم رقە لەشوناسی کلدانی، ئایا ئێمە ناتوانین هیچ بکەین بەبێ دواکەوتنی عەرەبەکان، تاکەی رێگا بدەین بەو تەعریب بوانە کەناوو بەرگی کلدان بەکاربێننو ناشیرینی بکەن وە خوێنی شەهیدانی لەپێناو نەتەوەی کلدان دا دژ بەتەعریب، پیس بکەن؟ لێرە بەدواوە ناکرێ بێدەنگ بین لەم کارانەو لەم ئەقڵیەتانە.

پێکهێنانی پەیوەندی دۆستانەی لەگەڵ عەرەب لەسەر حسابی شوناسی نەتەوەی کلدانی نابێ، ئەوەتا کوردەکان شەڕ دەکنو شەهید دەبەخشن لەپێناو پاراستنی شوناسی نەتەوەییان دژی سیاسەتەکانی تەعریبی بەعسی. کاتی وەستانو بەخۆداچونەوەیە، گەلانی دنیا شانازی دەکەن بەمێژوو و کەلتورو جلوبەرگە میلیەکانیانو بەگۆرانیەکانیان، بۆچی گۆرانیەکانمان بەعەرەبی دەوترێنو بەزمانی دایک ناوترێن؟ بۆچی رادیۆی دەنگی کلدان زۆربەی کات عەرەبییە، بەداخەوە تەعریب لەناو ئێمەدا سەرکەوتو بوەو توانیویەتی گەلی کلدان لەشوناسی راستەقینەی خۆی دوربخاتەوە. ئەگەر ئەمرۆ ژیان نەکەینەوە بەر زمانی کلدانی، ئەی کەی بەم کارە هەڵدەستین. ئێستا کاتی بەرپەرچدانەوەی تەعریبەو کاتی ئاشکراکردنی ماهیەتی راستەقینەی ئەوانەیە بەناوی کلدانەوە تەعریب پیادە دەکەن. کارکردن لەگەڵ برا عەرەبەکانمان هیچ کات بەمانای دەسبەراکرابون نایەت لەشوناسی نەتەوەیمان، لەهەر جێگایەکبن لەعێراق یان سوریا یان تورکیا یان ئێران و جۆرجیا. با هەنگاوی یەکەم بنێینو بگەڕێینەوە بۆ زمانی ئارامی، زمانی مەسیح. هەر ئەوەندەش بەسە بۆ شانازی کردنمان بەزمانەکەمانو بەنەتەوەکەمان. با لەکەمایەتیکانی تریشەوە فێر بین چۆن رووبەڕووی تەعریب دەبینەوەو ئەم سیاسەتو دیاردە قێزەونە زیندە بەچاڵ کەین.■

چین هەواری ڕابردووی ئایدۆلۆژیا و کارخانەی یاری منالانی ئەمرۆ و گەورە هێزی داهاتوو

(وەلامێک بۆ نووسینێکی بەڕێز مەلا بەختیار)

عەلی مەحمود محەمەد

بەشی چوارەم

لە ئەنجامدا ئابوری پوکایەوە وولات لە جێی خۆیدا چەقی نەیتوانی فریای پێشکەوتنی ڕۆژئاوا بکەوێت، لە هەموو کاروانەکان دوا کەوت. بەو دەولەمەندییە زۆرە و ئەو ڕوپێوە بەرفراوانەوەی کە پێشتر پێشبینی وابوو سۆڤییەت لە سەرەتای هەزارەی دوو وڵاتە یەکگرتوەکان ئەمەریکا ڕەتبدات، کەچی خۆی لەسەر نەخشەی تەریکترین قوتابخانەی دواکەوتوترین وولات سڕایەوە.

سستەمی سۆڤیەت جگە لە فرۆشتنی کەرەسەی خاو لە نەوت وگاز و بەرهەم هێنانی چەک، لە بازنەی بازرگانی جیهانی هیچ ڕۆلێکی کەی نەبوو، لە کۆتایی تەمەنییدا.

بازرگانی چالاک و کاربردی ناوخۆ هۆی سەرەکی گەشەی بەرهەم هێنانن لە هەر وولاتێکدا، ئەم دوو کەرتەش لەم وولاتە لە دەرەوەی بازنەی گرنگی پێدانی دەولەتەوە بوون و لە حەرامکراوەکان بوون.

ئەزمونی چین

لە وولاتی چین شۆڕش هاتە سەر ئابورییەکی وێرانە بە هۆی (گەندەڵی، شەڕی یابان، شەڕی ناوخۆیی) لە سەردەمی ڕژێمی پێشوەوە، ساڵی ١٩٥٢ بەرهەمی نەتەوەیی چین تەنها ٦٧یە٩ ملیار یوان بوو.

پێش سەرکەوتنی شۆڕش سێ یەکی پرۆژەکان کەرتی دەوڵەتی بوون، بەڵام کە شۆڕش سەرکەوت هەمووی کران بەکەرتی دەوڵەتی. نرخی گشتی بەرهەمی پیشەسازی چینی لە سەروبەندی شۆڕشدا تەنها ١٤٠٠ ملیۆن یوان بوو.

لە شۆڕشی چیندا لە ئەنجامی ئەو چاکسازییەی شۆڕش ئەنجامی دا بە قازانجی جوتیاران ٣٠٠ ملیۆن جوتیاری چینی ٤٧ ملیۆن هیکتار زەوییان وەرگرت، بەمەش بەشی زۆری جوتیارانی چینی بوونە خاوەند زەوی خۆیان. لە ساڵی ١٩٤٩ەوە تا ساڵی ١٩٨٥ حکومەتی چین دانەوێڵەی لە جوتیاران دەکڕییەوە و پاشان بە هاوڵاتییانی دەفرۆشتەوە (٥-٦-٢٠٠٤ شینخوا). ئەم کڕینەوەیە لە سۆڤییەت نەبوو، ئەمە بووە هۆکارێک کەرتی کشتوکاڵ لە چین زیندووی خۆی بپارێزێت. لەهەردوو ئەزمونەکەوە ئەوەمان بۆ دەرکەوت جوتیاران بۆ خۆیان نەبێت گرنگی نادەن بە بەرهەم و بەروبوم لە کێلگەکان ڕزان چاوەڕوانی دەکات.

ساڵی ١٩٥٦ بۆ ١٩٦٠ بەرهەمی کشت و کاڵ ١٣-١٤٪ پوکایەوە. لە ساڵی ١٩٦٢ بە ڕێژەی ٢٪ لە خوار ١٩٥٢ەوە بوو. لە نێوان ساڵانی ١٩٥٨ بۆ ١٩٦١ زیاتر لە ١٤ ملیۆن هاوڵاتی چینی لە برسان مردن. چین لە ساڵی ١٩٤٩دا تەنها ٢،١١٣ ملیۆن تەن دانەوێڵەی بەرهەم دەهێنا، لە ساڵی ١٩٨٠ ئەم بڕە گەیشتە ٣١٨یە٢ ملیۆن تەن، بە ڕێژەی گەشەی ساڵانەی ٣،٣٪ لە ماوەی ئەو ٣١ ساڵەدا (الصین-دراسه فی الجیوبولتک-د.صباح محمود محمد-ص٣٤). پارساڵ بەرهەمی دانەوێڵە گەیشتە ٤٦٨ ملیۆن تەن.

لە یەکەمین نەخشەی پێنج ساڵەدا لە ساڵی ١٩٥٢-١٩٥٧ ئابوری چین بە ڕێژەی ٨یە٦٪ گەشەی کرد، ئەمەش گەورەترین ڕێژەی گەشەکردن بوو لە مێژووی هاوچەرخی چینییدا تا ئەوکات. پیشەسازی فرۆکەوانی-ئۆتۆمۆبێل-ئامێری کارکردن-ئامێری بەرهەم هێنانی کارەبا، کانەکان، پۆڵاو... بە کۆمەڵ گەشەیان کرد، لە سەرکەوتنی شۆڕشەوە تا ساڵی ١٩٦٦ جگە لە ساڵەکانی ١٩٦١ و ١٩٦٢ بەهۆی پاشەکشەی سۆڤییەت و ساڵی ١٩٦٦ کە ساڵی دەست پێکردنی شۆڕشی ڕۆشنبیریی بوو کەرتی پیشەسازی پوکایەوە، هەموو ساڵەکانی کە ئەم کەرتە بە پۆزەتیڤ گەشەی کرد، نرخی بەرهەمی پیشەسازی بە گوێرەی نرخی بازاڕ ٣ جار زیادی کرد.

هاوکات داهاتی تاکی چینی لەو ماوەیەدا بە ڕێژەی ٥٨٪ چووە سەر.

لە نێوان ساڵەکانی ١٩٦٦ بۆ ١٩٧٦ لەماوەی ئەو ١٠ ساڵەدا ئابوری چین لە کۆی گشتیدا پوکایەوە بەهۆی شوێنەوارەکانی شۆڕشی ڕۆشنبیرییەوە کە نا ئارامی سیاسی و هەرج و مەرجی بەرهەم هێنا، هەرچەندە لە دوای حەفتاوە ئابوری دەستی کردەوە بە گەشەکردن. بەرهەمی پیشەسازی چینی لە نێوان ساڵانی ١٩٥٢-١٩٥٧ بە ڕێژەی ١٩٪ و داهاتی تاک ٩٪ وکشتوکاڵ ٤٪ گەشەیان کرد.

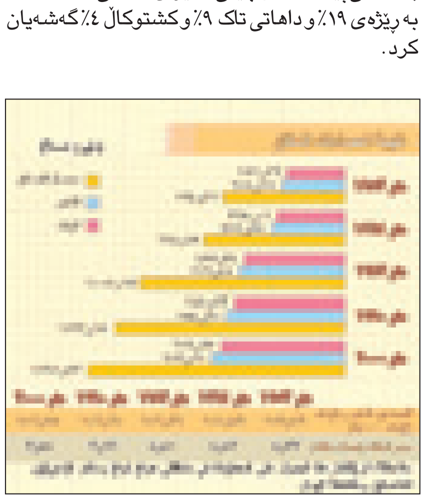

لە ساڵی ١٩٥٠ەوە تا ساڵی ١٩٨٠ بە ڕێژەی ناوەندی گەشەی ساڵانەی کەرتی کشت و کاڵ بە ڕادەی ٤٪ و پیشەسازی بە ڕێژەی ١٣٪ بوو.

لە ساڵانی چل و پەنجاکاندا بازرگانی تەنها ٢٪ بەرهەمی نەتەوەیی چینی دیاری دەکرد، لەساڵی ١٩٧٩ دا ئەم ڕێژەیە گەیشتە ٦٪، زیاد بوونی ڕێژەی بازرگانی بە گوێرەی داهاتی نەتەوەیی مانای تەندروست بوونی باری ئابوری هەر وولاتێکە، ئێستا ئەم ڕێژەیە لە چین گەیشتۆتە زیاتر لە ٦٨ي ٢٪. لە نێوان ساڵی ١٩٧٨-١٩٨٤دا، پاش ئەوەی چاکسازیی لە لادێ ئەنجام درا بەرهەمی کشت و کاڵ ٢ لەسەر ٣ چووە سەر (مستقبل الرأسمالیه-لستر لوپر-ترجمه عزیز سباهی-ص٦٨).

ئەمەش هەنگاوێکی گەورە بوو بۆ کەرتی کشت وکاڵ، پێشتر تەکانی وای بەخۆوە نەبینیبوو، زیادکردنی بەرهەمی کشت وکاڵ بۆ وەلام دانەوە بە پێداویستی زیاد بوونی ژمارەی دانیشتوان پێویستە.

چین لە مێژووی نوێی خۆیدا جگە لە کۆتایی پەنجاکان و سەرەتای شەستەکان لەهەموو کاتەکانی مێژووی نوێی خۆیدا توانیویەتی پێداویستیەکانیی خۆی لە بەرهەم هێنانی خۆراک دابین بکات، ئەمەش بە پۆینتێکی پۆزەتیڤ بۆی نوسراوە، لە کاتێکدا ٧٪ زەوی کشتوکاڵی جیهانی هەیە بەڵام خۆراکی ١٣٠٠ ملیۆن مرۆڤ دابینە کات.

ئەگەر کشتوکاڵ لە کەرتی گشتییەوە بگۆڕێت بۆ کەرتی تایبەت، ئەوا دەبێت ئۆتۆمۆبێل هەبێت بۆ گواستنەوەی بەرهەم بۆ شار، دوکان هەبێت بۆ ساغکردنەوەی بەروبومەکە، بازرگان هەبێت بۆ گواستنەوەی، کڕیار هەبێت بۆ کڕینی، دراو هەبێت بۆ فرۆشتنی .... بەم شێوەیە چاکسازییەکە لە کەرتی کشتوکاڵ لەگەڵ خۆیدا کەرتەکانی کە پەلکێش دەکاتە ناو سوڕی بازرگانییەوە و پێویست بەوە دەکات هەمان چاکسازی کەرتەکان کەش بگرێتەوە وەک پێداویستییەک بۆ درێژەدان پێی.

ساڵی ١٩٤٩ بەشداری تەکنەلۆژیا لە کشت وکاڵدا تەنها ٢٠٪ بوو، بەڵام ئێستا گەیشتووە بە ٤٢٪، ئەم ڕێژەیەش زۆر لە خوار وولاتە پێشکەوتووەکانەوەیە.

لە سەرەتاوە ماو تەحەدای نەخشەی ستالینی کرد بۆ دامەزراندنی سۆسیالیزم لە چین، نەیاری خۆی دەربڕی بۆ پرۆژەی ڕۆژئاواییانەی سۆسیالستی سۆڤییەتی کە لە بە شارکردن و پیشەسازیکردندا خۆی دەبینییەوە. پرۆژەی سۆسیالزمی بازاڕی ئێستا هەنگاوە بۆ ڕزگار بوون لە تێکشکانەکانی شۆڕشی ڕۆشنبیری (مناهضه العولمه-سمیر امین-فرانسوا اوتار - مکتبه مدبولی-ص٤٧).

پیشەسازیکردن نەک تەنها مەرجی سەرکەوتنی پرۆژەی سۆسیالستییە لە هەر وولاتێکدا، بەڵکە کەرتی کشت و کاڵیش بە بێ بوونی پیشەسازی گەشەکردوو ناتوانێت پێش بکەوێت وەڵام بە پێداویستی خۆراکی دانیشتوانی وڵاتێکی وەک چین بداتەوە.

ساڵی ١٩٤٩ چین کۆمەڵگەیەکی کشتوکاڵی دواکەوتوو بوو، یەکێک بوو لە وڵاتە هەرە هەژارەکانی جیهان، لە ساڵانی ١٩٥٢ بۆ ١٩٧٨ بەشێوەی گشتی بە ڕێژەی ٤ بۆ ٦٪ ساڵانە گەشەی کرد (مناهضه العولمه-سمیر امین-فرانسوا اوتار - مکتبه مدبولی-ص٤٠).

هەرچی بازرگانییە ئەوا لە ساڵی ١٩٧٠ بازرگانی تەنها ١یە٧٪ گەشەی کرد، لە ١٩٧٥ بوو بە ٣یە٩٪. دوای مردنی ماو ساڵی ١٩٧٦ گروپی چوارکەسی قەدەغەی هاوردەی کەلوپەلی بێگانەیان کرد بۆ ناو چین، بۆیە بازرگانی ئەو ساڵە پوکایەوە. ساڵی ١٩٧٩ بەشداری چین لە بازرگانی جیهانی تەنها ٠،٧٪ بوو، لە ساڵی ١٩٨٥دا بووە ٢٪ و ڕێزبەندی بوو بە ١٦مین وولات لە جیهاندا، ئێستا سێیەم وولاتە لە پاش وولاتە یەکگرتوەکانی ئەمەریکاو یەکێتی ئەوروپا.

لە نێوان ساڵەکانی ١٩٥٢-١٩٨٠ سەرمایەگوزاری لەبواری پیشەسازی ٩،٨٥٪ سەرمایەگوزاری گشتی وولاتی پێک دەهێنا. لە سەرکەوتنی شۆڕشەوە تا کۆتایی ساڵی ١٩٨٠ بەرهەمی پیشەسازی ٢،٤٥٪ جار زیادی کرد، نرخی گشتی گەیشتە ٤٩٩یە٢ ملیار یوان (الصین-دراسه فی الجیوبولتک-د.صباح محمود محمد-ص٣٨).

لە بواری پیشەسازییدا لە سەروبەندی سەرکەوتنی شۆڕشدا چین جگە لە بەرهەم هێنانی ئەندازەیەکی دیاریکراوی کەم لە کاغەز، خوێ، شەکر (٢٠٠٠٠ تەن لە ساڵێکدا)، جگەرە، ٤٠٠٠ ڕادیۆ (بۆ یەک ساڵ) یە١٤٠٠٠ پاسکیل (بۆ یەکساڵ)، گڵۆپ، قوماش، بەتانی و حەریری بەرهەم دەهێنا، ئەوەندە دوا کەوتوو بوو توانای بەرهەمهێنانی گۆرەوی و سەعات و تەلەفزیۆن و مەکینەی دورمانی نەبوو (الصین-دراسه فی الجیوبولتک-د.صباح محمود محمد-ص٤٠).

لە ساڵی ١٩٤٩ دا چین تەنها خاوەند نزیک ١٠٠٠٠کم هێڵی شەفەمەندەفەر بوو لە پانتایی ئەو وولاتە پان و بەرینە کە کیشوەرێکە بۆ خۆی، لە ساڵی ١٩٨٠ گەیشتە ٢٥٠٠٠کم، هاوکات خاوەندی نزیک ٨٠٠٠کم ڕێگاوبان بوو، لە ساڵی ١٩٨٠دا گەیشتە ٨٧٦٠٠٠کم.....(الصین-دراسه فی الجیوبولتک-د.صباح محمود محمد-ص٤٢).

لە نێوان ساڵانی ١٩٦٣ بۆ ١٩٦٦ بەرهەمی پیشەسازی جارێکی کە بە پۆزەتیڤ گەشەیکردەوە، بە ڕێژەی ساڵانەی ٦،١٠٪، بەڵام دواتر بە بەهۆی کارتێکردنەکانی شۆڕشی ڕۆشنبیرییەوە بەرهەمی پیشەسازی بە ڕێژەی ١٤٪ پوکایەوە. لێرەوە دەگەینە ئەو ئەنجامەی سیاسەت لە سەروبەندی قۆناغی شۆڕشگێڕیدا ئاستی گەشەی ئابوری دیاریکردووە، لە سەردەمەکانی هێمنی سیاسی و نەبوونی پشێوی دروشم بازی ئابوری ڕێچکەی گەشەی نۆرماڵی خۆی گرتۆتەوە بەر. لە نێوان ساڵەکانی ١٩٧٠ بۆ ١٩٧٤ گەشەکردن بەرێک وپێکی چووە پێشەوە، ناوەندی گەشەکردن بۆ کەرتی پیشەسازی ٨٪ وکشت وکاڵ ٨،٣٪ بوو. لە ساڵی ١٩٧٧دا پێش چاکسازییەکان کەرتی پیشەسازی ١٤٪ و ساڵی ١٩٧٨ بە ڕێژەی ١٣٪ گەشەیکرد، ئەمەش ڕێژەیەکی بەرزە.

لە ساڵی ١٩٤٩ دا کەرتی کشت و کاڵ ٥٠٪ بەرهەمی نەتەوەیی وولاتی پێک دەهێنا، ساڵی ١٩٥٥ ئەم ڕێژەیە هاتەخوارەوە بۆ ٤١٪، لە ساڵی ١٩٦٥ دابەزی بۆ ٣١٪ و ساڵی ١٩٧٥ بۆ ٢٥٪، بەڵام پاش ئەو چاکسازییانەی لە بواری کەرتی کشت و کاڵ لە ساڵی ١٩٧٩ ئەنجام درا بەشداری کەرتی کشت و کاڵ لە کۆی ئابوری وولات بەرز بووەوە بۆ ٣٣٪. ئەم بەرزبونەوەیەش بەهۆی دابەزینی دوو کەرتەکەی کە پیشەسازی و خزمەتگوزارییەوە نەبوو، بەڵکە بەهۆی بەرز بوونەوەی ڕێژەی بەرهەمی کشت و کاڵەوە بوو لە کۆی بەرهەمی نەتەوەیی وولات.

لەبەر ئەوەی سۆسیالیزم پێویستی بە پیشەسازی کردن بوو، بۆیە گرنگی تایبەتی بەم کەرتە درا، ئەمەش بووە هۆی ئەوەی لە کەرتەکانی کە زیاتر گەشەی کرد، لە ساڵی ١٩٤٩ بە دواوە زۆربەی سەرمایەگوزاری وولات لە بواری کەرتی پیشەسازی خەرجکرا.

ساڵەکانی ١٩٤٩ - ١٩٥٢، ١٩٦٣-١٩٦٥، ١٩٧١- ١٩٨١ سەردەمی گەشەکردنی ئابوری بوو لە چین، لەوکاتانەی کێشەی سیاسی گەرم بووە گەشەکردن پوکاوەتەوە، شۆڕشە سیاسییەکان چەند گەرمایان زیادی کردبێت ئەوەندە بە پێچەوانەوە ئابوری لەرزی لێنیشتوە و پوکاوەتەوە. چەندە حەماسەتە شۆڕشگێرییەکان بەرز بێتەوە، ئارامی سیاسی و زەمینەی سەرمایەگوزاری بکەوێتە مەترسییەوە ئەوا ئابوری بە پێچەوانە دابەزیوە.

دوای چاکسازییەکان

(گرنگ نییە پشیلە سپییە یان ڕەش، گرنگ ئەوەیە مشک بگرێت) ئەمە وتەی دینگە گرنگترین دروشمەکانی چاکسازی بوو لە چین، مشک گرتنی چینییەکان گەشەکردن و تازەکردنەوە بوو. باوەڕەکانی چاکسازی چینی لەسەر سێ پێ ڕاوەستاوە (چاکسازی-کرانەوە-تازەگەری) (ص ٣١٣ الاستپمار الاجنبی المباشر والتجاره الدولیه الصین نموذجا د. هناو عبدالقادر بغداد ٢٠٠٢). سەرباری چاکسازی و کرانەوە گرنگترین هەنگاو چین نای لە چاکسازییدا تازەگەری بوو لە ژێرخانی ئابوری، ئەمە وایکردن چین ببێتە وولاتێکی پێشکەوتوو، ئەمە وای کرد ئوردونییەکان ئەمساڵ بڵێن تا ئێستا ئۆتۆمۆبێلی منالانەمان لە چینەوە بۆ دەهات، لە ئێستا بەدواوە ئۆتۆمۆبێلی ڕاستەقینەمان بۆ دێت، ئەمەیان کاتێک وتەوە کە ٦٠٠ ئۆتۆمۆبیلی چینی بۆیەکەمجار خۆیان کرد بە بازاڕەکانی عەماندا (شبکه صین -١٨-١-٢٠٠٥).

پاش چاکسازییەکانی ساڵی ١٩٧٩ کشت و کاڵ بە ڕێژەی ٢٢٪ گەشەیکرد، بازرگانیش بە هەمان شێوە لە ساڵی ١٩٨٠ بە ڕێژەی ١٥٪ و ساڵی ١٩٨٤ بە ڕێژەی ٢١٪ و ساڵی ١٩٨٦ بە ڕێژەی ٣٥٪ گەشەی کرد (chin pagina بەشی زۆری زانیارییەکان لەم سایەوە وەرگیراوە). لە دوای چاکسازییەکانەوە ئابوری هەموو ساڵەکان بە پۆزەتیف گەشەی کردوە جگە لە ساڵی ١٩٨٩ کە کارەساتی تیان مین تێیدا ڕوی دا ئابوری ٤یە٣٪ پوکایەوە (الاستثمار الاجنبی المباشر والتجاره الدولیه - الصین نمذجا).

لە ساڵی ١٩٥٠ دا کۆی گشتی بازرگانی دەرەوەی چین ١یە١٣ ملیار دۆلار بوو، ٥٥٠ ملیۆن دۆلار ناردە و ٥٨٠ ملیۆن دۆلار هاوردە، ساڵی ١٩٨٠ بازرگانی دەرەوەی چین گەیشتە ٣٧یە٧ ملیار دۆلار، بڕی ناردە گەیشتە ١٨یە٢٧ ملیار دۆلار و هاوردەش گەیشتە ١٩یە٥١ ملیار دۆلار (الصین-دراسه فی الجیوبولتک-د.صبح محمود محمد ص ٤٦).

بازرگانی دەرەوەی چین ساڵی ٢٠٠٤ گەیشتە ١١٥٤یە٧٤ ملیار دۆلار، دوو ئەوەندەی ساڵی ٢٠٠١، کە ساڵی بە ئەندامی بوونی ڕێکخراوی بازرگانی جیهانی (ڕۆژنامەی گەل ١٢-١-٢٠٠٥).

لە نێوان ساڵانی ١٩٥٠-١٩٨٠ ئامرازی هۆیەکانی بەرهەم هێنان ٨٠یە٤٪ هاوردەی چینی پێک دەهێنا، کاربورد تەنها ١٩یە٦٪ی پێک دەهێنا (الصین-دراسه فی الجیوبولتک-د.صبح محمود محمد -ص٤٧). تا ئێستاش هاوردەی چین جگە لە نەوت و ئاسن و ڕۆن .... زۆربەی ئەوانی کە ئامێرەکانی بەرهەم هێنان وکارگەوکارخانە و هۆیەکانی گواستنەوەن. لە ساڵی ١٩٧٨ بۆ ساڵی ٢٠٠٤ بازرگانی دەرەوە ٥٦ جار زیادیکرد، بە ڕێژەی ١٦یە٨٪ بۆ هەر ساڵێک، لە هەمان کاتدا بازرگانی جیهانی ساڵانە بە ڕێژەی ٦یە٤٪ گەشەی کرد (٣٠-٢-٢٠٠٤ شینخوا). ئەمەش دەربڕی ئەوەیە بازرگانی چین بە گورو تینی زیاترەوە گەشەی کرد لە چاو بازرگانی جیهانی، بەمەش ڕێژەی بەشداری چین لە بازرگانی جیهانی ساڵ بە ساڵ دەچێتە سەرەوە.

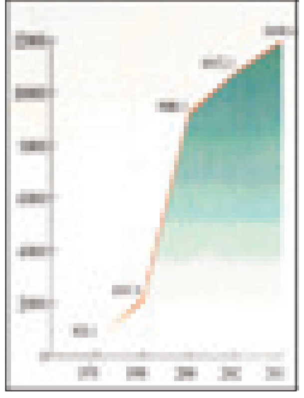

ئەمەی خوارەوە ڕێژەی گەشەی بەرهەمی نەتەوەییە لە دوای چاکسازییەکانەوە.

ساڵی ١٩٧٨دا کۆی گشتی بەرهەمی نەتەوەیی ٣٦٢٤یە١ ملیار یوان بوو، بەرهەمی نەتەوەیی چین ساڵی ١٩٨٩ گەیشتە ٣٦٢یە٤١ ملیار دۆلار (ص ٣٢٠ الاستثمار الاجنبی المباشر والتجاره الدولیه الصین نموذجا د. هناو عبدالقادر بغداد ٢٠٠٢)، ساڵی ٢٠٠٣ کۆی بەرهەمی نەتەوەیی گەیشتە ١١٦٨٩٨یە٤ ملیار یوان. ساڵی ٢٠٠٠ بەرهەمی نەتەوەیی چین تەنها ٩٢٨یە٩ ملیار دۆلار (الوسط-٥٤٦-١٨-١١-٢٠٠٢)، لە ساڵی ٢٠٠٣ بووە زیاتر لە ١٤٠٠ ملیار دۆلار بەمەش بە ماوەی ٣ ساڵ نزیک بە ٥٠٪ زیادیکرد، ساڵی ٢٠٠٤ بەرزبووەوە بۆ سەروی ١٦٥٠ ملیار دۆلار (٢٥-١-٢٠٠٥ جەزیرە نێت).

هاوکاری سۆڤییەت بۆ چین دوای سەرکەوتنی شۆڕش

ساڵی ١٩٤٥ ژاپۆنییەکان سەرباری کوشت و بڕی بە کۆمەڵ و وێرانکاری بەرفراوان ژمارەیەکی زۆر لوغمیشیان لە چیندا چاند بۆ درێژەدان بە وێرانی لە دوای دەرچونیشییان، هەروەها بەشێکی زۆر لە ناوچە بەرهەم هێنەرەکانییان خاپورکرد و زەوییەکەیان لوغم ڕێژکرد، شەڕێکی نەگریس بەسەر وولاتدا داسەپێنرا، زۆربەی پیشەسازییەکانی خۆرهەڵات پاش ئازادکردنی ناوچەکانییان لە لایەن کۆمۆنیستەکانەوە گواسترانەوە بۆ سۆڤییەت، ئەوانەی مانەوە کە نە گواسترانەوە چاک نەکرانەوە و لەدواییدا بەکەڵک نەمان، هاوکات کەرتی کارەباش بە تەواوی خاپور بوو. بەسەرکەوتنی شۆڕش سۆڤییەتییەکان جگە لەوەی لە قۆناغی ڕزگاری نیشتمانییدا هاوکاری کۆمۆنیستەکانییان کردبوو، لە دوای سەرکەوتنیش لە هاوکاریکردن بەردەوام بوون.

لە سەرکەوتنی شۆڕشەوە تا ساڵی ١٩٥٧ زیاتر لە ٩٠٠٠ ئەندازیاری چینی لەسەر خەرجی سۆڤییەت خوێندنییان لە وولاتەکەی تەواوکرد (الصین-دراسه فی الجیوبولتک-د.صبح محمود محمد ص١٠). هاوکات تا ساڵی ١٩٥٧ زیاتر لە ٢٥٩٠٠٠ قوتابی بە شێوەی گشتی لە هەموو کەرتەکانی خوێندن لە سۆڤییەت خوێندییان (الصین-دراسه فی الجیوبولتک-د.صبح محمود محمد ص ١٠).

هەروەها پاش سەرکەوتنی شۆڕش چین بڕی ١یە٩ ملیار دۆلاری وەک قەرزی درێژخایەن لە سۆڤییەت قەرز کرد، لە ساڵی ١٩٦٥ دایەوە، تا ساڵی ١٩٧٨ چین هیچ قەرزێکی کەی دەرەکی نەکرد (ص٤٨-الصین-دراسه فی الجیوبولتک-د.صبح محمود محمد). ئەو بڕە قەرزەش بۆ چینییەکان لەوکات زۆر پێویست بوو. ئەمە سەرباری ئەوەی سۆڤیەتییەکان لە گواستنەوەی ئەزمونەکانییان لە بواری پیشەسازی و پێشکەشکردنی هاوکاری لەم بوارەدا بەرامبەر چینییەکان دەستپڕ بوون.

ساڵی ١٩٦١ بە هۆی پاشەکشەی سۆڤییەتەوە لە چین بەرهەمی پیشەسازی لەو وولاتە بە ڕێژەی ٣٨٪ و ساڵی ١٩٦٢ بە ڕێژەی ١٦٪ پوکایەوە، ساڵی ١٩٦١ بۆ چین ساڵی دارمانی ئابوری بوو.

پچرانی پەیوەندی هەردوو وولات تێسرەواندنێکی کاریگەربوو لە پێشکەوتنی چینییەکان.

باری ژیانی هاوولاتییان

چین لە ساڵی ١٩٤٩دا وڵاتێکی مۆدێرن نەبوو، یەکێک بوو لە وڵاتە هەرە دواکەوتووەکانی جیهان، ئاستی ژیان و پێشکەوتنی لە خوار ئاستی ژیان و پێشکەوتنی هیندستانەوە بوو.

کە شۆڕش هەڵگیرسا زیاتر لە ٢٥٠ ملیۆن چینی لە هەژارییدا دەژییان لە کۆی ٥٤١ ملیۆن، ئەمەش نزیک بە ٤٦یە٢٪ دانیشتوانی پێک دەهێنا، بەڵام لە ساڵی ٢٠٠٠ هەژاری دابەزی بۆ ٣٠ ملیۆن کەس کە کەمتر لە ٣٪ دانیشتوان (شینخوا ١٩-٣-٢٠٠١).

لە ساڵی ٢٠٠٤ دا ژمارەی هەژاران ٤ ملیۆن هاتە خوارەوە، بەڵام هاوکات جیاوازی نێوان هەژاران و دەوڵەمەندان زیادیکرد، تا ئێستا لە چین زیاتر لە ٢٠٠ ملیۆن مرۆڤ بە ١ دۆلار لە ڕۆژێکدا دەژێن (جەزیرە نێت ١٥-١-٢٠٠٥).

لە سەردەمی سەرکەوتنی شۆڕشدا، کە گەریلا کۆمۆنیستەکان چوونە ناو شەنگەهایەوە، تا ئەوکات زۆرییان گڵۆپییان نەدیبوو، کە خەوتن زۆرییان گڵۆپەکانییان شکاند، چونکە نایان زانی بیکوژێننەوە، لە دوکانەکان دەستیان دەکردە ملی ئەو لەشە باغەبیانەی بەرگی نوێیان لەبەر کرابوو، وایان دەزانی زیندوون. ساڵی ١٩٤٩ ناوەندی تەمەن بۆ تاکی چینی تەنها ٣٢ ساڵ بوو، لە ساڵی ١٩٨٥ گەیشتە ٦٩ ساڵ.

بەشی تاکێک لە دانەوێڵە ساڵی ١٩٥٢ تەنها ٢٨٨ کگم بوو بۆ ماوەی یەکساڵ، ساڵی ١٩٧٨ بەرز بووەوە بۆ ٣١٥کگم، لە ساڵی ١٩٨٤ گەیشتە ٣٩٦ کگم، کەواتە لە ٣٨ ساڵی یەکەم تەنها ٢٧کگم سەرکەوت، بەڵام لە ٦ ساڵی دوایی پاش چاکسازییەکان ٨١ کگم چووە سەر.

داهاتی تاکی جوتیار لە ساڵی ١٩٥٧ تەنها ٤٠یە یوان بوو (الصین-دراسه فی الجیوبولتک-د.صبح محمود محمد ص ٢٩) و مانگانەی فەرمانبەرانیش ٤٤٦ یوان بوو (الصین-دراسه فی الجیوبولتک-د.صبح محمود محمد-ص٢٨).

داهاتی تاکەکەس لە شارەکان ساڵی ١٩٧٨ تەنها ٣٤٣ یوان بوو، لە ساڵی ٢٠٠١دا بوو بە ٦٨٦٠ یوان، واتە لەو ماوەیەدا ٢٠ جار زیادیکردووە، بەڵام لە لادێدا ساڵی ١٩٧٨ داهاتی تاکەکەس ١٣٤ یوان بوو، لە ساڵی ٢٠٠١دا گەیشت بە ٢٣٦٦ یوان، لەو ماوەیەدا ٦٥،١٧ جار داهاتی تاکی لادێ زیادی کرد. هەرچەندە ئەم جیاوازییە لە داهاتی تاک لە نێوان شارو لادێ لە لایەک وە ناوچە جیاجیاکان لە لایەکی کە، جیاوازی باری ژیانی هاوڵاتییان زیادە کات و یەکێکە لە کێشە گرنگەکانی دوا ڕۆژی گەشەکردنی ئابوری لەم وولاتە، مەترسییەکی هەست پێکراوە حکومەتی چینی نیگەران کردووە.

لە ساڵەکانی ١٩٥٧ەوە بۆ ١٩٦٤ زیاتر لە ٣٠ ملیۆن چینی لە برسا مردن، ئەمەش گەورەترین بەکۆمەڵ مردن بوو لە برسان لە مێژووی مرۆڤایەتی ((بول سمنیدی- الاستعداد للقرن الحادی والعشرین -ترجمه محمد عبدالقادر - ١٩٩٣-ص ٢١٨). (چینییەکان خۆیان بە ١٥ ملیۆنی دیاری دەکەن).

لە ساڵی ١٩٦٢ دا داهاتی تاکەکەس لە چین تەنها ٦٠ دۆلار بوو، چین بە پلەی ١١ لە هەرە وڵاتە هەژارەکان جیهان دەهات (اهرام-١٨-١-٢٠٠٢).

ساڵی ١٩٨٧ داهاتی تاکەکەس لە چین گەیشتە ٢٩٤ دۆلار، لە هەمان ساڵدا لە هیندستان داهاتی تاک لە ساڵێکدا ٣١١ دۆلار بوو (بول سمنیدی- الاستعداد للقرن الحادی والعشرین -ترجمه محمد عبدالقادر-١٩٩٣-ص).

کەچی چین لە ساڵی ١٩٩٨ لە لیستی وڵاتان بۆ گەشەی مرۆڤ ژمارەی ٩٩ بوو، بەڵام هیندستان بوو بە ١٢٨ەمین وولات لە کۆی ١٧٤ وولاتی جیهانی، بەمەش کەوتە دوای چینەوە، ئێستا ئەو جیاوازییە زیاترە.

ڕاپۆرتی نەتەوە یەکگرتوەکان ڕای گەیاند لە نێوان ساڵەکانی ١٩٧٨-١٩٩٠ ژمارەی هەژارانی چین بۆ نیوە کەمبویتەوە. لە ساڵی ١٩٩٤ بۆ ٢٠٠٠ ساڵانە ٦ ملیۆن چینی لە هەژاری ڕزگارییان بووە، لە ٢ ساڵی یەکەمی هەزارەی سێیەم ساڵانە ٢ ملیۆن لە هەژاران ڕزگاریان بووە لە هەژاری (٨-٨-٢٠٠٤ شینخوا). پارساڵ ٤ ملیۆن چینی لە هەژاری ڕزگاری بوو.

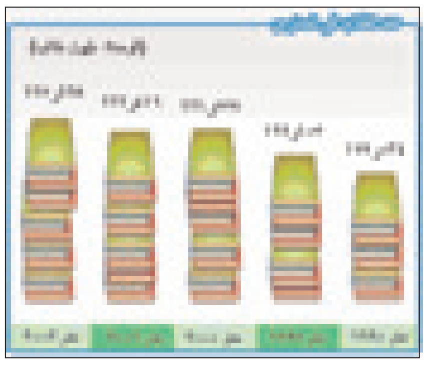

لە کاتێکدا ساڵی ١٩٤٩ ژمارەی دانیشتوانی چین ٧١،٥٤١ ملیۆن بوو. تەنها ٢٠٪ منالان دەچونە قوتابخانە، ٨٠٪ خەڵک نەخوێندەوار بوون. کەچی ئێستا چین زۆرترین قوتابی زانکۆی هەیە لە جیهاندا.

ئەمەی خوارەوەش خشتەی بەرهەم هێنانە لە چین لە هەردوو کەرتی کشت و کاڵ و پیشەسازی، دیارە ئامارو ژمارەش باشترین وەلامە بۆ هەموو پرسیارەکان. ■

laparakan.qxd 5/1/2005 9:55 AM Page 11

خوێندکارانی کۆلیژی هونەر.. لەچاوەڕوانی گۆڕینی پرۆگرامی خوێندندا

ئا/ نەورۆز مەحمود قادر – زانکۆی سلێمانی تایبەت بەچاودێر

□کۆلیژی هونەری زانکۆی سلێمانی لەساڵی ١٩٩٨-١٩٩٩ لەسەر دەستی چەند مامۆستایەک دامەزراوەو سێ بەشی لەخۆ گرتووە، ئەوانیش بەشەکانی (نیگارکێشان، پەیکەرسازی، سیرامیک).

لەسەرەتادا لەچەند هونەرمەندو مامۆستایەک کەزۆرترینیان هەڵگری بروانامەی بەکالۆریۆس بوون، وەک وانەبێژو مامۆستا لەوکۆلیژەدا وانەیان دەوتەوە، بەڵام ئێستاو لەپاش پرۆسەی ئازادی عێراق، ژمارەیەک مامۆستای پسپۆری هەڵگری بروانامەی دکتۆراو ماستەرو بەکالۆریۆس، روویان تێکردووە. هەروەها لەساڵی ٢٠٠٤-٢٠٠٥دا بەشی خوێندنی باڵای تیاکراوەتەوە.

بۆئەم مەبەستە بەباشمانزانی، وردبوونەوەیەک بکەین لەسەر پرۆگرامی خوێندن و پرۆگرامی هونەر لەوکۆلیژەدا، کەئەوەی بەرچاوکەوتووە، تارادەیەک کۆن دیارە لەچاو ئەکادیمیا جیهانیەکان و بەتایبەتی بەو شێوازەی کەوانەی پێ دەوترێتەوە.

چاودێر: ئایا تۆ وەک خوێندکارێک، تا چ ئاستێک رازیت لەپرۆگرامی خوێندن لەوکۆلیژەدا؟

ساکار عبدالله، چوارەمی نیگارکێشان:

رازی بوونی من پەیوەستە بەوئەنجامە ئاشکرایەی کەساڵانە دەردەکەوێت لەکاتی دەرچوونی هەر قۆناغێک و تەواوکردنی ئەو کۆلیژە کەهەندێ جار، تەنانەت مامۆستایەکی باشیش نابن بۆ وتنەوەی وانەی هونەر لەخوێندنگە ناوەندی و ئامادەییەکان. نەوەک وێنەکێشێکی دیار یان هونەرمەندێکی باش دەربچن، ئەمەش ئەنجامی وەرگرتنی خوێندکارە بەبێ خواستی خۆیان، ئەمەش زیانێکی زۆر دەگەیەنێت و کۆسپە لەبەردەمی ئەو خوێندکارانەی کەبەتاسەوەن بۆ هاتن و خوێندن لەوکۆلیژەدا، بەڵام دنیایەک کۆسپی لاوەکی و تەکنیکی لەبەردەمیاندا قوت دەبێتەوە کەپێ دەچێ چانسی دروست بوون و بونیاد بوونی ئەو کەسایەتیانە زۆر زیاتر بێت لەخوێندکارێکی دەرچووی ئامادەیی کە تەنها لەبەرئەوەی کۆی نمرەکانی وەک پێویستە، هاتۆتە ئەم کۆلیژە.

کاوە نوری، چوارەمی پەیکەرسازی:

بەرای من، ئەو پرۆگرامەی ئێستا پیادە دەکرێ، ناڵێم سود بەخش نییە، بەڵام دەبوو بەپێی ئەو گۆرانکاریانەبوایە کەلە دنیادا هەیە، نابێ هەر لەناوخۆدا سنورداری بکەین بەتایبەتی وانە تیۆریەکان، چونکە پراکتیکیەکان خوێندکار بەهەر شێوەیەک بێت هەوڵی خۆی دەدات، بەڵام وانە تیۆریەکان ئەوەندەی سەرنجم دابێت، بۆ نمونە فەلسەفەی جوانی یان فەلسەفە دەخوێنین، بەڵێ باس لەهونەری جوانی دەکەن، بەڵام هەست بەکۆنی و بەسەرچوونی دەکەم، ئەو پرۆگرامە سەپێندراوە کەچەند ساڵێکی زۆرە دەخوێندرێت، کەگۆرانکارییەکی وەهای تیانەکراوە.

کاردۆخ دارا حەمە سەعید: سەرەتا ئەگەر بەمێژوویەکی کەمێک کۆنتر دەست پێ بکەم، وەکو پرۆگرام دەکرێ ئێمە توشی ئەوکێشەیە ببین لەگەڵ پرۆگرام، چونکە ئێمە ژمارەیەک خوێندکارین لەهەموو قۆناغێکدا کەلەپەیمانگەی هونەرە جوانەکانەوە هاتووین، هەروەها بەردەوام لەهەموو قۆناغێکدا دە خوێندکاری یەکەم لەدەرچووانی پەیمانگەکان لەکۆلیژی هونەر وەردەگیرێن کەهەڵگری بروانامەی دبلۆمن و خوێندنی دبلۆمیان لەپسپۆریدا تەواوکردووە، واتە چەند پەیکەرتاشێک و چەند نیگارکێشێک و چەند سیرامیکیەک لەم کۆلیژە وەردەگیرێن، هیچ حسابێک ناکرێت (هیچ بایەخێک) نادرێت بەو بروانامەیە، بەڵکو راستەوخۆ تێکەڵ دەبن بەو خوێندکارانەی کەلەشەشەمی ئامادەییەوە هاتوون.

چاودێر: واتە تۆ مەبەستت لەوەیە، هیچ بایەخێک نادرێت بەو بروانامەیە، یاخود بەو پسپۆرییەی کە دەرچووانی پەیمانگە بەدەستیان هێناوە پێش بوون بەخوێندکار لێرە؟

دڵنیا محەمەد، دووەمی وێنە:

من پرۆگرامی ئێرەم پێ باش نییە لەبەر نەبوونی مامۆستای پسپۆڕو شارەزا بەرێژەی پێویست، هەروەها تازەگەری تیا نییە بەو شێوەیەی کەلەزانکۆ بیانیەکاندا هەیە، هەروەها هاوکاری خوێندکار ناکرێت

کاردۆخ دارا حەمە سەعید: بەڵێ.. هیچ حسابێک نەکراوە بۆ ئەو خوێندکارانەی کە دەرچووی پەیمانگەن، بەڵکو راستەوخۆ تێکەڵ دەکرێن بەو خوێندکارانەی کەشەشەمی ئامادەییان تەواو کردووە، لەکاتێکدا کەجیاوازی زۆرە لەنێوان ئەو خوێندکارانەی پەیمانگەو ئەوانەی کەشەشەمی ئامادەییان تەواو کردووە، چونکە ئەوانەی کەلەپەیمانگەوە هاتوون لایەنی کەم ٥ ساڵ لەبواری هونەردا خوێندویانە.

چاودێر: کەواتە تۆ کێشەت هەیە لەگەڵ ئەو پرۆگرامەدا، کێشەکەشت لەوەوەیە کەتۆ هەڵگری بروانامەی دبلۆمیت و هاتوی دەخوێنیت بۆ بروانامەیەکی بەرزتر، بەڵام جیاوازی ناکرێت لەگەڵ ئەو خوێندکارانەی کەلە ئامادەییەوە هاتوون؟

کاردۆخ دارا حەمە سەعید: بەڵێ، کێشەکە لەوەوەیە کەوا پێویستە ئێمە زیاتر بخەینە سەر ئەو زانیاریانەی کەوەرمانگرتووە، نەک لێرە بێین دوبارەی بکەینەوە.

چاودێر: ئایا تۆ هیچ پرۆگرامێکی ترت لاناسراوە یان شێوە یان مۆدێلێکی تر بۆ خوێندن کە جێگەی ئەم پرۆگرامە بگرێتەوە کەهەیە؟

کاردۆخ دارا حەمە سەعید: سەبارەت بە شێوازی وانە وتنەوەو پرۆگرام، نەک تەنها هەر لێرە، بەڵکو وەک باس دەکرێت، لەزانکۆکانی تری عێراقیشدا هەمان شێوازو پرۆگرام پیادە دەکرێ، بەڵام کێشەکە ئەوەیە کە ئەوە بۆ خۆی کۆن بووە چ لێرەو چ لەوێ بێت پرۆگرام و شێوازێکی کۆنە، بۆ وانە وتنەوە، پێویستە ئێمە لای خۆمانەوە پاکسازی و چاکسازی بکەین، سەبارەت بە کۆنتاکتی منیش، من لەرێگەی خۆم و لە رێگەی مامۆستایەکی ترەوە ئاگادارم لەزانکۆو خوێندنی دەرەوەی هەرێم و عێراق کە ئەویش مامۆستایەکی دەرچووی ئەکادیمیی رۆمایە.

دڵنیا محەمەد، دووەمی وێنە: من پرۆگرامی ئێرەم پێ باش نییە لەبەر نەبوونی مامۆستای پسپۆڕو شارەزا بەرێژەی پێویست، هەروەها تازەگەری تیا نییە بەو شێوەیەی کەلەزانکۆ بیانیەکاندا هەیە، هەروەها هاوکاری خوێندکار ناکرێت.

چاودێر: تۆ باسی پرۆگرامی خوێندنت کرد، ئایا دەتوانرێ ئەمەی ئێرە بگۆردرێ؟

دڵنیا محەمەد، دووەمی وێنە: بەڵێ دەتوانن، بۆ ناتوانن؟ بەڵام دیارە مەخسەدیان نییە، بەڵام من چۆن بتوانم کەئەو پرۆگرامە گۆڕاوە لەکاتێکدا کەمن هیچ کۆنتاکتێکم نەبێت بەتایبەتی لەشێوەی سەردان و هاتوچۆ لەگەڵ زانکۆکانی تردا، بەڵام من هەست دەکەم لەکۆلیژێکی داخراودا دەخوێنم، کەدوورترین سنوری گەڕانم، تەنها ناو زانکۆی سلێمانییە.

هاوژین عەبدولواحد، چوارەمی وێنە کێشان: وەکو پرۆگرام، من تارادەیەک رازیم، ئەویش لەو رووەوە رازیم کەئەمان پشت بەستن بەچەند سەرچاوەیەکی دەرەکی ئەویش تا رادەیەک.

کردووین، بۆ نمونە تەنها ستۆدیۆیەکی باشمان نییە کە تایبەتمەندی ستۆدیۆی کارکردنی تیادا بێت. هەروەها نەبوونی مامۆستای شارەزاو پسپۆر، بۆ نمونە هێندەی ژمارەی پەنجەکانی دەستێک دکتۆرا نییە لەکوردستان لەبواری هونەردا، لەکاتێکدا لە بەغداد ژمارەیەکی ئێجگار زۆر بروانامەی بەرز هەیە، (بێگومان لەو ژمارە زۆرە خەڵکی بەتواناشیان تیادا هەڵدەکەوێت، بۆئەوەی مامۆستایەکی راستەقینەی زۆرباش هونەرین). هەربۆیە ئێمە دوای هەوڵێکی زۆر هەوڵماندا وە کەدەورەی یەکەم لەخوێندنی باڵا وەربگرین بۆ وەرگرتنی بروانامەی ماستەر، لەکۆلیژەکەمان بەو هیوایەی لێرەش ژمارەی خەڵکی پسپۆر زۆر بێت لەبواری هونەردا، هەروەها کێشەیەکی تر نەبوونی کۆنتاکتە بەتایبەت بۆ ناردنە دەرەوەی خوێندکارو مامۆستا بۆ خوێندن، هەرچەند هەوڵێکی زۆر دراوە کە ئیستیمارەی زەمالە وەربگیرێت کەرەنگە خوێندکاران هەر ئاگاشیان لەوە نەبێت، کەئەو هەوڵانە دراوە، کەهیوادارین بەئەنجام بگات، ئەمە کێشەکانە، بەڵام دڵنیات دەکەم گۆڕینی پرۆگرام پێویستی بەکۆنفرانس هەیە، ئێمە خۆمان ئامادە کردووە بۆ کۆنفرانسی کۆتایی ساڵ ئەگەر بکرێت، لەو کاتەدا ئەوەی کەهەمانە دەتوانین پێشکەشی بکەین، چونکە راگرایەتی هەقی ئەوەی نییە کەلەخۆیەوە دەستکاری بابەت و پرۆگرام بکات.

چاودێر: بەڵێ، دیارە تۆ خاڵێکی گرنگت وروژاند کەئەویش پابەندبوونی پرۆگرام و پەروەردەیە بەستراتیژی زانکۆکەو هەتا سیاسەتی ئێقلیمی و دەوڵەتیشەوە، بەڵام ئایا تا ئێستا بیر لەوە کراوەتەوە

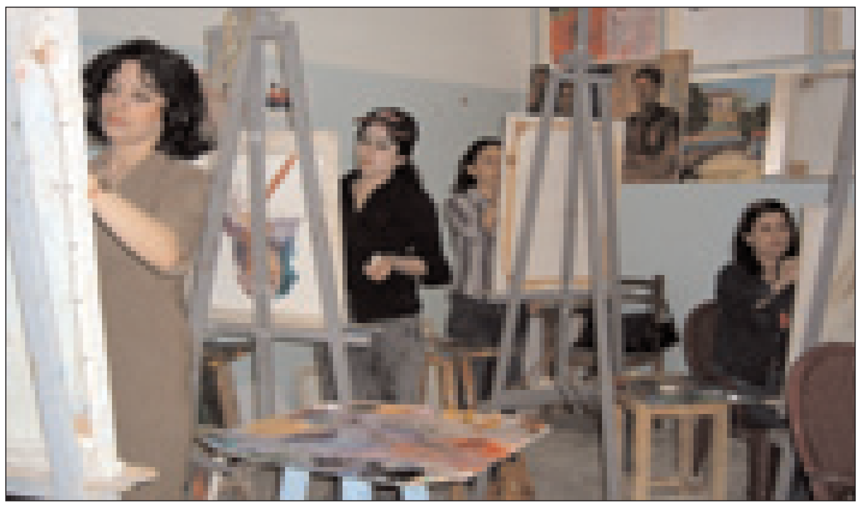

چاودێر: ئایا تۆ کۆنتاکتت هەیە لەگەڵ هیچ زانکۆو گالێرییەکی تر؟ یان هونەر لەشوێنێکی تر؟

دڵنیا محەمەد، دووەمی وێنە: من تەنها لەرێگەی ئەنتەرنێتەوە ئاگادارم لەزانکۆو کۆلیژو گالێرییەکانی تر، کەچاوەڕێ نیم بەم زووانە ئەو ئاسانکاریانە رووبدات و ئەوکۆنتاکتە دروست دەبێت، هەروەها من داخراوی کۆلیژەکە دەگێڕمەوە بۆ بەشدار نەبوون لەهیچ بۆنەو چالاکیەک وەک خوێندکارەکان و هەتا مامۆستاکانیش، من مەبەستم لەبەشدار نەبوونی کۆلیژە وەک لایەن لەچالاکیە دەرەکیەکاندا.

چاودێر: بۆچی تا ئێستا، هەوڵێکی بەرچاو نەدراوە کە ئەوپرۆگرامە نوێ بکرێتەوە، بەدەر لەوریفۆرمانەی کەلەسەرۆکایەتی زانکۆو زانکۆکانی تری عێراق و بەغدادەوە دانراوە؟

د. جواد نعمت، سەرۆکی بەشی شێوەکاری و لێپرسراوی خوێندنی باڵا لەکۆلیژی هونەر:

سەبارەت بەپرۆگرامی کۆلیژەکەمان، ناتوانرێت بگوترێت ئەمە کۆپی پرۆگرامی کۆلیژی هونەری بەغدایە، ئەمە کۆپی نییە، بۆ نمونە هەندێک مادە هەیە لای ئێمە لابراوە، بەتایبەت ئەوانەی پەیوەندییان هەیە بەلایەنە سیاسی و شۆڤێنیەکانەوە، بۆ نمونە لای ئێمە کوردۆلۆژی هەیە لەبری (الثقافة القومية)ی لای ئەوان، کەئێمە رەتمان کردۆتەوە، بەڵام خاڵێکی تر هەیە، کەدەمەوێ باسی لێوە بکەم، ئەویش ئەوەیە کەلەزانکۆی بەغداد زیاتر بایەخ بەوانە تیۆریەکان دەدرێت، بەڵام لای ئێمە زیاتر وانە پراکتیکیەکان دەخوێندرێت، وەک چۆن ئەو مامۆستایانەی کەلەبەغدادەوە هاتوون، سەلماندیان کەئەوان فەشەلیان هێناوە، بۆیە دەتوانرێت بگوترێت پرۆگرام لای ئێمە بەپێچەوانەی کۆلیژی (ئەکادیمیای هونەرە جوانەکان)ە لەبەغداد، لەسەدا حەفتای پراکتیکیەو ئەوی تری تیۆرییە، بۆ نمونە پرۆژە لای ئەوان چوار کاتژێرە، لای ئێمە دوانزە کاتژمێرە، بەڵام بەشێوەی گشتی، دەتوانم بڵێم وەک دەوڵەتێک کە بە دواکەوتوو لەقەڵەم دەدرێت، بەقسەی ئەوانەی سەردانیان کردووین، دەڵێن: ئەنجامەکانتان تارادەیەک زۆر باشە، بۆ نمونە ئاستی زۆر بەرز هەیە لەکۆلیژەکەمان، لەسەر ئاستی خوێندکار، بەڵام سەبارەت بەروانگەی بەرێزتان کەئایا بۆ ناگۆرێت بەرەو زانکۆ پێشکەوتوەکانی دونیا، دەڵێم راستە، ئێمە هێشتا کاتمان ماوە بگەینە ئەو قۆناغە، بەڵام کێشەی زۆرمان هەیە لەوانە شوێن کەکێشەی زۆری بۆ دروست

کەوەک ئەکادیمیایەکی راستەقینەی هونەر پرەنسیپ و ستراتیژی تایبەت بەخۆی هەبێت لەم کۆلیژەدا، واتە بەناراستەوخۆ پابەند بێت بەسەرۆکایەتی زانکۆوە؟

د. جواد نعمت: بەڵێ ئەوەندەی تێبگەم تۆ مەبەستت لەوەیە کۆلیژی هونەر ببێت بەکەرتی تایبەت، ئەمە لەبەغداد لەرابردوودا، ئەزمونیان هەیە کە کردیان بە کۆلیژی هونەری ئێواران، کەخوێندکار راستەوخۆ پەیوەندی نەبوو بەحکومەتەوە، بەڵام فەشەلی هێناو پێ دەچێ دابخرێت لەم ساڵدا، چونکە ئەو شێوەیە لە پرۆگرامی تایبەتی خۆی دەوێ و ئایدۆلۆژی و ستراتیژی خۆی دەوێ و کەسانی پسپۆڕو شارەزای تایبەتی دەوێ، هەروەها خوێندکاری دڵسۆزو بەتوانای دەوێ و دەرامەتێکی بەرزیشی دەوێ، کەدەبێ بەجدی دەوام بکەن، نەک وەک بەغداد بێت هەر بروانامە وەربگرن، بەراستی ئەگەر ئێستا بەراورد بکرێت لەگەڵ جاران، کۆلیژی هونەری زانکۆی بەغداد، ئاستیان زۆر دابەزیوەو خراپ بووە. بەڵێ، من لەگەڵتام ئەگەر ئەوە دروست بکەین شتێکی باشە، بەڵام با جارێ کۆلیژەکەمان باش بکەین و پەرەی پێ بدەین، ئینجا بیر لەوە بکەینەوە کەوەک کەرتی تایبەت کار بکەین، ئەوەش پشت بەخواو مادام خوێندکاری وەک ئێوەمان هەیەو بیر لەوانە دەکەنەوە، گەشبینم کە رۆژێک لەرۆژان ئەوەش بەئەنجام بگات لەدوا رۆژدا.

چاودێر: لەئەنجامی چاوپێکەوتن لەلای هەندێک مامۆستاو هەتا خوێندکارانیش، ئەوەمان بەرچاوکەوت کە کۆنتاکت هەیە، بەڵام تەنها لەگەڵ کۆلیژو زانکۆکانی تری عێراق، بەڵام من زیاتر دەمەوێ بچمە ئەو لایەنەی ترەوە کەئەویش کرانەوەی کۆلیژە بەرەو هونەر چ هونەری ناوخۆ، چ هونەری دەرەوە، واتە پەیوەندیدار بێت بەهونەری جیهانیەوە؟

د. جواد نعمت: من بەش بەحاڵی خۆم، جگەلە وانەی کاری سەربەست کەخۆت خوێندوتە، وانەیەکی ترم خستۆتە سەر پرۆگرام کە ئەویش وانەی سیمینارە، ئەمە کە کۆرسی یەکەم مامۆستا رێبوار سعید بووەو ئێستا لای مامۆستا ئیسماعیل خەیاتەو ئامادەین کە سەعاتەکانی زیاد بکەین، بۆ هەر کەسێک کەوانەی تازەی پێبێت، بێت بەخوێندکارەکانی بڵێتەوە، وەک خۆت ئاگاداریت و پێموابێت لەزۆربەیدا بەشداریت کردووە، هەروەها دەمەوێت ئەوە بڵێم لەناو خوێندکارانی ئەم کۆلیژەدا بەدەر لەپرۆگرام و لەخوێندن، کۆمەڵێک هونەرمەند هەیە کەلەدەرەوەی کۆلیژ هونەرمەندن و کارەکەن و پێشەنگا دەکەنەوە، کەئەمە جێگەی دەستخۆشیە، هەروەها لەگەڵ ئەوەشدا کەزۆربەی خوێندکاران ئاگاداری هونەرن لەدەرەوە (لەرێگەی خۆیانەوە) و هەروەها کۆمەڵێک گەنجمان هەیە کەستراتیژی خۆیان هەیەو جێگەی رێزن، بەڵام ئێمە وەک رێگە کلاسیکیەکە چەند جارێک داوامان کردووە کەخوێندکارمان بچێتە دەرەوە، بەڵام وەڵام نەبووە.

چاودێر: ببورە، دیارە چوویتە سەر وەڵامی پرسیارێکی تر، ئەویش بۆچی هیچ هەوڵێک بەرچاو ناکەوێت بۆ کۆنتاکت، کە من بەدەر لە ئەنتەرنێت مەبەستم لە هاتوچۆو ئاڵوگۆری شارەزاییە؟

د. جواد نعمت: بەڵێ، رەنگە بگوترێت کە پێویست ناکات سەردانی مۆزەخانەیەک یان شوێنەوارێک بکرێت، چونکە لەئەنتەرنێت هەیە، بەڵام بۆ هونەرمەندو خوێندکار هیچ شتێک وەک سەردان و بینین نییە کەتیایدا چەند هەستێک بەشدارە تیایدا، لەگەڵ ئەوەشدا ئەنتەرنێت و فیلمی هونەری لەهیچ باشترە، بەڵام زۆر وردەکاری ون دەکات، بەڵام کەی ئێمە فرسەتێکمان بۆ هاتبێت و ئەنجامان نەدابێت ئەوەی کە پێشکەشمان کراوە تەنها سەردانێکی بەناوی گەشتی زانستییە بۆ شاری دهۆک و هەولێر بۆ بینینی ئەو شوێنانەو مۆزەخانەو پەیمانگەکان و ئەو

د. جواد نعمت، سەرۆکی بەشی شێوەکاری و لێپرسراوی خوێندنی باڵا لەکۆلیژی هونەر:

هەندێک مادە هەیە لای ئێمە لابراوە، بەتایبەت ئەوانەی پەیوەندیان هەیە بەلایەنە سیاسی و شۆڤێنیەکانەوە، بۆ نمونە لای ئێمە کوردۆلۆژی هەیە لەبری (الثقافة القومية)ی لای ئەوان، کەئێمە رەتمان کردۆتەوە

شوێنەوارانە، بەڵام ئێمە چەند داواکاری بەرز دەکەینەوە، وەڵامێکی وەهامان دەست ناکەوێت.

چاودێر: بۆچی تائێستا هیچ هەوڵێک نەدراوە بۆ تازەکردنەوەی ئەو پرۆگرامە، بەدەر لەو ریفۆرمانەی کەلە سەرۆکایەتی زانکۆو زانکۆی بەغداد بەتایبەتی و زانکۆکانی تری عێراق بەگشتی دایناوە؟

قادر میرخان، مامۆستای بەشی سیرامیک:

حەتمەن کەباس لەهەر بوارێک لەبوارەکانی مەعریفەو بەتایبەتی خوێندن دەکرێت، یەکسەر تۆ بیرت بۆ لای پرۆگرام و مامۆستاو هۆکارەکانی خوێندن دەچێت، پاش راپەرین دەبوایە نەک هەر زانکۆ، بەڵکو دەبایە بەسەرجەم پرۆگرامەکاندا بچونایەتەوە، هەرچەندە هەندێک وردە دەستکاری کراوە، لای ئێمە کە کۆلیژی هونەر دامەزرا، وەک من ئاگادارم، ئەوان پەنایان بردە بەر پرۆگرامی زانکۆکانی بەغدادو هەندێ پرۆگرامی سوریشیان هێنا، بەڵام زیاتر گەرانەوە بەلای پرۆگرامی خوێندنی بەغداد، رەنگە لەو کاتەدا بیر لەوە کرابێتەوە کەلەپاشەرۆژدا، ئەگەر بەجۆرێک لەجۆرەکان رەبت بوونەوە لەگەڵ بەغداد، خیلافێکی وەها نەبێت لەنێوانیاندا.

چاودێر: مامۆستا لەقسەکانتدا، ئاماژەت بەدەستکارییەکی کەمدا، وەک خۆت وتت (وردە دەستکاری)، ئایا مەرجە کۆلیژی هونەر لە پرۆگرامدا مەرکەزی بێت لەگەڵ زانکۆی بەغدادو ناوچەکانی تر؟

قادر میرخان: ئەمە ئەگەر رای من دەپرسی، نەخێر، مەرج نییە، هەموو زانکۆیەک سەربەخۆیی خۆی هەیەو هەموو کۆلیژێکیش تایبەتمەندێتی خۆی هەیە، چونکە بروانامەی کۆلیژێکی دیاریکراو گرنگی تایبەتی خۆی هەیە. ئەمە لەهەموو وڵاتانی دنیا بەو شێوەیەیە، بەڵام من مەبەستم لە پرۆگرامە کە سەرەتای دامەزراندنی کۆلیژی هونەر دامەزراو بیری لێکرایەوە (رەنگە بەو شێوەیە بێت)، رەنگە بەجۆرە حەزێکەوە بیری لێکرابێتەوە کەرۆژێک لەرۆژان، یونسکۆیان وەزارەتی خوێندنی باڵا باوەر بە بروانامەکەی تۆ بکات. هەر بۆیە بەو شێوەیەی کە لەناوچەکانی تردا هەبوو ئاوا دامەزرابێت بۆ ئەوەی ئەو پەیوەندییە نەپچرێت، بەڵام ئەوەندەی من ئاگاداربم، لەپیاداچوونەوەدا لەسنورێکی دیاریکراو دەستکاری کرابێت. ئەوەندەی بۆی بچم دەستکاری کردنی پرۆگرام پەیوەندی بەفەلسەفەی خوێندن و پەروەردەوە هەبێت، من پێموایە پابەندە بەفەلسەفەی سەرجەم دەوڵەتەوە کە شتێکی حەتمیەو دانابرێت لەسیاسەت. ئەگەر فەلسەفەیەکی روون و ئاشکرا دیاری نەکرێت، حەتمەن دەستکاری کردنەکان لەسنورێکی بچکۆلەو تەسکدا دەمێنێتەوە. چونکە ئەوە پێویستی بە بریارە، بریارێکی مەرکەزی و لەسەر ئاستی دەوڵەت دەبێ ئەو بریارە بدرێت، هەرچەندە هەندێک هەوڵماندا، بەش بەحاڵی بەشی سیرامیک، من کەئەو بابەتانەیان پیشاندام کە هەندێ لە پرۆگرامی بەغدایان هێنابوو بۆ دەستکاری کردن، من سەبارەت بە مێژووی هونەر، بۆ نمونە پێموابوو کە هەر لقێک مێژووی هونەری تایبەت بە لقەکەی خۆی بخوێندرێت لەگەڵ پوختەیەک لەمێژووی بەشەکانی تر، بەڵام ئەوە قبوڵ نەکرا، من بەم شێوەیە بیرم لێدەکردەوە، بەڵام کۆلیژ رەزامەندی لەسەر نەکرد، هەروەها ئاگادارم کەهەندێک دەستکاری کراوە هەندێ وانە گۆرا، بۆ نمونە وانەی (الثقافة القومية) گۆرا بە وانەی کوردۆلۆژی و من هەندێکیم گۆری بەوانەی کورە بۆ بەشی سیرامیک، بەڵام هەموو شتەکان لەسنورێکی بەرتەسکدا دەستکاری کرا، بەڵام من پێموایە زانکۆی سلێمانی خۆی لەسەرەوە پێویستی بەگۆرانە، هەتا تەنانەت مامۆستاکانیش پێویستیان بەگۆران هەیە، پێویستە گەشەیان پێبدرێ و بنێردرێنە دەرەوە چ جای خوێندکار.

چاودێر: مامۆستا تۆ راستەوخۆ دەمبەی بۆ پرسیارێکی تر، ئایا بۆچی تا ئێستا هیچ هەوڵێکی بەرچاو نەدراوە بۆ کۆنتاکت لەگەڵ دەرەوە؟

قادر میرخان: سەبارەت بەکۆنتاکت شێوازی زۆرە، بۆ نمونە ئێمە سەنتەری ئینتەرنێتمان هەیە کەخوێندکار دەتوانێت سەردانی هەموو گالێری و زانکۆکانی دنیا بکات.

چاودێر: من مەبەستم لەهەموو شێوازەکانە، نەک تەنها ئەنتەرنێت؟

قادر میرخان: بەڵام کۆنتاکت وەک رۆیشتن و هاتن و سەردان، ئەوە زیاتر پەیوەندی بەلایەنی ئیدارییەوە هەیە، من وانەبێژێکم زۆر ئاگادارنیم، بەڵام من پێموایە ئەو کۆلیژانەی کەوانەی پراکتیکیان هەیە، چ خوێندکارو چ مامۆستا، پێویستیان بە رۆیشتن و هاتن هەیەو هەروەها سەردان بکرێن، چونکە هونەر مەسەلەیەکی رۆشنبیرییەو بەشێکە لە رۆشنبیری و هێمایەکە لەهێماکانی کلتوری میللەت، ئەوە پێویستی بەئاڵوگۆڕە و پێویستی بەقسەکردن هەیە، پێویستی بە مامۆستای پسپۆرو هێنانیان لەدەرەوە، بۆ هەر چالاکیەک بێت، ئەمانە حەتمەن کارێکی زۆر باشن و پێویستن زیاتر لەهەموو شوێنێکی تر کۆلیژی هونەر پێویستی بەوە هەیە، بەراستی ئێمە تا ئێستا لەژێر سنوری داخستن و گەمارۆداین، بۆ نمونە ناتوانم سەفەر بکەم و پێشەنگایەک ببینم، هەروەها هونەر بەدەر لە T.V و ئەنتەرنێت، پێویستە خۆت بچیت و کارەکان ببینیت بۆ نمونە بابەتێکی ئەدەبی تۆ مەرج نییە دەست و خەتی شاعیرەکە یان رەنگی ببینیت، تۆ دەیخوێنیتەوەو چێژ یان سودی لێ دەبینیت، رەنگە بۆ مۆسیقایەکیش بەهەرحاڵ، هەرچەندە من پێموایە مۆسیقاش دەبێ راستەوخۆ گوێت لێبێت، بەڵام هەمووی لەلایەک، هونەری شێوەکاری لەلایەک. کەمەرجە کارەکە خۆی ببینی.

چاودێر: مامۆستا تۆ راتکێشام بۆ پرسیارێکی تر، هەرچەند وتت من کەسێکی وانەبێژم، نەک مامۆستا، بەڵام من هەر ناچارم رات بپرسم، ئایا ئەو گەمارۆ گشتییەی کەلەسەر ناوچەکەو وڵاتەکە هەیە، رەنگی داوەتەوەو وردبۆتەوە بۆ دروستکردنی داخراوی لەکۆلیژەکەدا؟

قادر میرخان: من رەنگە بەیەک دێر وەڵامی بدەمەوە، ئەویش رەنگە هەندێ جار ئێمە خۆمان گەمارۆ بۆ خۆمان دروست بکەین.■

مۆزیک ژەنە ناودارەکانی جیهان

■ فلۆرنت شمیت

(١٨٧٠–١٩٥٨)

ئا: باران

□ دانەرێکی فەرەنسییە، خوێندکاری ماسنەو فوریە بووە، ساڵی ١٩٠٠ خەڵاتی شاری رۆما وەردەگرێت. دوا بەدوای ئەمە، گەشتێکی دوورو درێژ بۆ هەر یەک لەم وڵاتانە (ئیتاڵیا، ئەڵمانیا، ئیسپانیا، تورکیا) دەست پێدەکات.

چەندین کاری رەسمی لەلیژنەی موزیکی سەربەخۆ، لەگەڵ کۆمەڵی نیشتمانی سەربەخۆ وەردەگرێت. هەروەها لە گۆڤاری (سەردەم) وەک رەخنەگرێکی هونەری کار دەکات، لەنێوان ساڵانی ١٩٢١–١٩٢٤ سەرپەرشتی کۆنسرفاتواری لیۆن دەکات. ساڵی ١٩٣٦ هەڵدەبژێردرێت بەئەندامی ئەکادیمیای موزیک.

هەرلێرەشەوە، بەهەموو تواناکانی هەوڵدەدات کەبەشێوازێکی سەردەم بەرهەمە پڕلەداهێنانەکانی خۆی پێشکەش بکات. بەتایبەتیش لەبواری داهێنانی موزیکی ناوەوە. ئەمەیش بووبەمایەی کاریگەرییەک لەداهاتوو، بەتایبەتیش نەوەی دوای خۆی لەفەرەنسادا.

بەرهەمەکانی:

کانتاتا - گۆرانی شەر

بالیە: تراژیدیای سالومە، ئیلفی بچکۆلە چاوانی دەنوقێنێت، ئۆریان.

موزیکی شانۆ: ئەنتۆنیۆو کیلۆباترا

چامەی سەمفۆنی جۆراوجۆر، بەرهەمی وەسفی هەروەها چەندین بەرهەمی ئۆرکسترا بۆ کەمانچەو چوارینەی ژێدارو، پێنجینەیەکی جوان بۆ پیانۆ.■

■ یۆهان شوبرت

(١٧٣٠–١٧٦٧)

□ دانەرێکی ئەڵمانیە، لە ساڵی ١٧٦٠ لەپاریس نیشتەجێ دەبێت، لای ئەمیر کۆنتی، کاردەکات. لەنێوەندی چینە بۆرژواکانی ئەو سەردەمەدا ناوبانگێکی گەورە بەدەست دەهێنێت، چ وەک دانەر، چ وەک ژەنیارێکی کلامنسان. خۆی و سەرجەم خێزانەکەی دوای خواردنی قارچکی ژەهراوی (شامبینیون) کۆچی دوایی دەکەن.

بەرهەمەکانی:

شەش سەمفۆنیا بۆ کلامنسان و کەمانچەو کور، شەش کۆنشرتۆ بۆ کلامنسان، ١٨ سۆناتا بۆ کلامنسان.■

ژمارە (٢٦) دوو شەممە ٢٠٠٥/٥/٢

حسێن عەلی.. یاریکەری فوتبۆڵی دێرینی ڕەوشت بەرزو هێمنی سلێمانی

محەمەد عەلی سەعید

* لەبەر خۆخۆیی و جیاوازی کردن لەلایەن بەرپرسانی فوتبۆڵی ئەوسای سلێمانییەوە وازم لە داوەری هێنا.

* ناخۆشترین شت لە وەرزشدا لای من ئەوەیە کەخەڵکی ناشایستە بوونەتە بەڕێوەبەرو خاوەنی وەرزش.

* ئەم وەرزشەی ئێستا تەنها خۆ خەریک کردنە.

□ ئەو ڕەوشت بەرزی و هێمنییەی کە لەدەرەوەی یاریگا دەقی پێوەگرتبوو، لەناو یاریگاشدا ڕەنگی دابووەوەو تا ئێستاش ڕەنگ و ڕووی پێوە گرتووە، هەمیشە بێ دەنگ و بێ کێشە، پابەند بەمەشق کردن و پابەند بەبنەماو ڕێنماییەکانی وەرزش و ڕاهێنەرەوە، لەهێڵی ناوەڕاستدا یاری دەکرد، یاری پێکهێنەرێکی (صانع العاب) سەرکەوتوو، زیاتر یاریکەری ناوەڕاستی ناوەڕاست و جارجار بەشداری هێرشبردنیشی دەکرد، کەمتر لەبەرگریکردندا دەبینرا، دوور بوو لەیاری توندو تیژی و ئازاردانی یاریکەرانی تیپی بەرامبەر، هەرچەندە باڵای بەرز بوو، بەڵام کەمتر یاری بەسەر دەکرد، کۆنترۆڵێکی باشی بەسەر تۆپدا هەبوو، کاکە حسێن، لەو وەرزشکارانەیە کەلەگەڵ ئەوەشدا ماوەیەکی زۆر ماندوو بووە، بەڵام کەمتر تیشکی ڕاگەیاندنی خراوەتە سەر، وەکو زۆربەی ئەو وەرزشکارانەی کەلە ڕاگەیاندنەکاندا پشت و پەنایان نییە، ئەمیش پشتگوێ خراوە، حسێنیش قسەی خۆی هەیە لەوەرزشدا بەگشتی و لەفوتبۆڵدا بەتایبەتی، دوای ئەوەی کە دنەماندا تۆزێک جوڵانمان، ئەمیش دەردەدڵی وەرزشی زۆر بوو، بەخێرایی هەندێ تۆماری وەرزشی کۆنی بۆلێداینەوەو بەراووردی کرد لەگەڵ ئەم وەرزشەی ئێستا، ئێمەش دەقی وتوێژەکەمان دەخەینە بەردیدەی خوێنەرانی لاپەرەی وەرزشی چاودێری ئازیز، بەوهیوایەی کاتێکی هێمن و خۆش بەخوێندنەوەی بەرنەسەر.

چاودێر: کەی دەستت کردووە بە وەرزش و ئەوانەی هاندەری یەکەمینت بوون کێن؟

حسێن: لە ساڵی ١٩٧٢ لەتیپی میللی سەیوان و لەناوەندی سیروان دەستم بەیاری فوتبۆڵ کردووە، بەڕێزان مامۆستا کەریم عومەرو ئازاد نوری هاندەری یەکەمینم بوون.

چاودێر: جگەلە وەرزش ئارەزووی چی ترت هەیە؟

حسێن: خوێندنەوەی کتێبی سیاسی و چیرۆک و ڕۆمان.

چاودێر: لەچەند تیپ یاریت کردووە؟

حسێن: لە ساڵی ١٩٧٨ دەستنیشان کرام بۆ تیپی هەڵبژاردەی فوتبۆڵی لاوانی پەروەردەی سلێمانی، هەر لەهەمان ساڵدا چوومە ریزی تیپی یانەی وەرزشی سلێمانییەوەو دواتریش هەڵبژاردەی سلێمانی و تا ساڵی ١٩٨٥ لە یانەی سلێمانیدا مامەوە، دوای ئەوە چوومە یانەی (الوطن) کەدواتر کرا بەیانەی (سیروان) و تا ساڵی ١٩٩٢ یاریم تیادا کرد.

چاودێر: هیچ خولێکی داوەری یان ڕاهێنەریت دیوە؟

حسێن: لەساڵی ١٩٨٢ لەسلێمانی بەشداری خولێکی داوەریم کردو بڕوانامەی داوەری پلەسێم بەدەست هێنا، دوای ساڵێک بووم بە داوەری پلە دوو لەسەر ئاستی عێراق، بەڵام هەر زوو وازم لەداوەری هێنا لەبەر خۆخۆیی و جیاوازی کردن لەلایەن بەرپرسانی فوتبۆڵی ئەوسای سلێمانییەوە.

چاودێر: جیاوازی وەرزشی جاران و ئێستا چییە؟

حسێن: جیاوازییەکان زۆرن، جاران وەرزش حەزو ئارەزوو بوو، لەگەڵ ئەوەشدا بەبێ بەرامبەر یاریمان دەکرد، دڵسۆزبووین، گوێڕایەڵ بووین بۆ ڕاهێنەرو خەڵکی لەخۆمان گەورەتر.

چاودێر: کۆسپەکانی ئێستای بەردەمی وەرزشی کوردستان چین؟

حسێن: یاریگاو هۆڵ و مەلەوانگەو بینای وەرزشیمان کەمە، گرنگی بەیاریکەرو ڕاهێنەری بێگانە لەهی خۆمان زیاتر دەدرێ، کەلەڕاستیدا ئەوان تەنیاو تەنیا بۆ پارە دێن.

چاودێر: خۆشترین شت لەوەرزشدا لای تۆ چییە؟

حسێن: خۆشەویستی و ناسینی خەڵک و هاوڕێیەتی خەڵکی باش.

چاودێر: ئەی ناخۆشترین شت لەوەرزشدا لای تۆ چییە؟

حسێن: خەڵکی ناشایستە بوونەتە بەڕێوەبەرو خاوەنی وەرزش.

چاودێر: ئەگەر کاتی خۆی یاریکەری فوتبۆڵ نەبوویتایە، حەزت دەکرد چی بوویتایە؟

حسێن: حەزم دەکرد هەر یاریکەری فوتبۆڵ بوومایە.

چاودێر: چۆن چارەسەری ئەم قەیرانە دەکرێ کە فوتبۆڵ تێیکەوتووە؟

پێکهێنانی تیپی قۆناغە تەمەنیەکان لەناو یانەکاندا، کردنەوەی خولی ڕاهێنەری، دروست کردنی یاریگای زۆر بەتایبەتی چیمەن، ئەو ڕاهێنەرانەی جێگە دەستیان دیار بووەو لەڕاهێنان دورکەوتونەتەوە بیانگێڕنەوە یاریگاکان، با ببنەوە بەڕاهێنەر، پشتگیری مادی ڕاهێنەرو یاریکەران بکرێ.

چاودێر: ئێستا وەرزش بەگشتی و فوتبۆڵ لەکوردستاندا چۆن دەبینیت؟

حسێن: ئەم وەرزشەی ئێستا تەنیا خۆ خەریک کردنە، زیاتر پشت بە ڕاهێنەرو یاریکەری عەرەب دەبەسترێت، گەشەی تیادا نییە، پێشکەوتن بەدی ناکرێت، ئەنجامی تیپەکانی کوردستانیش ڕوون و ئاشکرایە.

چاودێر: کام ڕاهێنەر جێگە دەستی لەسەرت دیار بووە؟

حسێن: مامۆستا ئیبراهیم قاسم، چونکە زۆرترین ماوە مەشقی پێکردووم.

چاودێر: کام تیپی هەڵبژاردەی جیهانی و کام یانەی جیهانی و کام یاریکەری فوتبۆڵی جیهانیت لا پەسەندە؟

حسێن: هەڵبژاردەی بەرازیل، یانەی ڕیاڵ مەدرید، زیدان و بیلییە و مارادۆنا.

چاودێر: ئەوکاتەی کە یاریکەر بوویت لەگەڵ کام لەیاریکەرە هاوڕێکانتدا حەزت دەکرد یاری بکەیت و زیاتر هەستت بەئارامی دەکرد؟

حسێن: لەگەڵ فەرەیدون ساڵح ڕەشید ناسراو بە (نێرە) و ئامانج محەمەد سەید ئیبراهیم و گۆیژە.

چاودێر: دوا وتەت چییە؟

حسێن: هیوادارم بارودۆخی وەرزش لەشارەکەماندا بگۆڕدرێ، خەڵکی شایستەو لێهاتوو، خاوەن ڕابردووی وەرزشی پاک و نیشتیمان پەروەر، جڵەوی وەرزش بگرنە دەست تاکو وەرزش بەرەو پێشەوە بەرن.

پێناسەی کەسێتی: حسێن عەلی ئەحمەد

ساڵی ١٩٥٨ لەچوارباخی شاری سلێمانی لەدایک بووە.

دەرچووی کۆلێژی کشتوکاڵە لەزانکۆی سەلاحەدین ساڵی ١٩٨٢-١٩٨٣.

ئەندازیاری کشتوکاڵییە لە بەڕێوەبەرێتی سامان و دروستی ئاژەڵ لەوەزارەتی کشتوکاڵ.

ساڵی ١٩٩٠ خێزانی پێکهێناوەو کچێکی هەیە بەناوی شارۆ لەپۆلی دووەمی ناوەندییە، کوڕێکیشی هەیە بەناوی شرام لە پۆلی چوارەمی سەرەتاییە.■

پەیامی لاپەرە

بردنەوەی تیپی فوتبۆڵی سلێمانی لە هەولێر چی دەگەیەنێت؟

حەمە بچکۆڵ

□ بەلای منەوە تیپەکانی کوردستان هەر کامێکیان لەهەر کامێکیان بەرنەوە، سەرکەوتنە بۆ وەرزشی کوردستان، نزیکەی دوو مانگ لەمەوپێش لەلوتکەی ئامادەباشی تیپی فوتبۆڵی سلێمانیداو بەڕاهێنەرو کۆمەڵێک یاریکەری فوتبۆڵی عەرەبەوە لە یاریگای هەولێر تیپی سلێمانی پێنج گۆڵی ڕێک و پێکی بەدەستی هەولێر خوارد، دوو هەفتە لەمەوپێش لە یاریگای کەرکوک هەر بەو یاریکەرە عەرەبانەوە بەرامبەر تیپی کەرکوک پێنج گۆڵی تریان خوارد، بەڵام هەفتەی ڕابردوو لە یاریگای سلێمانی و بە ڕاهێنەری کوردی شارەکەی خۆمان و یاریکەری کوردی شارەکەی خۆمان و هەندێ یاریکەری کوردی شارەکانی تری کوردستانەوە، یانەی سلێمانی بە دوو گۆڵی بێ بەرامبەر لە یانەی هەولێریان بردەوە، ئەمە چی دەگەیەنێت؟ هەقە ئیتر بەرپرسانی وەرزش و جەماوەری وەرزشی ئەم شارە چاو بکەنەوە، هەقە ئیتر نەهێڵن لەمە زیاتر خۆڵ بکرێتە چاویانەوە، هەقە ئیتر نەهێڵن لەمە زیاتر چاوبەستیان لێبکرێت، کەئەو ڕاهێنەرە یەک لەدوای یەکە عەرەبانەو ئەو یاریکەرە عەرەبانە، هیچیان بەکەڵکی ئێمە نەهاتن، پارەیەکی زۆرو زەبەندیان لێکێشاینەوەو هەلپەرستانە تێیانتەقان و تیپەکانیان بەبرینداری و لەخەڵتانی خوێندا بەگەوزاوی بەجێهێشت، نەئاستی هونەری بەرزو نەدڵسۆزی و نەوەفایان پیشاندایین، بەڵکو وەکو دەرکەوت لەهەندێ یاریشدا، هەر لەپێش یاریەکەوە بێ ویژدانانە یاریەکەیان بەتیپی بەرامبەر فرۆشتبوو بەرامبەر بەچەند دینارێکی چاپ، من ناڵێم هەرگیز ڕاهێنەری عەرەب و یاریکەری عەرەب و بێگانەی تر نەیەتە ئەم شارەوە، بەڵام ئەگەر دەیانهێنن با لەوانە بن کە زۆر زۆر لەڕاهێنەرو یاریکەرانی خۆمان بەتوانا تر بن، نەک خۆڵ بکەنە چاوی بەرپرسانی حکومی و وەرزشی و جەماوەریشەوەو بچن ڕاهێنەرو یاریکەری ستۆکی وامان بۆ بێنن کە زۆر لە خوار ئەوانەی خۆمانەوە بن و لێشمان بکەن بە زیدان و زاغالۆ بەردەوامیش موچەو پاداشتی خەیاڵیان بدرێتێ و ئەوانەی خۆیشمان زەقەی چاویان بێت!، پیرۆز بێت لەڕاهێنەرو یاریکەرانی تیپی فوتبۆڵی یانەی وەرزشی سلێمانی کەبەهەقی خۆیان، بەئارەقی ناوچەوانی خۆیان، بەدڵسۆزی و ماندووبوونی خۆیان، توانیان سەرکەوتنێکی گەورە تۆمار بکەن.■

ئەنجامی نمایشی ساڵانەی گۆرەپان و مەیدانی سەرجەم خوێندنگەو قوتابخانەکانی کچان و کورانی ناوشاری سلێمانی بۆ ساڵی خوێندنی ٢٠٠٤-٢٠٠٥

گۆیژە

□ بەسەرپەرشتی بەڕێوەبەرێتی چالاکی وەرزش و دیدەوانی سەربە بەڕێوەبەرێتی گشتی پەروەردەی سلێمانی، لەماوەی ئەمساڵدا نمایشی ساڵانەی گۆرەپان و مەیدانی قوتابخانە سەرەتاییەکانی کچان و کوران و خوێندنگە ناوەندی و دواناوەندی و ئامادەییەکانی کچان و کورانی ناو شاری سلێمانی بەسەرکەوتوویی کۆتایی هات.

ناوەندییەکانی کچان:

یەکەم: ناوەندی سەفین

دووەم: ناوەندی نەورۆز

سێیەم: ناوەندی ئەکرەم قەزاز

قارەمانی گۆرەپان و مەیدانی ناوەندیەکانی کچانی شاری سلێمانی (گۆنا کەمال محەمەد) لە ناوەندی تەوار

دواناوەندی و ئامادەیی و پیشەییەکانی کچان:

یەکەم: دواناوەندی شیرین

دووەم: دواناوەندی ڕزگاری

سێیەم: دواناوەندی خانزاد

قارەمانی گۆرەپان و مەیدانی ئامادەیی و دواناوەندی و پیشەییەکانی کچان (شەهلا مەجید مستەفا) لەدواناوەندی شیرین

سەرەتاییەکانی کچان:

یەکەم: سەرەتایی ئاسایش

دووەم: سەرەتایی دابان

سێیەم: سەرەتایی بەردەقارەمان

قارەمانی گۆرەپان و مەیدانی سەرەتایەکانی کچان (ڕێژین فەرهاد) لەقوتابخانەی ئاسایش.

ناوەندییەکانی کوران:

یەکەم: ناوەندی گڵەزەردە

دووەم: ناوەندی سیروان

سێیەم: ناوەندی گۆیژە

قارەمانی گۆرەپان و مەیدانی ناوەندیەکانی کوران (محەمەد عوسمان) لەناوەندی گڵەزەردە

دواناوەندی و ئامادەییەکان و پیشەییەکانی کوران:

یەکەم: دواناوەندی پیرەمێرد

دووەم: دواناوەندی پیشەسازی زانستی

سێیەم: ئامادەیی هەڵکەوت

قارەمانی گۆرەپان و مەیدانی دواناوەندی و ئامادەیی و پیشەییەکانی کوران (ئاریان جەمال) لەئامادەیی پیشەسازی سلێمانی.

سەرەتاییەکانی کوران:

یەکەم: سەرەتایی میدیا

دووەم: سەرەتایی پێشکەوتن

سێیەم: سەرەتایی دیلان

چوارەم: سەرەتایی ئاسۆی شەهیدان

قارەمانی گۆرەپان و مەیدانی قوتابخانە سەرەتاییەکانی کوران (بەهێز ڕەشید) لەقوتابخانەی میدیا

ئەنجامی ڕێ ڕۆیشتن بەشێوەی کەرنەڤاڵ

سەرەتاییەکانی کچان و کوران:

ئەم قوتابخانانە خەڵات کران (سەرچنار، قەدەم خێر، گەلاوێژ، محەمەد قودسی، قازی محەمەد، قلیاسان، سەعید کابان، شێخ مەحمود).

دواناوەندی و ئامادەییەکانی کچان:

ئەم خوێندنگەیانە خەڵات کران (ئا. جەمال تاهیر، د. ڕزگاری، ئا. شیرین، ئا. بازرگانی سلێمانی، ئا. پیشەسازی).

ناوەندییەکانی کچان:

ئەم خوێندنگەیانە خەڵات کران (پەیام، نەورۆز، ئەکرەم قەزاز).

ناوەندییەکانی کوران:

ئەم خوێندنگەیانە خەڵات کران (قازی محەمەد، سیروان، ڕۆژهەڵات).

دواناوەندی و ئامادەییەکانی کوران:

ئەم خوێندنگەیانە خەڵات کران (د. ئاگری داخ، ڕۆشنبیر، پیرەمێرد)■

ئەنجامی خولی فوتبۆڵی هەفتەی ڕابردووی یانەکان

ئەزمر

خولی پلە نایابەکان:

لەیارییەکی دواخراودا لەیاریگای سلێمانی، یانەی وەرزشی سلێمانی بە دوو گۆڵی بێ بەرامبەر لەیانەی وەرزشی هەولێری بردەوە.

خولی پلە یەکەکانی عێراق:

برایەتی بە دوو گۆڵ بەرامبەر بە یەک گۆڵ لە ئاڵای بردەوە لەیاریگای هەولێر.

ئاسۆ بە یەک گۆڵی بێ بەرامبەر لە خاکی بردەوە لە یاریگای هەولێر.

پێشمەرگە بە دوو گۆڵ بەرامبەر بەیەک گۆڵ لە سەورەی بردەوە لە یاریگای سەورە.

ئاکرێ بەیەک گۆڵی بێ بەرامبەر لە ئەزمری بردەوە لەیاریگای ئاکرێ.

ئازادی بەیەک گۆڵی بێ بەرامبەر لە مەتینی بردەوە لە یاریگای دهۆک.■

ڕۆناڵدینۆ بەشداریی پاڵەوانێتی کیشوەرەکان ناکات

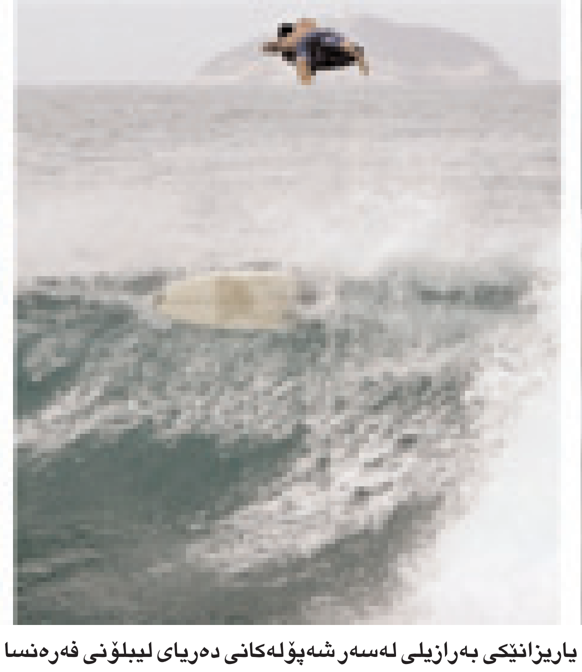

یاریزانێکی بەرازیلی لەسەر شەپۆلەکانی دەریای لیبلۆنی فەرەنسا

بۆ جاری سێهەم فینیکس بووە یەکەمی خولی N.B.A